

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
Π.Μ.Σ. «ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

που εκπονήθηκε για τη χορήγηση

Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης

στην κατεύθυνση

«ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ»

από την

Κατσιροπούλου Ι. Μαρία

(Α.Μ.: 423Μ/2015012)

ΘΕΜΑ: «Ο ρόλος της εικονογράφησης στην παιδική λογοτεχνία. Μια μη λεκτική επικοινωνιακή προσέγγιση»

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κοντάκος Αναστάσιος	Καθηγητής	Επιβλέπων
Παπαδάτος Ιωάννης	Αν.Καθηγητης	Μέλος συμβουλευτικής επιτροπής
Αναγνωστοπούλου Διαμάντη	Καθηγήτρια	Μέλος συμβουλευτικής επιτροπής

ΡΟΔΟΣ, 2018

Η έγκριση της παρούσης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	4
Ευχαριστίες	5
Εισαγωγή	6
A' ΜΕΡΟΣ -Θεωρητικό.....	6
1.Ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά της παιδικής λογοτεχνίας.....	6
1.1. Η αξία της παιδικής λογοτεχνίας - ο αισθητικός και παιδαγωγικός της ρόλος.....	8
1.1.1. Ειδολογική κατάταξη των κειμένων της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	11
1.1.2. Τα αφηγηματικά στοιχεία ενός λογοτεχνικού κειμένου	12
2.Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα	13
2.1. Η εικονογράφηση στην παιδική λογοτεχνία	13
2.2.Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο	15
2.2.1. Σημασία Εικονογραφημένου βιβλίου και εικονοβιβλίου.....	16
2.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά διαμόρφωσης ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου	18
3.Η διαδικασία της επικοινωνίας	29
3.1 Μορφές επικοινωνίας.....	31
3.1.1. Λεκτική επικοινωνία	32
3.2.Μη λεκτική επικοινωνία	32
3.2.1. Ο ρόλος της μη λεκτικής επικοινωνίας.....	34
3.2.2.Χαρακτηριστικά μη λεκτικής επικοινωνίας.....	35
3.3.Μη λεκτικοί κώδικες.....	36
B' ΜΕΡΟΣ-Ερευνητικό	43
1.Έρευνα	43
2.Μέθοδος έρευνας	44
3.Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας(1)	49
4.Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας(2)	64
5.Αποτελέσματα (1-2).....	101
8.Συμπεράσματα	105
9.Περιορισμοί της έρευνας	107
10.Προτάσεις	107
11.Παράρτημα.....	107
11.1.Περίληψεις	107
12.Βιβλιογραφία	108

Πρόλογος

Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι ο ρόλος της εικονογράφησης στην παιδική λογοτεχνία. Μια μη λεκτική επικοινωνιακή προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο το οποίο χωρίζεται σε δυο κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στη θεωρία της Παιδικής Λογοτεχνίας, σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αφηγηματικά της στοιχεία και διάφοροι ορισμοί από κάποιους ερευνητές. Επίσης γίνεται αναφορά στα Εικονογραφημένα παιδικά βιβλία, τις επιμέρους κατηγορίες τους καθώς και ο τρόπος διαμόρφωσης των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων σχετικά με το κείμενο και την εικόνα. Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιεί μια εισαγωγή στην έννοια της Επικοινωνίας και γίνεται ένας διαχωρισμός μεταξύ της Λεκτικής και μη Λεκτικής επικοινωνίας. Γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης των μη λεκτικών κωδίκων επικοινωνίας και των βασικών χαρακτηριστικών τους.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η έρευνα η οποία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά στην αποδελτίωση, επεξεργασία και ανάλυση τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες με τη βοήθεια του μη λεκτικού συστήματος ανάλυσης των κειμένων. Συγκεκριμένα με τη βοήθεια κάποιων πινάκων γίνεται αποκωδικοποίηση των στοιχείων μη λεκτικής επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν στα τρία εικονογραφημένα παιδικά βιβλία τόσο στην εικόνα όσο και στο κείμενο. Το δεύτερο μέρος της έρευνας διεξάχθηκε μέσα σε μια τάξη της Δ' Δημοτικού για να γίνει αποκωδικοποίηση των μη λεκτικών μηνυμάτων από τις εικονογραφήσεις και τα κείμενα των παιδιών σε σύγκριση με τα πρότυπα βιβλία. Με αυτή τη διαδικασία θα παρατηρήσουμε πως τα παιδιά εκλαμβάνουν το κείμενο μέσα από τις εικόνες και θα αποκωδικοποιήσουμε τα στοιχεία που υπάρχουν από τους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας. Η ανάλυση και επεξεργασία των ευρημάτων των παιδιών όπως και των τριών βιβλίων γίνεται με βοήθεια κάποιων γραφημάτων ώστε να γίνουν κατανοητά στον αναγνώστη.

Ευχαριστίες

Για την διεκπεραίωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλαν για την συγγραφή της .Ιδιαίτερος θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Αναστάσιο Κοντάκο για την συνεργασία, την επικοινωνία και την πολύτιμη συμβολή του στην ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας και τους καθηγητές κ. Ιωάννη Παπαδάτο και κ.Διαμάντη Αναγνωστοπούλου που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην τριμελή επιτροπή.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω από καρδιάς τους γονείς μου και τους φίλους μου οι οποίοι υπήρξαν αρωγοί και συμπορευτές σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και στην υλοποίηση αυτής της εργασίας. Η ηθική υποστήριξη και αγάπη τους, ήταν σημαντική για εμένα προκειμένου να πραγματοποιήσω αυτό το στόχο μου.

Ρόδος, 2018

Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη εργασία κινείται στα πλαίσια της μη λεκτικής επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που δηλώνει σε εικονογραφημένα παιδικά βιβλία και στα μη λεκτικά στοιχεία της εικονογράφησης και τα κείμενα παιδιών. Το εικονογραφημένο βιβλίο δίνει την δυνατότητα στο παιδί να συνδέσει τις εμπειρίες του και να εκτονωθεί μέσα από τις σαγηνευτικές του εικόνες. Η παιδαγωγική σημασία αυτών των βιβλίων είναι μεγάλη. Εξασκούν την αντιληπτικότητα και παρατηρητικότητα, παροτρύνουν τα παιδιά να αναπτύξουν τη δημιουργική φαντασία τους και να διαμορφώσουν τις δικές τους εικόνες επηρεασμένα από την ανάγνωση των εικονογραφημένων βιβλίων.

Από την άλλη η χρήση της μη λεκτικής επικοινωνίας είναι πολύ σημαντική για την έκφραση των συναισθημάτων, των επιθυμιών, των κινήτρων των ατόμων και γίνεται εμφανής μέσα από τους διάυλους του μη λεκτικού κώδικα όπως τη γλώσσα του σώματος, την παραγλώσσα, την εμφάνιση, την διευθέτηση του χώρου και του χρόνου, την διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή και την όσφρηση. Πολλά στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας παρατηρούνται στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία με τον συνδυασμό της εικόνας και του λόγου. Η δημιουργική έκφραση των παιδιών παίζει μείζονα ρόλο στη διαμόρφωση μιας εικονογράφησης και ενός κειμένου καθώς είναι σε θέση να δημιουργήσουν αντίστοιχα εικονικά και κειμενικά αφηγήματα με στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας. Με στόχο να παρουσιάσουμε και να αναλύσουμε όλα τα παραπάνω η εργασία αποτελείται από το θεωρητικό και ερευνητικό μέρος.

Α' ΜΕΡΟΣ -Θεωρητικό

1.Ο ορισμός και τα χαρακτηριστικά της παιδικής λογοτεχνίας

Κατά καιρούς έχει επιχειρηθεί να δοθεί ένας ορισμός της Παιδικής Λογοτεχνίας ο οποίος αποτελεί ένα κλάδο που έχει σχεδόν αυτονομηθεί παρά τον συσχετισμό της Λογοτεχνίας για ενήλικους και της Λογοτεχνίας για παιδιά. Παρακάτω παρουσιάζονται κάποιοι ορισμοί που έχουν δοθεί από αρκετούς μελετητές τα τελευταία χρόνια. Τα άρθρα αυτά λογοτεχνικά έργα απευθύνονται, άμεσα ή έμμεσα, στις αισθητικές απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα της παιδικής ηλικίας και ανταποκρίνονται στο αντιληπτικό, γλωσσικό και συναισθηματικό τους επίπεδο (Αναγνωστόπουλος, 1982 –Δελώνης, 1990). Είναι σχεδόν βέβαιο «ότι η Παιδική Λογοτεχνία ασκεί στο αναπτυσσόμενο άτομο ηθική αγωγή με το σύνολο των ιδεών που προβάλλει, κοινωνική με την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων των ηρώων και αισθητική με την οργάνωση και συνοχή των νοημάτων και την καλλιέργεια της γλωσσικής διατύπωσης» (Ζωή Καναβα, Λογοτεχνία και Αγωγή, Κύκλος Παιδικού Βιβλίου). Με βάση αυτό το σκεπτικό η παιδική λογοτεχνία είναι ένα εξαιρετικά χρήσιμο μέσο για την ανάπτυξη και καλλιέργεια της γραφής και ανάγνωσης σε παιδιά όπως συμβαίνει και με την Λογοτεχνία για ενήλικους, ασκεί όχι μόνο αισθητική αλλά και γλωσσική αγωγή.

Μέσα στα χρόνια λοιπόν έγιναν προσπάθειες να δοθεί ο ορισμός για την έννοια της Παιδικής λογοτεχνίας. Αρχικά αν αναζητήσουμε τις ρίζες της λογοτεχνίας θα δούμε ότι ξεκίνησε παράλληλα με το κίνημα του Διαφωτισμού στην Ευρώπη και κατάφερε να αποτελέσει ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος. Για την ικανοποίηση των μορφωτικών αναγκών και των κοινωνικών σχέσεων του παιδιού συμβάλει η Παιδική λογοτεχνία (19^{ος} αι. -20^{ος} αι.) η οποία συνδέεται με την λογοτεχνία για μεγάλους

ώσπου φτάνει στο στάδιο της αυτονομίας και προβάλλει τις νέες ηθικό – κοινωνικές αξίες.¹ Ο όρος και ο προσδιορισμός του περιεχομένου της Παιδικής Λογοτεχνίας ανθεί τα τελευταία χρόνια και ως μέρος της Λογοτεχνίας αποτελεί ένα είδος καλλιτεχνικής έκφρασης αισθητικά δικαιωμένης.

Πολλοί μελετητές προκειμένου να ορίσουν τον όρο Παιδική Λογοτεχνία προσδιορίζουν αρχικά τον γενικότερο όρο Λογοτεχνία. Ο Σέλμα Λαγκερλεφ αναφέρει πως «το παιδικό λογοτέχνημα είναι αληθινό, όταν αρέσει τόσο στους μεγάλους, όσο και στους μικρούς». Το γεγονός πως πεζά και ποιητικά κείμενα κυκλοφορούν σε ειδικές εκδόσεις για παιδιά ή καταχωρίζονται σε Αναγνωστικά που απευθύνονται σε αυτά αποδεικνύει πως τα όρια ανάμεσα στην Λογοτεχνία και στην Παιδική Λογοτεχνία συγχέονται (Κατσίκη – Γκίβαλου, 1995). Η σύγκλιση της Λογοτεχνίας για μεγάλους και της Λογοτεχνίας για παιδιά έγκειται στην αισθητική απόλαυση και την ψυχοπνευματική καταλληλότητα του δέκτη εφόσον το κείμενο έχει σκοπό να καλλιεργήσει αισθητικά το παιδί και να διευρύνει τους ψυχοσωματικούς του ορίζοντες (Γρηγοροπούλου, 2013).

Σύμφωνα με την Rebecca J. Lukens² η Λογοτεχνία για παιδιά διαφέρει από τη Λογοτεχνία για ενηλίκους ως προς το βαθμό και όχι ως προς το είδος. Οι ιστορίες για παιδιά έχουν πιο απλή γλώσσα και μια αμεσότητα και οι σχέσεις που διέπουν τα δρώντα πρόσωπα είναι εμφανέστερες. Αυτό συμβαίνει διότι οι εμπειρίες των παιδιών είναι περιορισμένες και προκειμένου να απολαύσουν μια ιστορία αποφεύγονται οι πολλές παρεκβάσεις και η διατύπωση των ιδεών δεν είναι τόσο σύνθετη. Ο Peter Hunt από την άλλη ανιχνεύει την αυθορμησία και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Λογοτεχνία για παιδιά είναι κατώτερη από τη Λογοτεχνία των ενηλίκων.³ Ο Miles McDowell για να ορίσει την Παιδική Λογοτεχνία επεξεργάζεται τα χαρακτηριστικά των παιδικών βιβλίων. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι πρωταγωνιστής πάντα είναι το παιδί, έχουν πολλές συμβάσεις και κυριαρχεί ο διάλογος. Είναι γενικά συντομότερα χωρίς πολλές περιγραφές και η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι προσανατολισμένη προς το ίδιο το παιδί. Η πλοκή έχει ευδιάκριτη σειρά και η ατμόσφαιρα είναι μαγική με την ιστορία να αναπτύσσεται στα πλαίσια ηθικών σχηματισμών.⁴ Επίσης ο Perry Nodelman⁵ για να ορίσει την Λογοτεχνία για παιδιά διαπιστώνει ότι είναι απλή, διδακτική και επικεντρώνεται στην παιδική ηλικία και η ατμόσφαιρα είναι φανταστική.

Η Γαλλίδα μελετήτρια Isabelle Jan υποστηρίζει ότι Λογοτεχνία για παιδιά βρίσκεται μόνο από τη στιγμή που υπάρχει διάκριση παιδιού- ενήλικα. Επισημαίνει τη ρευστότητα των λογοτεχνικών ειδών που περιλαμβάνει η Παιδική Λογοτεχνία και τις ηλικιακές διακυμάνσεις των αναγνωστών όπου με αυτό τον τρόπο καθορίζεται το σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου. Στα παιδικά αυτά βιβλία διαφαίνεται ότι ο ενήλικας που τα συγγράφει χρησιμοποιεί πολύ περισσότερο νοσταλγική σε προσωπικό επίπεδο, και διδακτική, σε δημόσιο επίπεδο έννοια του κειμένου απ' ότι σε οποιοδήποτε άλλο είδος βιβλίου. Ο Παπαντωνάκης διευκρινίζει πως η Παιδική λογοτεχνία περιλαμβάνει α) κείμενα πρωτότυπης παραγωγής, β) Κριτικά κείμενα που εντάσσονται στον χώρο της Κριτικής και της Λογοτεχνίας και γ) εργασίες οι οποίες προσεγγίζουν ερμηνευτικά και διδακτικά την πρωτότυπη παραγωγή της παιδικής λογοτεχνίας. Ο όρος *Παιδική λογοτεχνία* ή ακόμα καλύτερα *Λογοτεχνία για παιδιά* έχει άρρηκτα συνδεδεμένη σχέση με την *Λογοτεχνία για ενηλίκους*. Αυτό συμβαίνει διότι μπορεί να διαβαστεί από ενηλίκους οι οποίοι εγκρίνουν ή απορρίπτουν την ανάγνωσή της από τα

¹ Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (1999). *Το θαυμαστό ταξίδι*. Αθήνα: Πατάκης.

² Μαρτινίδης Πέτρος, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας*, Αθήνα: Πολύτυπο, 1982, σελ. 47 κεξ.

³ Ουμπέρτο Έκο, *Κήνσορες και θεράποντες*, Αθήνα Γνώση, 1987, σελ. 277-326

⁴ Glazer Joan, *Introduction to Children's Literature*, Prentice-Hall, Inc .New Jersey, 1997, σελ.

342

⁵ K. Ruthven, *Ο μύθος*, μετάφραση Ιουλιέττα Ράλλη – Καίτη Χατζηδήμου, Αθήνα: Ερμής, 1988

παιδιά είτε γιατί τα κείμενα για παιδιά μπορούν να μετατραπούν σε κείμενα για ενηλίκους και το αντίστροφο.

Ο κλάδος της Παιδικής λογοτεχνία διαθέτει καλλιτεχνικά δημιουργήματα ενηλίκων που προσφέρουν χαρά και αισθητική απόλαυση στα παιδιά. Υπάρχει μέσα της ο κόσμος των παιδιών και ο κόσμος των μεγάλων και ένα χάσμα αντιλήψεων και βιωμάτων που τους διαχωρίζει⁶. Ως προς τη *μορφή* της διαθέτει λιτότητα του λόγου, αμεσότητα στην αφήγηση και συντομία στις περιγραφές ενώ ως προς το περιεχόμενο η πλοκή είναι γρήγορη, η υπόθεση ξεκάθαρη και υπάρχει πάντα το αίσθημα αγάπης του συγγραφέα προς τον αναγνώστη. (Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, 1990) Ο Ηρακλής Καλλέργης αναφέρει πως ένας λογοτέχνης όταν γράφει λογοτεχνήματα για παιδιά οφείλει να συνειδητοποιήσει την ευθύνη που φέρει και να λάβει υπόψη του τις ψυχικές ανάγκες της παιδικής ηλικίας. Τα κείμενα που προσφέρει στους νέους αναγνώστες θα πρέπει να κάνουν την συνείδησή τους να λειτουργήσει αισθητικά μέσα από την δραστικότητα του ωραίου τους λόγου και να περιέχουν κάποια ιδεολογικά μηνύματα.

Η παιδική λογοτεχνία λοιπόν είναι ένας όρος σχετικά νέος που ανθεί τα τελευταία χρόνια και αποτελεί ένα είδος καλλιτεχνικής έκφρασης που καλλιεργείται από ενήλικες και απευθύνεται σε παιδιά. Είναι *τα αισθητικώς δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα που είναι σε θέση να φέρουν το παιδί σε επαφή με τον αισθητικό χώρο της Τέχνης και ειδικότερα της Λογοτεχνίας* (Γιάκου, 1993). «Τα λογοτεχνικά αυτά κείμενα είναι δημιουργήματα των μεγάλων διότι αυτοί διαθέτουν την ωριμότητα να προσφέρουν την αισθητική συγκίνηση της Τέχνης.» (Γιάκου, 1993). Πρόκειται για κείμενα που συμβάλλουν στην ψυχαγωγία των παιδιών, στην πνευματική τους καλλιέργεια και στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Η σχέση του παιδιού με το βιβλίο μπορεί να ξεκινήσει ήδη από τους πρώτους μήνες κήσης μέσω της μουσικής ανάγνωσης των παραμυθιών (Παπαδάτος, 2009). Από την άλλη η προσχολική ηλικία είναι η καλύτερη περίοδος επαφής του παιδιού με το βιβλίο γιατί το παιδί αρχίζει και ξεχωρίζει το αληθές με το φαντασιακό και παράγει ένα πλήθος διανοητικών και ψυχικών εικόνων. (Παναγιωτόπουλος, 2001)

Με την κατάλληλη καθοδήγηση από τους ενήλικες το παιδί μπορεί να ξεκινήσει την ανάγνωση βιβλίων από μικρή ηλικία. Η εξοικείωσή του με τα βιβλία και η ανάγνωσή τους οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση του γλωσσικού κώδικα και στην αγάπη για την ανάγνωση. Μέσα απ' αυτήν τα παιδιά αναπτύσσουν τη φαντασία, την κριτική σκέψη και τη δημιουργική τους έκφραση. Εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και γενικότερα το γραπτό και προφορικό τους λόγο. Γι' αυτό οι συγγραφείς πρέπει να λάβουν υπόψη τους τον ψυχικό κόσμο των παιδιών, την σωστή χρήση του λόγου και να συνειδητοποιήσουν την ευθύνη που έχουν για τη δημιουργία λογοτεχνημάτων⁷. Ένα καλό βιβλίο άλλωστε διδάσκει, ψυχαγωγεί, προσφέρει βιώματα και αξίες, παρουσιάζει ήρωες με πλούσιο συναισθηματικό κόσμο και ένα ρεαλισμό και καταλήγει σε ένα αισιόδοξο τέλος με ένα ρεαλισμό που συμβαδίζει με τον ψυχικό κόσμο ενός παιδιού.

1.1. Η αξία της παιδικής λογοτεχνίας - ο αισθητικός και παιδαγωγικός της ρόλος

Η εξέλιξη της τεχνολογίας στις μέρες μας έχει οδηγήσει στην υποβάθμιση της ανάγνωσης των λογοτεχνικών βιβλίων. Ωστόσο κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την αξία της λογοτεχνίας όλα αυτά τα χρόνια καθώς η επίδρασή της στη διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός παιδιού θεωρείται

⁶ Δελώνης, Α. (1990). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, 1835-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Ηράκλειτος.

⁷ Καλλέργης, Η. (1992). «*Το πρόβλημα της ιδεολογίας στα παιδικά λογοτεχνήματα*», Νεοελληνική Παιδεία, 24 (Μάρτιος 1992), σ.33.

πλέον αυτονόμητη (Παπαγεωργίου, 2006). Το βιβλίο είτε είναι λογοτεχνικό είτε γνώσεων εντάσσεται στους έμμεσους σκοπούς της αγωγής και αποτελεί το μέγιστο πολιτιστικό αγαθό για τον μικρό αναγνώστη όπου προσφέρει ψυχαγωγία, απόλαυση και διαπαιδαγώγηση (Παπαδάτος, 2009). Η αγωγή θέλει να εκμεταλλευτεί τη μαγική δύναμη της Λογοτεχνίας που μπορεί να επηρεάσει και να καλλιεργήσει αισθητικά το παιδί ενώ παράλληλα να του μεταδώσει ορισμένα μηνύματα (Καλλέργης ,1995). Διάφοροι μελετητές υποστηρίζουν αυτή την άποψη και υποδεικνύεται έτσι ο παιδαγωγικός ρόλος του κλάδου αυτού όπως θα δούμε παρακάτω.

Σύμφωνα με τον Παπαντωνάκη θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αξία της Παιδικής λογοτεχνίας είναι αναμφισβήτητη επειδή προκαλεί τέρψη μέσα από την παρουσίαση συγκινησιακών καταστάσεων και εγείρει το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Από την άλλη προκαλεί προβληματισμό γιατί απεικονίζει τον άνθρωπο κάτω από την επίδραση καταστάσεων ευτυχίας και δυστυχίας καθώς και οικονομικών και κοινωνικών καταστάσεων που τον οδηγούν στην αυτογνωσία. Παράλληλα με την ψυχαγωγία μεταβιβάζει ηθικές αξίες και πρότυπα εφόσον απεικονίζει ήρωες μέσα σε ένα ρεαλιστικό πλαίσιο. Το παιδί με αυτόν τον τρόπο μπορεί βιωματικά να διαμορφώσει α)βιοθεωρητικά β)ηθικά και γ) αισθητικά κριτήρια. Επίσης συμβάλλει στην γλωσσική ανάπτυξη του ανθρώπου έμμεσα μέσα από την ανάγνωση και άμεσα μέσα από την συστηματική αξιοποίηση του γλωσσικού πλούτου.(Παπαντωνάκης,2003)

Η διδασκαλία της Παιδικής Λογοτεχνίας κινείται ανάμεσα στον αισθητικό και παιδαγωγικό της χαρακτήρα.⁸ Πολλοί μελετητές δίνουν προτεραιότητα στο αισθητικό κομμάτι των κειμένων της ενώ άλλοι στους εκπαιδευτικούς της στόχους. Συγκεκριμένα η M.L.Rossenblatt με τη «συναλλακτική θεωρία» έκανε λόγο για τη συναλλαγή, δηλαδή τη διαλεκτική σχέση όπου το άτομο συμμετέχει ενεργά στη δόμηση του νοήματος ενός λογοτεχνικού κειμένου. Σύμφωνα με αυτή ο αναγνώστης ερμηνεύει σε συναισθηματικό επίπεδο τα λεκτικά σύμβολα, προσκομίζει προσδοκίες που αντλεί από την εμπειρία και δια μέσου των λέξεων του κειμένου φέρνει στη συνείδησή του ορισμένες αισθησιακές εμπειρίες. Η Margery Fisher υποστηρίζει ότι τα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας δεν είναι απαραίτητο να εμπεριέχουν κοινωνικό προβληματισμό επειδή είναι έργα τέχνης που συγκινούν και ψυχαγωγούν τα παιδιά. Κάτι παρόμοιο υποστηρίζουν ο F.J.Harvery Darton και η Sheila Egoff δηλώνοντας πως σκοπός ενός παιδικού λογοτεχνικού βιβλίου είναι η ευχαρίστηση και όχι η διαπαιδαγώγηση.

Αντίθετα μελετητές όπως ο John Donovan ,ο Perry Nodelman και η Rebbeca Lucens τονίζουν τον παιδαγωγικό και κοινωνικό ρόλο της Παιδικής λογοτεχνίας. Ο Nodelman είναι σύμφωνος με την αισθητική απόλαυση και την ευχαρίστηση που προσφέρει το κείμενο της λογοτεχνίας και η Lucens επισημαίνει πως η λογοτεχνία παρέχει γνώση και συγκίνηση καθώς καταγράφει τις ανθρώπινες σχέσεις και αξίες και τις συγκρούσεις του ανθρώπου με τους κοινωνικούς θεσμούς. Κάποιοι όμως μελετητές όπως ο Aidan Chambers και ο John Stephens εντοπίζουν μια συναισθηματική διάσταση μαζί με τον παιδαγωγικό ρόλο της Παιδικής λογοτεχνίας. Ο πρώτος πιστεύει ότι η απόλαυση της ανάγνωσης των κειμένων έρχεται μέσα από την αποκρυπτογράφηση των εικόνων και των λέξεων, την κατανόηση χαρακτήρων και ιδεών και ο δεύτερος μιλάει για την καλλιέργεια κοινωνικής και πολιτισμικής συνείδησης του παιδιού- αναγνώστη μέσα από τις αξίες που παρουσιάζονται στα κείμενα αυτά.

Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας στοχεύει στην αισθητική καλλιέργεια και στην παροχή γνώσεων. Στοχεύει γενικότερα στο να διαμορφώσει την προσωπικότητα ενός παιδιού αποφεύγοντας τον

⁸ Παπαντωνάκης, Γ. *Περιπλανήσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα Ακρίτας ,2003

διδασκισμό και συμβάλλει στην ψυχική του ωρίμανση και φυσικά στην γλωσσική του ανάπτυξη⁹. Η επαφή του παιδιού με την λογοτεχνία μπορεί να γίνει κατά την προσχολική ηλικία διότι το βιβλίο στον Προσχολικό χώρο παίζει σημαντικό ρόλο όσον αφορά τον δέκτη της «αναγνωστικής διαδικασίας». Το παιδί εφόσον δεν κατέχει την ανάγνωση είναι ένας ακροατής, δηλαδή ένας έμμεσος «αναγνώστης παίκτης¹⁰». Πολλές φορές όμως βλέπουμε ότι το νήπιο αποτυπώνει το κείμενο μετά την ανάγνωση και «δίχως να του ξεφεύγει έστω μια λέξη» προσποιείται ότι «διαβάζει» το κείμενο δείχνοντας τις εικόνες. Έτσι μέσω της ανάγνωσης αναδύεται η θεατρική πράξη (Παπαδάτος, 2009).

Το σίγουρο είναι ότι τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία έρχονται σε επαφή με την ανάγνωση και μέσα από την λογοτεχνία δίνεται το έναυσμα να αυξήσουν τις ικανότητες της γραπτής και προφορικής τους έκφρασης. Ήδη από την βρεφική ηλικία οι γονείς μπορούν να αναζητήσουν λογοτεχνικά βιβλία με αινίγματα, παροιμίες και γλωσσοδέτες τα οποία θεωρούνται γλωσσο- φωνητικές ασκήσεις και μέσα από την πολυσημία των λέξεων να βοηθήσουν τα παιδιά στα πρώτα στάδια της φωνολογικής τους εξερεύνησης. Στην προσχολική ηλικία ακόμη, τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν με εποικοδομητικό τρόπο τη γνώμη τους όταν ο/η παιδαγωγός διαβάζει κάποιο λογοτεχνικό κείμενο. Τα παιδιά που είναι εξοικειωμένα με τις λογοτεχνικές αφηγήσεις των γονιών τους φαίνεται ότι με την εισαγωγή τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η αφηγηματική τους ικανότητα βρίσκεται ήδη σε καλό επίπεδο.¹¹

Η αγάπη για την ανάγνωση θα οδηγήσει προοδευτικά το παιδί να διαβάσει κάποια στιγμή μόνο του βιβλία, να κατανοήσει τον γλωσσικό κώδικα και να κατακτήσει τη δεξιότητα της ανάγνωσης. Κατά τη διαδικασία αυτή τα παιδιά αναπτύσσουν την ικανότητά τους για δημιουργική έκφραση και κριτική σκέψη. Επιπλέον εξοικειώνονται με το γραπτό λόγο, εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και εφοδιάζονται κατάλληλα προκειμένου να αφομοιώσουν τους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες. Το βιβλίο είναι ένα πολύτιμο εργαλείο που βοηθά τον μικρό αναγνώστη να εξερευνήσει διαφορετικούς πολιτισμούς και να αναπτύξει τις κοινωνικές του δεξιότητες. Καθώς παρακολουθεί τις περιπέτειες των ηρώων κάθε βιβλίου οι οποίοι παίρνουν αποφάσεις και αναλαμβάνουν ευθύνες έρχεται σε επαφή με διάφορες τέτοιες καταστάσεις. Με τη λογοτεχνία δημιουργούνται πρότυπα στους μικρούς αναγνώστες μέσα από την σκιαγράφηση των χαρακτήρων των ηρώων και διαμορφώνουν ηθικά και αισθητικά κριτήρια. Είναι ένα πολύ σημαντικό μέσο γνώσεων γι' αυτούς με θέματα σχετικά με τον κόσμο, τη ζωή και τις αξίες.

Η ακρόαση, η προφορική και γραπτή έκφραση, η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού κειμένου και οι δραστηριότητες που μπορούν να προκύψουν από το περιεχόμενό του συμβάλλουν στην γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού και στην ευαισθητοποίησή του απέναντι στα λογοτεχνικά κείμενα (Φλώρα, χ.χ.). Το βιβλίο άλλωστε έχει την αποστολή να υποκινήσει μιμητικές συμπεριφορές και να θέσει σε λειτουργία τις καινούργιες ή τις σκουριασμένες αρθρώσεις «της τρελής του σπιτιού» της φαντασίας μας δηλαδή... Η φαντασία και το ασυνείδητο ενεργοποιούνται πολύ περισσότερο με την λογοτεχνική γραφή παρά με την εγκυκλοπαιδική¹². Η λογοτεχνία λοιπόν γίνεται ένα ασφαλές μέσο κατάκτησης, μετάδοσης και ανάπλασης της γλώσσας για το λόγο ότι ένα καλό βιβλίο μπορεί να ξυπνήσει τη συνείδηση, να βαθύνει το συναισθηματικό κόσμο και να ενισχύσει την πίστη σε μεγάλες αξίες. (Καλλέργης, 1998)

⁹ Παπαγεωργίου Αι. (2006). *Η λογοτεχνία στη ζωή των παιδιών*, Λέξημα

¹⁰ Appleyard, J.A *becoming a reader: The experience of fiction from childhood to adulthood*. Cambridge University Press, 1991.

¹¹ Φλώρα, Α. (χ.χ.). *Η συμβολή της λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού, στην ιστοσελίδα: Η συμβολή της λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού*

¹² Πολάσνιεκ, Κ. (1992), «*Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα*». Αθήνα: Καστανιώτης

Ο κλάδος της γλωσσολογίας επισημαίνει ότι ο άνθρωπος συνάπτει με το λόγο σχέσεις αγάπης, μίσους ή ευχαρίστησης δηλαδή σχέσεις ερωτικής φύσης. Το παιδί με τη γλώσσα έχει σχέση παιχνιδιού ,ευχαρίστησης ,ελευθερίας και δημιουργικής φαντασίας. Η λογοτεχνία γίνεται το ασφαλέστερο μέσο κατάκτησης της γλώσσας διότι έχει όλες τις προϋποθέσεις όπως το κλίμα ελευθερίας, την έμφυτη αγάπη του ανθρώπου προς το ρυθμό προκειμένου να περάσει στη συνείδηση και να γίνει όργανό της (Κουκουλομάτης , 1994). Αν λοιπόν τα παιδιά εκτίθενται σε διάφορα είδη παιδικής λογοτεχνίας σε κάθε στάδιο της σχολικής τους ζωής αυξάνεται η δημιουργική γραφή και έκφραση καθώς η λογοτεχνία αποτελεί το έναυσμα για να εκφράσουν τη γνώμη τους με δημιουργικό και κριτικό τρόπο.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Παιδική λογοτεχνία προκαλεί αρχικά τέρψη στο παιδί με σκοπό την απόλαυση του κειμένου. Η λογοτεχνία μιλάει με αισθήματα και τέρπει γιατί παρουσιάζει όψεις της πραγματικότητας και αντίστοιχες βιωματικές καταστάσεις. Έτσι εγείρει το ενδιαφέρον και δίνει τη δυνατότητα να δει ο αναγνώστης με διαφορετικό τρόπο την πραγματικότητα. Είναι μια ευαίσθητη «δίοδος» του νέου ανθρώπου προς τον κόσμο του αύριο γι' αυτό συνιστά έναν απ' τους καθοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσής τους, ασκώντας ουσιαστική επίδραση στις αξίες του αυριανού ανθρώπου και πολίτη (Κατσίκη- Γκίβαλου, 1999).Επιπλέον προκαλεί προβληματισμό γιατί το άτομο οδηγείται στην αυτογνωσία μέσω του ήρωα και απεικονίζεται να ενεργεί με βάση τα αξιακά συστήματα που διέπουν τη ζωή του ¹³.Μεταβιβάζει ηθικές αξίες, παρέχει πρότυπα και ψυχαγωγεί γιατί δημιουργεί στον αναγνώστη μια κατάσταση εσωτερικής πληρότητας (Δελώνης, 1990). Ελίσσει και εξελίσσει το γλωσσικό όργανο του ανθρώπου έμμεσα μέσω της ανάγνωσης και άμεσα μέσα από τη συστηματική αξιοποίηση του γλωσσικού πλούτου¹⁴ . Αναπτύσσει τη φαντασία του παιδιού καθώς βιώνει τις επιθυμίες ,τις ανάγκες και τα προβλήματα άλλων ανθρώπων και με αυτό τον τρόπο αποκτά μια δομημένη άποψη ζωής. Η ανεπτυγμένη φαντασία είναι θεμέλιο για να μπορέσει κανείς να επιβιώσει σε μία υγιή κοινωνία. Γι' αυτό ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι σημαντικός αν καταφέρουν να προσφέρουν τη Λογοτεχνία στα παιδιά και τα κάνουν να την αγαπήσουν (Ευαγγέλου, 1993).

Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με ένα καλό λογοτεχνικό βιβλίο. Το παιδικό βιβλίο πρέπει να είναι διαποτισμένο από αγάπη και κατανόηση στα παιδικά βιώματα¹⁵.Το καλό βιβλίο είναι εκείνο που με τον προβληματισμό του για τα ζητήματα που απασχολούν τον άνθρωπο θα αρδεύσει την φαντασία και το συναίσθημα του παιδιού αποτρέποντας έτσι τον ψυχικό ακρωτηριασμό του (Καλλέργης , 1998). Ένα λογοτέχνημα λοιπόν για να είναι κατάλληλο για την παιδική ηλικία είναι αναγκαίο να τηρεί κάποιους όρους. Συγκεκριμένα να είναι απλό, παραστατικό, να είναι προσαρμοσμένο στο γλωσσικό πλούτο του παιδιού, να ικανοποιεί την ανάγκη του για χαρά, να καλλιεργεί ευγενικά αισθήματα, να προάγει την κοινωνικότητα και την συνεργασία, να επευφημεί την ειρήνη, να μιλάει για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να ανταποκρίνεται στην ψυχική και πνευματική ανάπτυξη ενός παιδιού¹⁶ .

1.1.1. Ειδολογική κατάταξη των κειμένων της Παιδικής Λογοτεχνίας

Η ένταξη των λογοτεχνικών κειμένων με βάση τα κριτήρια του ήχου και της μορφής γραφής μας οδηγούν στην βασική κατηγοριοποίηση (Παπαντωνάκης, 2003) :

¹³ Παπαντωνάκης, Γ. *Περιπλανήσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα Ακρίτας ,2003

¹⁴ Αποστολίδου, Β., & Χοντολίδου, Ε. (1999). *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

¹⁵ Δελώνης, Α. (1990). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, 1835-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Ηράκλειτος.

¹⁶ Σακελλαρίου, Χ. (2008). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας: Ελληνική και Παγκόσμια*. Αθήνα: Νόηση.

1.Πεζογραφία

2.Ποίηση

Τα λογοτεχνικά κείμενα με βάση το περιεχόμενό τους διακρίνονται σε:

1. Μη λογοτεχνικά κείμενα (Nonfiction) , κείμενα στα οποία η *μυθοπλασία* δεν είναι λογοτεχνική όπως είναι τα *πληροφοριακά βιβλία* , τα *βιογραφικά είδη*.
2. Κείμενα στα οποία κυριαρχεί η *λογοτεχνική μυθοπλασία* (fiction) , όπως: α) *κείμενα ρεαλισμού* (ρεαλιστικές ιστορίες, ζωικός ρεαλισμός, ιστορικός ρεαλισμός και ιστορίες αθλητισμού) β) η *ιστορική μυθοπλασία* και η *μυθοπλασία γενικότερα* Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται ιστορικά διηγήματα και μυθιστορήματα και μυθιστορήματα με θέματα από την ιστορία και στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν κείμενα μυστηρίου, θρίλερ κ.α., *κείμενα φαντασιακά*, η *παραδοσιακή λογοτεχνία*, στην οποία εντάσσονται τα *παραμύθια*, το *έπος*, οι *μύθοι* και οι *θρύλοι*.

Η κατηγοριοποίηση των ειδών της λογοτεχνίας με βάση το περιεχόμενο, τη μορφή και τους αναγνώστες είναι τα εξής : (Παπανικολάου , Τσιλιμένη ,1992)

1. Η παιδική Ποίηση (παιδική, έντεχνη)
2. Το Παραμύθι (λαϊκό, σύγχρονο, έντεχνο)
3. Ο μύθος (Νεοελληνικοί παροιμιόμυθοι ,παραδόσεις, ευτράπελες διηγήσεις/αστειολογήματα)
4. Οι μικρές ιστορίες
5. **Τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία**
6. Τα παιδικά περιοδικά
7. Τα κόμικς
8. Τα βιβλία γνώσεων
9. Το παιδικό θέατρο (θεατρικό παιχνίδι , καραγκιόζης , κουκλοθέατρο)

1.1.2. Τα αφηγηματικά στοιχεία ενός λογοτεχνικού κειμένου

Τα αφηγηματικά στοιχεία ή τα δομικά χαρακτηριστικά ενός λογοτεχνικού κειμένου είναι τα παρακάτω (Κανατσούλη, 2002) :

Η πλοκή: Είναι η εξέλιξη ή η ακολουθία των γεγονότων μιας ιστορίας. Μια επιτυχημένη πλοκή προκαλεί συνεχώς το ενδιαφέρον του αναγνώστη για το τι θα συμβεί και βασίζεται στην αγωνία που προκαλείται για την έκβαση της περιπέτειας του ήρωα.

Οι χαρακτήρες: Οι χαρακτήρες ενός λογοτεχνικού κειμένου παρουσιάζονται μέσα από την πλοκή της ιστορίας και αποκαλύπτονται στους αναγνώστες με τις ενέργειές τους, με τα λόγια τους, με την εμφάνισή τους , με τα σχόλια του αφηγητή και τα σχόλια άλλων προσώπων της ιστορίας.

Το θέμα: Το θέμα ενός κειμένου είναι το κεντρικό της ιστορίας καθώς και άλλες ιδέες κυρίαρχες ή δευτερεύουσες. Σε κάθε λογοτεχνικό κείμενο υπάρχουν θέματα που δεν είναι άμεσα ή φανερά.

Η δομή: Η δομή είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους τα διάφορα μέρη ενός έργου.

Η οπτική γωνία: Η οπτική γωνία είναι ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει τα γεγονότα της ιστορίας. Κάθε λογοτεχνικό έργο έχει δύο χρόνους , τον χρόνο του αφηγηματικού

λόγου (ο χρόνος που χρειάζεται για την ανάγνωση της ιστορίας) και τον χρόνο της ιστορίας (η διάρκεια των γεγονότων της αφήγησης).

Το σκηνικό: Το σκηνικό είναι ο χρόνος και ο τόπος εξέλιξης της ιστορίας και παίζουν καθοριστικό ρόλο σε πολλά λογοτεχνικά έργα.

2. Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα

Το 1974 άρχισε να υπάρχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το παιδικό βιβλίο σε επίπεδο αγοράς και αναζωπύρωσης των πνευματικών δυνάμεων του τόπου για τη διαμόρφωση ενός νέου ελληνικού πλαισίου έκφρασης. Μετά την πρώτη βράβευση του εικονογραφημένου βιβλίου «από τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου» αυξάνεται ραγδαία η παραγωγικότητα των παιδικών εκδόσεων. Η άνθιση της παιδικής λογοτεχνίας σε ποιοτικό και ποσοτικό επίπεδο δίνει στους καλλιτέχνες τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν χρώμα και διαφορετικά είδη τεχνικής στα λογοτεχνήματα όπως κολάζ, παστέλ ή υδρόχρωμα (Ρ. Σιβροπούλου, 2004).

Η εικονογράφηση τη δεκαετία του 1980 επηρεάζεται από μια νέα σχεδιαστική αντίληψη που κυριαρχεί. Σύμφωνα με αυτή η εικονογράφηση πρέπει να γίνεται στα μέτρα του παιδιού, να ακολουθεί το δρόμο της μεταμόρφωσης του πραγματικού και να παρέχει στο παιδί τη δυνατότητα ερμηνείας του κόσμου μέσα από πολλαπλές εκδοχές αισθητικής. Το βασικό θέμα των εικονογράφων για το παιδί είναι η εικονογράφηση «του φανταστικού χώρου» μέσα από την αναφορά στον ήδη γνωστό και την κατάδειξη των δυνατοτήτων μεταβολής του.¹⁷

Το εικονογραφημένο βιβλίο αναπτύσσεται ως μορφή τέχνης στα τέλη του 20^{ου} αιώνα καθώς αυξάνεται η παραγωγή των βιβλίων με τις νέες τεχνικές εκτύπωσης με λέιζερ. Ο ρόλος της εικονογράφησης έχει πλέον μεγάλη σημασία αφού προσδοκά ο αναγνώστης να συλλέγει στοιχεία των χαρακτήρων και της πλοκής της ιστορίας από τις πληροφορίες που αποκαλύπτουν οι εικόνες και της αλληλεπίδρασής τους με τις λέξεις (Ρ. Σιβροπούλου, 2004). Η σύγχρονη εικονογράφηση λοιπόν απομακρύνεται από το συμβολισμό των ηθικών αξιών του παρελθόντος και αποβλέπει στην αισθητική καλλιέργεια των παιδιών, την εξοικείωσή τους με την πραγματικότητα, τον εμπλουτισμό της φαντασίας τους και την επαφή τους με την τέχνη.

2.1. Η εικονογράφηση στην παιδική λογοτεχνία

Η δημιουργική συνύπαρξη εικόνας και κειμένου ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στην αισθητική φύση ενός παιδιού. Εξετάζοντας τη σχέση της εικόνας και του λόγου διαπιστώνουμε περιπτώσεις όπου εικόνα και κείμενο συνδέονται συμμετρικά δηλαδή ο αναγνώστης κατανοεί το αφηγηματικό κείμενο και η εικόνα ενισχύει το νόημά του. Μια άλλη περίπτωση είναι όταν η εικόνα αποσαφηνίζει το κείμενο καθώς παρουσιάζει λεπτομέρειες τις οποίες οι λέξεις από μόνες τους δεν θα μπορούσαν να μεταφέρουν με ακρίβεια.¹⁸ Η πρόσληψη της πληροφορίας γίνεται κατά κύριο λόγο από την εικόνα γι' αυτό άλλωστε είναι και λειτουργικά κρίσιμος ο ρόλος της στο βιβλίο. Ο εικονογράφος με το έργο του

¹⁷ Ρένα Σιβροπούλου, *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών*, εκδόσεις Μεταίχμιο 2004.

¹⁸ Π. Ασωνίτης, *Η εικονογράφηση στο βιβλίο παιδικής λογοτεχνίας*, 2001

δεν αναπτύσσει μόνο την αισθητική του παιδιού αλλά δρα έμμεσα μέσα από τα κίνητρα και τα ερεθίσματα που προσφέρει η εικόνα σ' αυτό.¹⁹

Η εικόνα και ο λόγος έχουν μια συμπληρωματική και όχι ανταγωνιστική σχέση. Η εικόνα επικοινωνεί με σύμβολα και η πολυπλοκότητα της ερμηνείας της επαυξάνεται εφόσον ο εικαστικός κώδικας οργανώνει πολυσημικά μηνύματα που επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες. Η αναγνωσιμότητά του εξαρτάται από τα ψυχολογικά, κοινωνικά και ηλικιακά γνωρίσματα του θεατή της. Το παιδί δεν είναι μόνο θεατής ή παρατηρητής της εικόνας αλλά και αναγνώστης της. Σύμφωνα με τις παιδαγωγικές αρχές τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία πρέπει να περιέχουν απλές εικόνες ανάλογες με την ηλικία του παιδιού στο οποίο απευθύνονται και ελκυστικές χωρίς το στοιχείο του υπερβολικά περίτεχνου. (Π. Ασωνίτης, 2001).

Όταν ένα παιδί διαβάσει τις εικόνες ενός βιβλίου δηλαδή το χώρο, τα αντικείμενα και τις σχέσεις μεταξύ τους προσεγγίζει τον κόσμο μέσα από μια εξερευνητική διαδρομή γνώσης, εμπειρίας και συμβολισμού. Η παρουσία των ηρώων στις εικόνες, οι οποίοι είτε είναι άνθρωποι, είτε ζώα είτε φανταστικές μορφές, διαμορφώνει τις λειτουργίες του χώρου και καθορίζει το μέγεθος της ταύτισης του παιδιού με το περιεχόμενο της εικόνας. Αυτή η ταύτιση ανάλογα με τα μηνύματα που περιέχουν τα στοιχεία της εικόνας θα κάνει πιο δημιουργική την φαντασία του παιδιού. Από την άλλη ο χώρος στην εικονογράφηση δεν είναι ποτέ διακοσμητικός αλλά αποτελεί την δομή της αφήγησης. Η εικόνα με τα εικονογραφικά θέματα που αφορούν στο χώρο και στα αντικείμενα βοηθάει ένα παιδί προσχολικής ηλικίας στην γλωσσική του ανάπτυξη και εμπλουτίζει τον γλωσσικό του κόσμο.²⁰

Τα μικρά παιδιά έχουν την ανάγκη να βλέπουν πολλά έντονα εικονικά στοιχεία για να αναγνωρίσουν την ενέργεια ή τα συναισθήματα των εικόνων ενός βιβλίου. Τα στοιχεία αυτά αναγνωρίζονται εύκολα από τα παιδιά ιδίως όταν εξοικειώνονται με τις εικόνες. Η ανάγνωση των εικόνων δεν είναι εύκολη και αυτόματη διότι οι κώδικες της εικονογράφησης δημιουργούν μια αλυσίδα συμβάσεων και απαιτούν χρόνο και προσοχή και προσπάθεια.²¹ Ο ρόλος της εικόνας είναι εξίσου ισοδύναμος και δυναμικός με τον λεκτικό λόγο. Η εικονογράφηση του «φανταστικού κόσμου» προκαλεί στο παιδί ερεθίσματα για την νοητική του ανάπτυξη και το βοηθά να συμμετέχει δραστικά στον έλεγχο και την χειραγώγηση της πραγματικότητας. Με τους όρους «φαντασία» και «ρεαλισμός» εννοούμε τις δύο τάσεις που κυριαρχούν στα λογοτεχνικά κείμενα και μέσω αυτών οι εκφραστές τους εξωτερικεύουν τις στάσεις τους για τον κόσμο. Η φαντασία προσφέρει ευχαρίστηση και αποτελεί την αναζήτηση μιας σταθερής και αιώνιας αλήθειας ενώ ο ρεαλισμός απεικονίζει τη ζωή μέσα από τις προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις και ανθρώπινες επιθυμίες.²²

Η εικονογράφηση είναι καθοριστικό κριτήριο για την επιλογή ενός παιδικού βιβλίου γιατί οι εικόνες αποτελούν ένα πλησιέστερο μέσο για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας ή της πρώτης τάξης του δημοτικού που δεν διαθέτουν ακόμα την ικανότητα της ανάγνωσης ή την έχουν σε περιορισμένο βαθμό. Στα εικονογραφημένα βιβλία η εικονογράφηση θεωρείται κατάλληλη για τα παιδιά γιατί αναπτύσσει την προφορική, την αφαιρετική ικανότητα, την αίσθηση του χώρου και την οπτική τους αντίληψη.

¹⁹ Σχινά Αθήνα, *Η εικονογράφηση του παιδικού βιβλίου, Η συγγραφή και η εικονογράφηση*, επιμ. Μαρία-Μάγδα Τζαφεροπούλου, εκδόσεις Καστανιώτη, 2001

²⁰ Ρουτζούνη-Μπίκα Αναστασία, *Σχέσεις εννοιών χώρου και αντικειμένων στην εικονογραφική πραγματικότητα του παιδικού βιβλίου για την προσχολική ηλικία*, 1999

²¹ Γιαννικοπούλου Αγγελική, *Η αναγνωσιμότητα των εικόνων από παιδιά προσχολικής ηλικίας, Η συγγραφή και η εικονογράφηση*, επιμ. Μαρία-Μάγδα Τζαφεροπούλου, 1999

²² Μ. Κανατσούλη, *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 2000

2.2.Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο

Με τον όρο *εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο* συνωστίζεται μια ευρεία γκάμα βιβλίων που έχουν θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ τους ώστε να γίνεται δυσδιάκριτη η ειδολογική διαφορά που διαχωρίζει αυτή την κατηγορία βιβλίων από οποιαδήποτε άλλη. Τα εικονογραφημένα παιδικά ενδέχεται να είναι κείμενα κάθε είδους όμως το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο ξεπερνά τα όρια ενός είδους και καθίσταται δια- ειδολογικό. Ο προσδιορισμός *παιδικό* φαίνεται να μην είναι δεσμευτικός γιατί τα εικονογραφημένα βιβλία απευθύνονται σε μια ευρύτατη ηλικιακή γκάμα ακροατηρίου και συγχρόνως απευθύνονται στους ενήλικες καθώς τους αποδίδουν την ιδιότητα των αναγνωστών ή συν-αναγνωστών τους. Έτσι τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία αποκτούν ένα ακόμα χαρακτηριστικό αφού απευθύνονται σε μικρούς και μεγάλους και το καθιστούν δια-ηλικιακό ως είδος.²³

Ο χαρακτηρισμός *είδος* αμφισβητείται καθώς εικονογραφημένα παιδικά ενδέχεται να είναι κείμενα από διάφορα λογοτεχνικά και μη λογοτεχνικά είδη γι' αυτό αποκτά και ένα άλλο χαρακτηριστικό: δια-ειδολογικό. Επίσης ο όρος *παιδικό* δεν είναι επαρκής εφόσον είναι ένα βιβλίο που απευθύνεται σε όλες τις ηλικίες. Ακόμα και ο γενικός χαρακτηρισμός *βιβλίο* δέχεται αμφισβητήσεις ιδιαίτερα όταν απευθύνεται σε πολύ μικρές ηλικίες καθώς χάνει την υπόσταση του ως βιβλίο ως προς τη μορφή και το περιεχόμενό του. Η παρουσία της *εικόνας* φαίνεται να είναι το μόνο σταθερό και ακλόνητο στοιχείο που θα καταστήσει ένα οποιοδήποτε παιδικό βιβλίο *εικονογραφημένο* όμως αποτελεί μόνο την αναγκαία αλλά όχι την ικανή συνθήκη ώστε να χαρακτηριστεί *εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Έτσι λοιπόν ο χαρακτηρισμός ενός βιβλίου ως εικονογραφημένου παιδικού εντοπίζεται στην λειτουργία των εικόνων μέσα στο κείμενο όπου οι εικόνες επιβάλλεται να συμμετέχουν μαζί με τις λέξεις και στην διήγηση της ιστορίας (Lewis, 2001).

Στην Ελλάδα ο όρος εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο συμπεριλαμβάνει δύο ξεχωριστές κατηγορίες βιβλίων: τα εικονοβιβλία (picturebooks) και τα βιβλία με εικόνες (illustrated books). Ο όρος *illustrated book* αναφέρεται στο βιβλίο εκείνο όπου το κείμενο υπερέρχει αφού η ιστορία εκτυλίσσεται ουσιαστικά μέσω των λέξεων και η εικόνα έχει ως στόχο να μεταφράσει κάποιες από τις πληροφορίες του λεκτικού κειμένου. Ο όρος *picturebook* αναφέρεται σε εκείνα τα βιβλία όπου η ιστορία αποτελεί προϊόν συνεργασίας εικόνας και λέξεων και υπάρχει μια αλληλεπίδραση και συν-ανάγνωση αυτών των δύο (Lewis, 2001). Στο εικονοβιβλίο η εικονική αφήγηση δεν πρέπει κατ' ανάγκη να ακολουθεί πιστά τον κειμενικό λόγο, σε αντίθεση με το βιβλίο με εικόνες που συνήθως επεξηγεί αυτό που λέει το κείμενο ή απλώς το διακοσμεί. Το εικονοβιβλίο βλέπει το βιβλίο με εικόνες ως όλο, στο οποίο επιδιώκεται μια εικονική και κειμενική αφήγηση οι οποίες αναπτύσσουν η μια το νόημα της άλλης, το συγκρούουν, το αναιρούν ή απλώς διαφέρουν μεταξύ τους (Παπαδάτος, 2009).

Με τον όρο *εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο* στην ελληνική βιβλιογραφία εννοούμε το σύνολο των εικόνων και άλλων διακοσμητικών στοιχείων που εντάσσονται οργανικά στο κείμενο και έχουν σκοπό να το καταστήσουν ελκυστικότερο και προσιτότερο ή να το τεκμηριώσουν και να το προεκτείνουν στη σκέψη του ανθρώπου.²⁴

Α) Τα εικονοβιβλία διακρίνονται στις παρακάτω κατηγορίες:²⁵

²³ Γιαννικοπούλου Αγγελική, *Στη χώρα των χρωμάτων- Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Παπαδόπουλος, Μεταμόρφωση Αττικής, 2008

²⁴ Μπενέκος Αντ. *Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο* Αθήνα: Δίπτυχο, 198, σελ. 7-81

²⁵ Glazer Joan, *Literature for Young Childre*, Prentice-Hall, Inc, New Jersey, 1991 σελ. 6-15

1)Μη λεκτικά βιβλία (Εικονοβιβλία χωρίς λέξεις)

Τα *μη λεκτικά εικονοβιβλία* είναι βιβλία που δεν έχουν κείμενο και παρουσιάζουν τα μηνύματά τους μόνο με εικόνες

2)Εικονοβιβλία (picturebooks)

Εικονοβιβλία είναι εκείνα που βασίζονται σε ένα συνδυασμό εικόνας και αφήγησης, και τα δύο ως αναπόσπαστα μέρη για ένα ολοκληρωμένο έργο

3)Εικονοβιβλία με ιστορίες (picture story books)

Τα *εικονοβιβλία με ιστορίες* ή αλλιώς οι *εικονογραφημένες ιστορίες* έχουν μια καθορισμένη πλοκή, ένα πρόβλημα που πρέπει να λυθεί και μια αμοιβαιότητα στα γεγονότα.

4)Βιβλία αντίληψης (Concept Books)

Αναφέρονται στα βιβλία ιδεών που εξηγούν συχνά σχέσεις. Τα *Αναγνωστικά* και τα βιβλία *Αριθμητικής* είναι τα κυριότερα βιβλία αντίληψης. Τα *Αλφαβητάρια* π.χ. χρησιμοποιούν φωτογραφίες, ή ζωγραφιές για να εγείρουν το ενδιαφέρον του παιδιού. Τα βιβλία *Αριθμητικής* χρησιμοποιούν τις ίδιες τεχνικές με αυτές που χρησιμοποιούν τα *Αλφαβητάρια* με μεγάλη ακρίβεια στις εικόνες ώστε τα παιδιά να μπορούν να ελέγχουν τις ικανότητές τους στον υπολογισμό και στην κατανόηση.

5)Τα βιβλία «Αρχίζοντας Ανάγνωση» (Beginning to- Read Book)

Τα *βιβλία* αυτά διαθέτουν περιορισμένο λεξιλόγιο και συνήθεις τίτλους «Μπορώ να διαβάσω», «Διαβάζω μόνος μου» κ.ά.

6)Βιβλία με προβλέψιμη την εξέλιξη της ιστορίας (Predictable Books)

Τα *βιβλία* αυτά έχουν μια δομή που δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να προμαντεύουν με κάποια ασφάλεια τι θα συμβεί στη συνέχεια της ιστορίας. Με αυτό τον τρόπο ενθαρρύνουν τα παιδιά να συμμετέχουν στη δράση και προκαλούν το ενδιαφέρον τους ώστε να αρχίζουν να διαβάζουν με φυσικό τρόπο. Ονομάζονται και αλλιώς «Τεράστια Βιβλία» (Big Books).

7)Βιβλία με κεφάλαια (Chapters Books)

Αυτά τα *βιβλία* έχουν κεφάλαια όπως λέει και ο τίτλος τους .Η εξωτερική μορφή εγείρει το ενδιαφέρον των παιδιών γιατί τα εφοδιάζει με μια μετάβαση ανάμεσα στα εικονοβιβλία και στις νεανικές νουβέλες. Οι ιστορίες τους είναι εκτενέστερες σε σχέση με τα εικονοβιβλία και κυριαρχεί το κείμενο.

B)Εικονογραφημένα βιβλία (Illustrated Books)

Τα *εικονογραφημένα βιβλία* δίνουν μεγαλύτερη βάση στο κείμενο παρά στην εικονογράφηση, η οποία κυρίως εμπλουτίζει το κείμενο, για να μεταδώσουν την ιστορία.

2.2.1. Σημασία Εικονογραφημένου βιβλίου και εικονοβιβλίου

Η Joan Glazer πώς πρέπει να διακρίνουμε τα εικονογραφημένα βιβλία (illustrated books) από τα εικονοβιβλία (picturebooks). Τα εικονογραφημένα βιβλία δίνουν μεγαλύτερο βάρος στο κείμενο απ' ό,τι στην εικονογράφηση για να μεταδώσουν την ιστορία. Η εικονογράφηση εμπλουτίζει την αφήγηση αλλά εύκολα κανείς μπορεί να καταλάβει την ιστορία και χωρίς τις εικόνες (Glazer, 1991).

Στη χώρα μας ο όρος «εικονογραφημένο βιβλίο» χρησιμοποιείται πολλές φορές αδιακρίτως και για τις δύο κατηγορίες. Για να διακρίνουμε ένα βιβλίο σε ποια κατηγορία ανήκει αρκεί να το διαβάσουμε δύο φορές. Πρώτα αποκλειστικά τις λέξεις, χωρίς τις εικόνες και μετά ως συνδυασμό λέξεων και εικόνων. Αν δεν αλλάζει το νόημα πρόκειται για εικονογραφημένο βιβλίο, ενώ αν κάθε περίπτωση δίνει διαφορετική ιστορία, είναι εικονοβιβλίο (Γιαννικοπούλου, 2008).

Η ανάγνωση ενός εικονογραφημένου βιβλίου γίνεται με διαφορετικό τρόπο από την ανάγνωση ενός λογοτεχνικού βιβλίου διότι οι εικόνες μεταφέρουν διαφορετικό είδος πληροφοριών από τις λέξεις. Στην εικονογράφηση ενός βιβλίου για παιδιά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κάποιοι σημαντικοί παράγοντες: 1) Η αισθητική ποιότητα των εικόνων. Καθαρότητα σύλληψης, ζυγισμένη σύνθεση, καλό σχέδιο και υποβλητικότητα του χρώματος είναι απαραίτητα στοιχεία ενός άρτιου εικαστικού αποτελέσματος. 2) Το ύφος της εικονογράφησης να συμφωνεί με το πνεύμα του κειμένου. Το βασικό στοιχείο του ύφους του εικονογράφου είναι η ατμόσφαιρα που δημιουργεί, η οποία δημιουργείται με το χρώμα, τις γραμμές, τα σχήματα και τη χρήση φωτοσκιάς. 3) Πρέπει να υπάρχει ισορροπία στο κείμενο και την εικόνα. Κείμενο και εικόνες συνεργάζονται στη διήγηση της ιστορίας ενώ οι εικόνες οφείλουν να εμπλουτίζουν το κείμενο με νέα στοιχεία και να προσθέτουν τη δική τους αισθητική οπτική. 4) Η θέση της εικόνας στη σελίδα οφείλει να είναι κοντά στο τμήμα του κειμένου που αναφέρεται για να μην δυσχεράνει την ανάγνωση του κειμένου. 5) Οι χαρακτήρες της ιστορίας πρέπει να είναι χαρακτηριστικοί και σύμφωνοι με τις περιγραφές του κειμένου. 6) Οι εικόνες των κειμένων να ανταποκρίνονται στις δυνατότητες των παιδιών ανάλογα με τις γνωστικές τους ικανότητες. Ο εικονογράφος πρέπει να γνωρίζει ποια στοιχεία να συμπεριλάβει στα σχέδιά του ώστε να γίνουν αντιληπτά από το παιδί για να είναι σε θέση να το απολαύσει. 7) Σεβασμός στις ζωγραφικές συμβάσεις δηλαδή ο εικονογράφος σέβεται τις διάφορες συμβάσεις απεικόνισης της πραγματικότητας που ποικίλουν ανάλογα με την εποχή και τον τόπο. 8) Αποφυγή στερεοτύπων και ζωγραφικών κλισέ από τον εικονογράφο ο οποίος χωρίς να καταργεί την πραγματικότητα, σέβεται την πολυμορφία της αφήνοντας περιθώρια στην ανάπτυξη της φαντασίας του παιδιού. 9) Η διακειμενικότητα εξάπτει το ενδιαφέρον του αναγνώστη καθώς μπορεί να ανακαλύψει χαρακτήρες η λεπτομέρειες που έχει ξαναδεί αλλού. 10) Η οπτική γωνία δια μέσου των εικόνων είναι μια συνήθης σύμβαση που δίνει τη δυνατότητα στον παρατηρητή να αναγνωρίσει πως περιγράφονται τα γεγονότα. 11) Η προοπτική, το μέγεθος των χαρακτήρων κ.λ.π. στις εικόνες βοηθάει στην καλύτερη κατανόηση της ιστορίας και τέλος 12) η πρώτη και τελευταία σελίδα του κειμένου οφείλουν να είναι καλοσχεδιασμένα γιατί χάρη σ' αυτά θα κάνει την πρώτη γνωριμία του ο αναγνώστης με το βιβλίο.²⁶

Το εικονογραφημένο βιβλίο- εικονοβιβλίο λοιπόν δίνει την ευκαιρία στο παιδί να συνδέσει τις εμπειρίες του με το περιεχόμενο του εικονογραφημένου βιβλίου και να εκτονωθεί μέσα από τις σαγηνευτικές του εικόνες. Η παιδαγωγική σημασία αυτών των βιβλίων είναι μεγάλη. Η επίδρασή τους είναι ευεργετική για την ψυχική, συναισθηματική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών. Παροτρύνουν τα παιδιά να αναπτύξουν τη δημιουργική φαντασία τους και να διαμορφώσουν τις δικές τους εικόνες επηρεασμένα από την ανάγνωση των εικονογραφημένων βιβλίων. Παρέχουν εναλλακτικές λύσεις αντιμετώπισης καταστάσεων και γνώσεις οι οποίες θα εμπλουτιστούν και θα επιβεβαιωθούν με τα βιβλία γνώσεων και τα σχολικά εγχειρίδια. Ακόμα αναπτύσσουν το συναισθηματικό τους κόσμο και χαρίζουν ελπίδα, χαρά και αισιοδοξία. Δίνουν κίνητρα για παιχνίδια

²⁶ Παπαδάτος Σ. Γιάννης, *Παιδικό Βιβλίο και Φιλαναγνωσία*, Αθήνα, Πατάκης, 2009.

ρόλων, εξασκούν την αντιληπτικότητα και παρατηρητικότητα και παρέχουν τις πρώτες γνώσεις οι οποίες θα συμβάλουν αργότερα στην εκμάθηση της ανάγνωσης (Κιτσαράς, 1993). Έτσι η κοινωνική λειτουργία των εικονογραφημένων βιβλίων είναι αναμφισβήτητη γιατί παρουσιάζουν κοινωνικούς ρόλους και τα παιδιά καθώς μυούνται σ' αυτούς, διαμορφώνουν κοινωνικές αξίες, συμπεριφορές και νοοτροπίες.²⁷

2.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά διαμόρφωσης ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου

Στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία οι λέξεις και οι εικόνες ενώνουν τις δυνάμεις και συνεργάζονται για να παραγάγουν κοινό έργο. Πολλές φορές κείμενο και εικόνα διαπλέκονται και μαζί το ένα συμπληρώνει το άλλο όπου μαζί εκφράζουν νοήματα που δεν θα μπορούσαν να αποδοθούν μόνο με λέξεις ή εικόνες. Τα μικρά παιδιά μπορούν να αναγνωρίσουν μηνύματα στα κείμενα γραπτής και εικονιστικής φύσης, ικανότητα που εκμεταλλεύονται οι συγγραφείς και οι εικονογράφοι. Με την αλληλεπίδραση της εικόνας και της αφήγησης τα παιδιά συνδυάζουν το γνωστό με το άγνωστο και τους δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουν το δικό τους πολιτισμό (Σιβροπούλου, 2004).

Οι εικόνες και το κείμενο συμβάλλουν στο να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά την προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα. Η πρόοδος των παιδιών στον *γραμματισμό* (literacy) είναι μεγάλη και βοηθάει στο να μπορούν να επεξεργάζονται καλύτερα τις εικονογραφημένες ιστορίες, να αποκτούν πιο εμπλουτισμένο λεξιλόγιο και να κατανοούν τη χρήση της γραφής. Έτσι με την πλοκή της ιστορίας, τα χρώματα, τα σχήματα και τους ήρωες των εικονογραφημένων βιβλίων εξάπτεται η φαντασία των παιδιών και δημιουργούνται συναισθήματα ευχαρίστησης και ψυχαγωγίας (Σιβροπούλου, 2004).

Τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία βασίζονται όπως ξέρουμε στο κείμενο και την εικόνα. Σχετικά με το κείμενο σ' αυτό το είδος βιβλίων, δηλαδή στο λεκτικό μέρος, υπάρχουν κάποιοι βασικοί παράγοντες διαμόρφωσής του, όπως είναι οι τύποι των ηρώων και των καταστάσεων τους, οι τρόποι παρουσίασής τους και τα χαρακτηριστικά τους. Όσον αφορά στην εικόνα των βιβλίων αυτών παίζει η τεχνική που χρησιμοποιεί για να παρουσιάσει όσα στοιχεία υπάρχουν στο λεκτικό κομμάτι ή δεν υπάρχουν, δηλαδή η γραμμή και το σχήμα, η σύλληψη της κίνησης, ο χώρος της εικόνας και η σχέση της με τη φιγούρα/ αντικείμενα καθώς και τα υλικά που χρησιμοποιεί. Όλα αυτά πρόκειται να αναλυθούν παρακάτω.

A) ΚΕΙΜΕΝΟ

Βασικός παράγοντας διαμόρφωσης των εικονογραφημένων ιστοριών είναι, ο «**ήρωας**» ή «**χαρακτήρας**». Σύμφωνα με τον Tomashevsky «το πρόσωπο το οποίο λαμβάνει την πιο έντονη και την πιο έκδηλη συναισθηματική χροιά καλείται ήρωας. Ο ήρωας είναι ένα πρόσωπο του έργου που ο αναγνώστης παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή και προκαλεί τη συμπόνια, τη χαρά και τη λύπη του (Τοματσέφσκι, 1995: 312). Ο Henry James αναφέρει ότι «χαρακτήρας είναι η δράση και δράση είναι η απεικόνιση του χαρακτήρα» (James, 1984:24). Στην παιδική λογοτεχνία ο όρος

²⁷ Παπαντωνάκης, Γ. *Περιπλανήσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα Ακρίτας, 2003

«χαρακτήρας» χρησιμοποιείται για να δηλώσει ένα άτομο και μερικές φορές ένα προσωποποιημένο ζώο ή αντικείμενο. «Χαρακτήρας σημαίνει το σύνολο των πνευματικών, συναισθηματικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών τα οποία δίνουν στο άτομο την ιδιαίτερη υπόστασή του» (Lukens, 1995:40). Ο Nodelman από την άλλη επισημαίνει ότι «χαρακτήρας είναι αυτό που βρίσκουμε στη λογοτεχνία όταν αναζητάμε πληροφορίες για την προσωπικότητα αυτών που περιγράφει το κείμενο» (Nodelman, 1996:62).

Οι χαρακτήρες διηγούνται μέσα από τις πράξεις τους, την ιστορία τους και επιβάλλεται να είναι αναγνωρίσιμοι και να συμμετέχουν ενεργά στα γεγονότα που εκτυλίσσονται. Σύμφωνα με τη Norton στις εικονογραφημένες ιστορίες υπάρχουν πέντε τύποι χαρακτήρων και καταστάσεων (Norton, 1991: 193-195):

- **Ζώα ανθρωποποιημένα**
- **Ζώα που μιλούν με ανθρώπινα αισθήματα**
- **Προσωποποιημένα αντικείμενα**
- **Άτομα σε ρεαλιστικές καταστάσεις**
- **Χιουμοριστικές και φανταστικές καταστάσεις**

Το ίδιο συμβαίνει και στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία .

Ζώα ανθρωποποιημένα

Οι ιστορίες των δυτικών χωρών είναι γεμάτες από ανθρωποποιημένα ζώα. Στην παιδική λογοτεχνία κυριαρχεί η αντίληψη ότι ζώα και άνθρωποι δεν διαφέρουν πολύ μεταξύ τους καθώς στις ιστορίες έχουν μια χαλαρή φιλική ή συγγενική σχέση (Σιβροπούλου,2004). Οι ιστορίες με ζώα εμφανίζονται περιοδικά σε λίστες εκδοτών κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα όπως η ιστορία της *Μαύρης Καλλονής* της Anne Sewel (Townsend, 1990: 103-105). Όταν ένα ζώο παρουσιάζεται ως πιστευτό ανθρώπινο όν και διατηρείται κάτι από τη φυσικότητά του τότε ο ανθρωπομορφισμός θεωρείται επιτυχημένος (Fisher,1964:52). Τα ανθρωποποιημένα ζώα μιλούν, φορούν ρούχα και έχουν οικογενειακή ζωή σαν τη δική μας και γενικότερα συμπεριφέρονται σαν άνθρωποι με προτερήματα και ελαττώματα (Αγγελούπουλου,1982 :95).

Το μικρό παιδί αισθάνεται ιδιαίτερη έλξη προς τα ζώα και καθώς μεγαλώνει ταυτίζεται εύκολα μαζί τους. Το ζώο είναι το μοναδικό όν στον κόσμο που είναι κατώτερό του και το μόνο που μπορεί να γίνει το ζωντανό του παιχνίδι. Ο κόσμος των ζώων είναι ένας ελεύθερος τομέας όπου η φαντασία του παιδιού μπορεί να καλπάζει ελεύθερα (Μαλτάρ και Ντορφομάν, 1982: 77-78). Τα ζώα, φυτά, πράγματα με την ανιμιστική διάθεση του παιδιού μιλούν και αισθάνονται σαν άνθρωποι (Αναγνωστόπουλος, 1987:27). Έτσι διευκολύνεται η διαδικασία της ταύτισης με την γοητεία των ηρώων ζώων και ο αναγνώστης μικρός ή μεγάλος μπορεί να παραμείνει ίδιος αλλά ταυτόχρονα μπορεί να υποδύεται, να αποδέχεται ή να απορρίπτει την ταυτότητα και κάποιου άλλου (Γεωργίου-Νίλσεν, 1994:40). Μέσα απ' όλα αυτά βλέπουμε ότι τα ανθρωποποιημένα ζώα έχουν περισσότερες δυνατότητες από τους ανθρώπινους χαρακτήρες και ζουν σ' ένα κόσμο γεμάτο εκπλήξεις (Σιβροπούλου, 2004).

Ζώα που μιλούν με ανθρώπινα αισθήματα

Η συγκεκριμένη κατηγορία αφορά στα ζώα που διατηρούν τις χαρακτηριστικές τους ιδιότητες και τη φυσιογνωμία τους αλλά διαθέτουν και ανθρώπινες ιδιότητες. «Τα ζώα σε αυτές τις ιστορίες δείχνουν μερικά χαρακτηριστικά τους αλλά έχουν και πολλά ανθρώπινα συναισθήματα και προβλήματα» (Norton, 1991:194). Σε μια τέτοια ιστορία ο συγγραφέας προσπαθεί να παρουσιάσει τα ζώα όχι μόνο

ως ζώα στη συμπεριφορά τους αλλά με ανθρώπινα συναισθήματα και σκέψεις σε βαθμό που ο ζωικός ρεαλισμός μετατρέπεται σε φαντασία κάτι που υποστηρίζει και η Lukens. (Lukens, 1995:55).

Προσωποποιημένα αντικείμενα

Σε πολλά εικονογραφημένα βιβλία παρουσιάζονται άψυχα αντικείμενα με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και αυτή η τεχνική ονομάζεται «προσωποποίηση». Όταν τα παιδιά διαβάζουν αυτές τις ιστορίες, τους φαίνεται πολύ φυσικό και δεν ξαφνιάζονται με τις ανθρώπινες κινήσεις των αντικειμένων που στην πραγματική τους ζωή είναι άψυχα.

Άτομα σε Ρεαλιστικές καταστάσεις

Ένας άλλος τύπος χαρακτήρα είναι τα άτομα που αναμειγνύονται σε ρεαλιστικές καταστάσεις. Ο παιδικός ήρωας ενσαρκώνει τις ελπίδες, τους φόβους και τις φαντασιώσεις ολόκληρης της κοινωνίας. Σ' αυτές τις ιστορίες τα άτομα που παρουσιάζονται έχουν τις έγνοιες, τα προβλήματα, τις χαρές και τα όνειρα που μπορεί να έχουν και τα παιδιά που τις διαβάζουν γι' αυτό και το απολαμβάνουν. Ακόμα και όταν ένας ήρωας έχει ίδιο όνομα με το δικός τους αυτό δρα σαν ενισχυτικό ενδιαφέροντος και έχουν την αίσθηση της ανάμειξης στην ιστορία (Ροντάρι,2003:143).

Χιουμοριστικές και φανταστικές καταστάσεις

Σε πολλές εικονογραφημένες ιστορίες είναι ιδιαίτερα έντονο το χιουμοριστικό και φανταστικό στοιχείο. Η ιστορία είναι χιουμοριστική και ο ήρωας υποβάλλεται σε μια φανταστική κατάσταση κάτι που προκαλεί το ενδιαφέρον των παιδιών μέσω της αυθεντικότητας των συμπαθητικών χαρακτήρων και του ενδιαφέροντος ύφους (Norton,1991:196).

Οι λογοτεχνικοί ήρωες κατηγοριοποιούνται άλλοτε με γνώμονα την οντολογική τους υπόσταση (π.χ. ζώο, αντικείμενο) ή τη συμπεριφορά τους (στερεοτυπική συμπεριφορά) κι άλλοτε με βάση τις ιδιότητες που τους χαρακτηρίζουν (πολυπρισματικές προσωπικότητες) ή το ρόλο τους στην εξέλιξη της ιστορίας (πρωταγωνιστής, κομπάρσος). Οι χαρακτήρες είναι πλαστά πρόσωπα όμως η δημιουργία τους πηγάζει από την ίδια την ζωή. (Γιαννικοπούλου, 2008) Τα **χαρακτηριστικά των ηρώων** σκιαγραφούν το πορτρέτο του κάθε ήρωα και για να αποδοθεί η πειστικότητά τους θα πρέπει ο συγγραφέας να αποδώσει την αληθινή τους φύση. Οι χαρακτήρες θα πρέπει να είναι πειστικοί, αληθινοί και πραγματικοί (Σιβροπούλου,2004).

Ο Forster (1927/1985) κατηγοριοποιεί τους χαρακτήρες με βάση το επίπεδο και την πληρότητα ανάπτυξή τους, μια κατηγοριοποίηση που ακολούθησε και η Lukens (1990). Αναγνωρίζει λοιπόν, δύο τύπους χαρακτήρων, τον **επίπεδο/μονοδιάστατο(flat)** και το **σφαιρικό/πολυδιάστατο(round)**.

Οι **επίπεδοι** χαρακτήρες είναι σημαντικοί στην εξέλιξη της δράσης, έχουν ένα εμφανές χαρακτηριστικό, αλλά δεν αναπτύσσονται πλήρως. Οι **επίπεδοι** χαρακτήρες γίνονται γρήγορα αντιληπτοί γιατί η παρουσία τους είναι αρκετά συχνή. Αντίθετα, οι **σφαιρικοί** χαρακτήρες αναπτύσσουν τα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά τους ανάλογα με τις πράξεις τους και η εικόνα τους ολοκληρώνεται μέσα από τα λόγια των άλλων και τα σχόλια του συγγραφέα. Είναι εκείνοι οι χαρακτήρες των οποίων τα περισσότερα χαρακτηριστικά αποκαλύπτονται μέσα στην ιστορία, πείθουν με την αληθοφάνειά τους και εκδηλώνουν απρόβλεπτη συμπεριφορά. Η ανθρώπινη υπόσταση είναι απαραίτητη για την αληθοφάνεια των χαρακτήρων και έχει ως βασικά στοιχεία την γέννηση, το φαγητό, τον ύπνο, την αγάπη και τον θάνατο.(Forster 1927,1985). Το φαγητό δηλώνεται ως αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς των ηρώων και ως μια κοινωνική διαδικασία,ο ύπνος

αντικατοπτρίζει το τέλος και την αρχή της ημέρας και η αγάπη υπάρχει ανεπιφύλακτα μέσα από τις σχέσεις που αναπτύσσουν οι ήρωες της ιστορίας.

Η Nikolajeva²⁸ κατηγοριοποιεί τους χαρακτήρες με βάση την εξέλιξη της πλοκής σε **κεντρικούς και περιφερειακούς**. Οι **κεντρικοί** χαρακτήρες είναι οι πρωταγωνιστές και η παρουσία τους είναι εμφανής. Υπάρχουν πολλές πληροφορίες γι' αυτούς είτε μέσα από την εμφάνισή τους, την ψυχολογία τους, τα κίνητρά τους, το παρελθόν τους κ.λ.π. Η παρουσία τους είναι συχνή καθώς είναι παρόντες σε όλες τις κρίσιμες στιγμές, εκφέρουν μονολόγους, προβαίνουν σε πράξεις αποκλειστικά δικές τους, διατηρούν σχέσεις με το μεγαλύτερο αριθμό των προσώπων της ιστορίας, αναφέρονται στο τίτλο του βιβλίου και υπάρχει εξέλιξη και ανάπτυξη του χαρακτήρα τους γενικότερα. Βέβαια στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο ο πρωταγωνιστής δεν είναι απαραίτητος και μπορεί να μην βασίζεται η ιστορία στην παρουσία ενός κεντρικού προσώπου.

Κάποιες φορές κοντά στον κεντρικό ήρωα στέκεται και ένας ιδιαίτερος τύπος χαρακτήρα ο **foil character** (Lukens, 1995:4647). Ο όρος αυτός μεταφορικά δηλώνει το μη πρωταγωνιστικό χαρακτήρα ο οποίος ενισχύει την προσωπικότητα του κεντρικού ήρωα. Οι χαρακτήρες αυτοί δεν έχουν το ρόλο αντιμάχου/ αντιήρωα αλλά με την παρουσία τους, τον χαρακτήρα τους και τις ενέργειες τους ενισχύουν δια της συγκρίσεως, κατά βάση αντιθετικής, τον χαρακτήρα του πρωταγωνιστή.²⁹

Στους **περιφερειακούς** ήρωες ανήκουν οι **δορυφόροι, οι υποστηρικτικοί και οι κομπάρσοι** αλλά η εμφάνισή τους δεν είναι συχνή στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Οι **δορυφόροι (satellite)** χαρακτήρες, αν και δεν είναι απαραίτητοι, βοηθούν στο να φωτίσουν ή να τονίσουν τα χαρακτηριστικά των ηρώων. Οι **υποστηρικτικοί (supportive)** χαρακτήρες είναι απαραίτητοι για την εξέλιξη της ιστορίας και η συμβολή τους είναι καθοριστική. Σ' αυτούς ανήκουν και οι **ανταγωνιστές** που πρόκειται για έναν ελάσσονος σημασίας χαρακτήρα του οποίου τα χαρακτηριστικά έρχονται σε αντίθεση με του κυρίαρχου ήρωα. Η λειτουργικότητά του εντοπίζεται κυρίως μέσα από συγκρούσεις και την προβολή άλλων ηρώων. Οι **κομπάρσοι (backdrop)** από την άλλη έχουν ευκαιριακή εισβολή και προσδίδουν αληθοφάνεια μέσα από τις πράξεις και τις κινήσεις τους.

Οι χαρακτήρες σ' ένα εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο θα λέγαμε ότι είναι **στατικοί (static)** ή **δυναμικοί (dynamic)**. **Στατικοί** θεωρούνται οι χαρακτήρες που δεν εξελίσσονται κατά τη διάρκεια της πλοκής ενώ οι **δυναμικοί** χαρακτήρες αλλάζουν και διαμορφώνουν έναν άλλο τύπο χαρακτήρα. Στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία οι ήρωες είναι συνήθως στατικοί αφού δύσκολα αποβάλλουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και της εμφάνισής τους. Η χρονικότητα μιας ιστορίας επηρεάζει την ανάπτυξη των χαρακτήρων γιατί στις αχνονικές ιστορίες όπως για παράδειγμα στα κόμικς, οι χαρακτήρες είναι στατικοί. Η διάρκεια όμως του μυθοπλαστικού χρόνου βοηθάει στην ανάπτυξη του χαρακτήρα και τον κάνει πολυδιάστατο και δυναμικό περνώντας από την μια ιδιότητα στην ακριβώς αντίθετη.³⁰

Ακόμα υπάρχει και άλλη μια κατηγορία χαρακτήρων οι λεγόμενοι **στερεοτυπικοί και μη στερεοτυπικοί**. Οι **στερεοτυπικοί** χαρακτήρες αντικατοπτρίζουν τα ηθικά προβλήματα μιας κοινωνίας και ο ρόλος τους είναι καθοριστικός έστω και αν η δράση τους είναι μηδαμινή. Μέσα από αυτούς τους χαρακτήρες, τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις τους ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται

²⁸ Nikolajeva, M., *The Rhetoric of Characters in Children's Literature*, Lanham, The Scarecrow Press, 2002.

²⁹ Lukens Rebecca & Cline Ruth, *A Critical Handbook of Literature for Young Adults*, Addison- Wesley Longman, New York-London, 1995.

³⁰ Γιαννικοπούλου Αγγελική, *Στη χώρα των χρωμάτων- Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Παπαδόπουλος, Μεταμόρφωση Αττικής, 2008

πληρέστερα τον ηθικό χαρακτήρα του πρωταγωνιστή και τηρεί κριτική στάση απέναντι στο στερεότυπο που του προβάλλεται. Οι επίπεδοι, οι ανταγωνιστές και οι στερεοτυπικοί χαρακτήρες δεν είναι ποτέ πρωταγωνιστές παρά το γεγονός ότι εξελίσσονται και μεταστρέφονται σαν χαρακτήρες. Οι μη στερεοτυπικοί χαρακτήρες δεν αποτελούν αναγνωρίσιμες και προβλέψιμες φιγούρες και ο αναγνώστης δεν είναι σε θέση να αναγνωρίσει από την αρχή την προσωπικότητα και ορισμένες από τις πράξεις των συγκεκριμένων ηρώων.

Οι συγγραφείς των εικονογραφημένων ιστοριών χρησιμοποιούν διάφορους **τρόπους παρουσίασης των ηρώων**. Επιλέγουν να σκιαγραφήσουν τον ήρωα μέσω των πράξεων του ή μέσω της ομιλίας του, να περιγράψουν δηλαδή τις σκέψεις του ήρωα ή την εμφάνισή του, να δείξουν ποιες είναι οι σκέψεις των άλλων χαρακτήρων για τον ήρωα ή να εκθέσουν τα σχόλιά τους για να τον παρουσιάσουν (Lukens, 1995:41-42). Έτσι λοιπόν οι συγγραφείς παρουσιάζουν τον ήρωα:

- ✓ Μέσα από τις πράξεις του
- ✓ Μέσω της ομιλίας του
- ✓ Μέσω της εμφάνισης του
- ✓ Μέσα από τις σκέψεις των άλλων χαρακτήρων
- ✓ Μέσα από τα σχόλια του αφηγητή

Πιο συγκεκριμένα η δύναμη του *ονόματος* ενός χαρακτήρα παίζει καθοριστικό ρόλο στη σκιαγράφηση της προσωπικότητάς του. Οι ήρωες που παρουσιάζονται στις εικονογραφημένες ιστορίες είναι οι στερεοτυπικές φιγούρες της λογοτεχνίας (π.χ. λαγός, χελώνα), τα κακά όντα (π.χ. μάγισσα) και αυτοί που επιδιώκεται μια ταύτιση με τον αναγνώστη (π.χ. γιός, παππούς). Στο χώρο του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου τα ονόματα δεν είναι τυχαία ιδιαίτερα όταν είναι αναγνωρίσιμες διακειμενικές διαστάσεις.

Από την άλλη η ύπαρξη λεκτικών *περιγραφών* στους χαρακτήρες είναι περιορισμένη στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο γιατί οι εικόνες ισοδυναμούν με χίλιες λέξεις και υπηρετούν με επιτυχία το σκοπό αυτό. Το λεκτικό κείμενο εμμένει σε εξωτερικές περιγραφές όταν η εμφάνιση κάποιου ήρωα είναι σημαντικό στοιχείο στην ανάπτυξη της πλοκής. Η εξωτερική *εμφάνιση* λειτουργεί ως χαρακτηρισολογία κυρίως στις φανταστικές ιστορίες και όσο απομακρυνόμαστε από τη ρεαλιστική λογοτεχνία. Η περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης δεν είναι πάντα αντικειμενική επειδή επηρεάζεται από την εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία κάτι που συμβαίνει κυρίως στα παραμύθια ενώ κάποιες φορές η εμφάνιση ενός ήρωα έχει τη μορφή διηγητικής παρουσίασης από την πλευρά ενός άλλου χαρακτήρα.

Επιπλέον ο αναγνώστης έρχεται αντιμέτωπος με τους άμεσους *χαρακτηρισμούς* και τα *σχόλια* για την παρουσίαση των ηρώων από τον ίδιο τον *αφηγητή*. Περιγράφει εσωτερικά και εξωτερικά τον ήρωα και στη συνέχεια δικαιώνει τον χαρακτηρισμό του μέσω των γεγονότων που διαδραματίζονται στο κείμενο. Φυσικά ο καλύτερος τρόπος για να αποκαλυφθεί ένας ήρωας είναι μέσα από *τις πράξεις, τα γεγονότα και τις αντιδράσεις*. Οι χαρακτήρες ολοκληρώνονται μέσα από συγκρούσεις με τον ίδιο τους τον εαυτό, με άλλα πρόσωπα, εναντίον της κοινωνίας ή της φύσης (Lukens, 1995:65-71). Άλλες φορές όμως η αποστασιοποίηση του αφηγητή από τα γεγονότα και τους χαρακτήρες δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να καταλήξει σε δικά του συμπεράσματα για τον χαρακτηρισμό των ηρώων και άλλοτε ενδέχεται να τον απομακρύνει από τους χαρακτήρες. Ακόμα σε ένα λεκτικό κείμενο τα *λόγια* των ηρώων παίζουν σημαντικό ρόλο στην αποκάλυψη τους στο αναγνωστικό κοινό δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο μιλάει ένα χαρακτήρας αποδεικνύεται αποκαλυπτικός για την

προσωπικότητά του , την κοινωνική του θέση και τις ηθικές αξίες που έχει. Τέλος οι *σκέψεις* και τα αισθήματα των προσώπων μέσα από διαλόγους, μονολόγους ή εξομολογήσεις που δεν είναι τόσο συχνά στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο όταν υπάρχουν κατορθώνουν να αποκαλύψουν την προσωπικότητα των λογοτεχνικών χαρακτήρων (Γιαννικοπούλου, 2008).

Συμπερασματικά οι συγγραφείς προσπαθούν να δημιουργήσουν χαρακτήρες που διακατέχονται από συναισθήματα χαράς, λύπης, φόβου, ελπίδας κ.λ.π. και παράλληλα χρησιμοποιούν την εμπειρία τους για να διαγράψουν την ταυτότητα του ήρωα. Οι ήρωες δημιουργούν συναισθηματική ασφάλεια και ως προς την ανάπτυξη και εξέλιξή τους δεν είναι πάντα πλήρως αναπτυγμένοι. Διατηρούν πολλές φορές τον μονοδιάστατο χαρακτήρα τους γιατί τα παιδιά έχουν ανάγκη από κάποια σταθερότητα ώστε οι ήρωες να είναι γνώριμοι σ' αυτά (Σιβροπούλου, 2004).

B)ΕΙΚΟΝΑ

Τα μέσα που χρησιμοποιεί η εικόνα για να «χτίσει» τους παραμυθικούς χαρακτήρες ,την γενικότερη συμπεριφορά τους και την πλοκή μιας ιστορίας είναι ενδιαφέροντα. Η τεχνική της εικόνας όπως η λειτουργία της γραμμής, του σχήματος, του χώρου ή του χρώματος είναι κάποια από τα στοιχεία που διαθέτει για να παρουσιάσει στους αναγνώστες τους ήρωες, τα γεγονότα, το σκηνικό και πολλά άλλα.Συγκεκριμένα:

1)Το σχήμα (φιγούρες και αντικείμενα)

Το σχήμα είναι το περίγραμμα ή η διαμόρφωση ενός δισδιάστατου αντικειμένου, δηλαδή η καθορισμένη εξωτερική μορφή αυτού που απεικονίζει ένας καλλιτέχνης (Stewing,1995:33). Η Καζάκου- Τσιάρα υποστηρίζει ότι «σχήμα μπορούμε να ονομάσουμε το περίγραμμα της πορείας μιας γραμμής από το σημείο εκκίνησής της ως την επιστροφή της στο ίδιο σημείο» (Κοζάκου και Τσιάρα, 1991:39). Στη φύση υπάρχουν πολλά γεωμετρικά και ελεύθερα σχήματα. Πολλά σχήματα είναι καμπυλωτά, ακανόνιστα, στερεά, αδιαφανή, γραμμικά, με υφή, χρωματιστά ή με περίγραμμα. Κάποια σχήματα διαφέρουν ανάλογα με το μέγεθος, το χρώμα, τον τόνο, την υφή, τις λεπτομέρειες ή τη θέση τους στο επίπεδο της εικόνας. Επίσης τα σχήματα προωθούν συναισθήματα δηλαδή τα σχήματα που έχουν ύψος προκαλούν την τάση της ανύψωσης, τα στερεά εμφανίζονται σταθερά, τα μακριά επίπεδα σχήματα εκφράζουν ηρεμία και τα σχήματα με κατηφορική κατεύθυνση ενεργοποιούν την αίσθηση της πτώσης. Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους είναι ο όγκος που τραβάει την προσοχή και λέγεται φιγούρα. Στα εικονογραφημένα βιβλία υπάρχουν φιγούρες ανθρώπων ή ζώων και αντικειμένων με δισδιάστατη ή τρισδιάστατη μορφή (Σιβροπούλου, 2008).

Επίπεδο σχήμα- Σχήμα με όγκο

Το επίπεδο σχήμα υποδεικνύει μια επίπεδη επιφάνεια ενώ το σχήμα με όγκο (στρογγυλό) ευνοεί τις απαλές ,διακοπτόμενες γραμμές με σκίαση (Shulevitz, 1985:137). Σ' ένα επίπεδο σχήμα το περίγραμμα καθορίζει με σιγουριά τη μορφή της εικόνας και της δίνει μια επίπεδη διάσταση ενώ στις φιγούρες , τα σχήματα με όγκο, δημιουργούν την ψευδαίσθηση βάθους και τρισδιάστατου σχήματος.

Γραμμή και σχήμα

Οι έντονες και καθαρές γραμμές έρχονται πιο κοντά στα μάτια του αναγνώστη σε σχέση με τις άτονες γραμμές ακόμα και όταν έχουν το ίδιο μήκος (Μανωλεδάκη, χ.χ.:55). Οι πολλές γραμμές και σχήματα σηματοδοτούν τη ζωτικότητα γιατί κάθε γραμμή είναι ένας ζωντανός οργανισμός. Όταν η γραμμή λειτουργεί ως περίγραμμα υποστηρίζει τις ασυνέχειες του χώρου είτε του βάθους είτε της

κατεύθυνσης της κλίσης είτε της υφής, της φωτεινότητας ή του χρώματος. Ακόμα γραμμές μπορούν να αναπαραστήσουν την έκφραση μιας φιγούρας, ενός χαρακτήρα. Οι λεπτές γραμμές μπορούν να εκφράσουν κινητικότητα και ταχύτητα ενώ οι χοντρές ή θαμπές γραμμές εκφράζουν παράλυση ή μια άνετη στάση. Οι οδοντωτές γραμμές εκφράζουν στενάχωρα συναισθήματα ή επικινδυνότητα ενώ οι ομαλές, απαλές γραμμές εκφράζουν έναν ήρεμο κόσμο (Moebius, 1990:142).

Χαρακτηριστικά σχήματος (σύλληψη κίνησης, αναλογία, πλαίσιο εικόνας, λεπτομέρεια)

Σύλληψη κίνησης: Η κίνηση είναι ένας τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας και εκφράζει τη ζωή. «Κάθε μορφοποιητική διαδικασία είναι κίνηση αφού αρχίζει σε κάποιο χώρο και σε κάποιο χώρο τελειώνει» (Κλέε, 1971:195). «Κίνηση είναι η αρχή της τέχνης που κάνει το θεατή να νιώσει τη δράση σε ένα έργο ή μπορεί να γίνει το μονοπάτι που ακολουθεί το μάτι του θεατή μέσα σε ένα έργο» (Miltner και Ragans, 1992: 90). Όταν η γραμμή, τα σχήματα και τα χρώματα έχουν ένταση και ζωντάνια τότε η κίνηση προβάλλεται σωστά και το έργο είναι αληθινό (Κοζάκου και Τσιάρα, 1991:61). Ο Duncker και η Erika Orpenheimer επισημαίνουν ότι στο οπτικό πεδίο τα αντικείμενα έχουν μια ιεραρχική σχέση εξάρτησης. Εκτός από την κίνηση, η οργάνωση ενός οπτικού πεδίου δίνει στα αντικείμενα το ρόλο πλαισίου μέσα στο οποίο βασίζονται τα άλλα. Όταν δεν υπάρχει εξάρτηση μεταξύ των αντικειμένων τότε φαίνονται να κινούνται συμμετρικά, να πλησιάζουν ή να απομακρύνονται το ένα από το άλλο. Για παράδειγμα ένα δωμάτιο χρησιμεύει ως πλαίσιο για το τραπέζι, το τραπέζι για το βάζο, το βάζο για τα λουλούδια. Υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που δημιουργούν εξάρτηση σε σχέση με την κίνηση όπως (Arnheim, 1974:380) :

1) Η περιβολή όπου η φιγούρα κινείται ενώ το «φόντο» μένει ακίνητο, **2) η ποικιλότητα** όπου το ένα αντικείμενο αλλάζει σχήμα και μέγεθος ενώ το άλλο παραμένει σταθερό, **3) η αλλαγή** μεγέθους η οποία είναι αποτελεσματική όταν δύο αντικείμενα βρίσκονται το ένα κοντά στο άλλο και το μικρότερο αντικείμενο θα κινηθεί, **4) η ένταση** είναι σημαντική γιατί το αμυδρό αντικείμενο κινείται και το εντονότερο μένει ακίνητο και ε) η ασυμμετρία και η άνιση κατανομή βάρους συμβάλλουν στην αίσθηση της κίνησης **5) η ίδια κατεύθυνση των γραμμών** επιτυγχάνει την αίσθηση της κίνησης ενώ το σημείο εστίασης βρίσκεται έξω από το χώρο της εικόνας **6) οι διαγώνιες γραμμές** κινούνται γιατί υποδηλώνουν κίνηση και ζωντάνια **7) οι μισοτελειωμένες πράξεις** δηλώνουν «υπονοούμενη κίνηση» όπως τα πόδια που δεν πατούν στο έδαφος ή τα χέρια σηκωμένα ψηλά κ.λ.π. και **8) ο κυματισμός μαλλιών και υφασμάτων** υποδηλώνει κίνηση.

Η σύλληψη της κίνησης μιας εικόνας μπορεί να γίνει με τη σύγκλιση των συμπερασμάτων των παρατηρητών και την ταύτισή τους με το υπάρχον κινητικό πλαίσιο. Ο Ronald Penrose επισημαίνει «η τέχνη έχει τη μοναδική ιδιότητα να μπορεί να σταματήσει την πορεία του χρόνου δίνοντας, ταυτόχρονα, την ψευδαίσθηση της κίνησης». Αυτό συμβαίνει γιατί οι εικόνες δεν μοιάζουν με την πραγματική ζωή αφού σταματούν το χρόνο αλλά μπορούν να συσχετιστούν με τη ζωή μαντεύοντας τι προηγήθηκε από τα γεγονότα με βάση αυτό που βλέπουμε και τι πρόκειται να ακολουθήσει. Επίσης ο Nodelman υποστηρίζει ότι στα εικονογραφημένα βιβλία η δράση εξελίσσεται από τα αριστερά προς τα δεξιά επειδή υπάρχει η τάση να διαβάζουμε με αυτή την κατεύθυνση τις εικόνες και συνήθως οι φιγούρες που είναι στραμμένες προς τα δεξιά φαίνονται να κινούνται προς τα εμπρός. Ακόμα μια εικόνα εκτός από κίνηση μπορεί να αποδώσει το πέρασμα του χρόνου δηλαδή τα γεγονότα μιας ιστορίας κάτι που υποδηλώνει σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος μεταξύ των αντικειμένων που απεικονίζει (Nodelman 1988:163 -171).

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο κινήσεων είναι τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία σε μια εικόνα δηλαδή ο ρυθμός. **Ρυθμός** είναι η επανάληψη ενός στοιχείου που κάνει το έργο να έχει ενέργεια και ζωντάνια (Mittler και Ragans, 1992: 90). Η καθιέρωσή του μπορεί να γίνει με τη χρήση γραμμών, φωτός,

σκίασης, χρωμάτων ,επιφανειών με υφή κ.α. Σύμφωνα με τους Hobbs και Salome ο ρυθμός δημιουργείται με τρεις μεθόδους. Πρώτον με την επανάληψη του ίδιου στοιχείου (σχήμα, φιγούρα κ.λ.π.) ,δεύτερον με την επανάληψη δύο η περισσότερων στοιχείων (π.χ. κύκλος-τετράγωνο δύο φορές) και τρίτον με προοδευτική επανάληψη κατά την οποία ένα στοιχείο αλλάζει βαθμιαία μέγεθος ή χρώμα κ.ά. (Hobbs και Salome ,1995:121).

Αναλογία: Η αναλογία μιας εικόνας βοηθάει στη σύγκριση των αντικειμένων η οποία μπορεί να είναι *ρεαλιστική* (όπως είναι και στον πραγματικό κόσμο) ή *υπερβολική* (διαστρεβλωμένη χωρίς να έχει σχέση με τον πραγματικό κόσμο) (Stewing,1995:44). Στις εικονογραφήσεις με ρεαλιστικές αναλογίες τα μέρη των σωμάτων βρίσκονται σε σωστή σχέση με το όλο σώμα και τα αντικείμενα διατηρούνται σε σχετική κλίμακα με το περιβάλλον. Οι εικονογράφοι συχνά χρησιμοποιούν υπερβολικές αναλογίες και θέλουν να υπερβάλλουν με τα σχήματα για να προκαλέσουν αστεία ή δραματικά αποτελέσματα. Από την άλλη ο Nodelman υποστηρίζει πως το μέγεθος των φιγούρων σε σχέση με το φόντο υποδηλώνει τη σχέση της φιγούρας με το περιβάλλον της. Οι μικρές φιγούρες που περιβάλλονται από χώρους επιβλητικούς ή άδειους φαίνονται χαμένες ή απειλούμενες ενώ οι μεγάλες φιγούρες έχουν περισσότερο βάρος από τις μικρότερες και τις εξουδετερώνουν (Nodelman ,1996:231).

Πλαίσιο εικόνας: Πολλοί καλλιτέχνες χωρίς να περικυκλώσουν μια γραμμή χρησιμοποιούν τη δημιουργία πλαισίου για να δείξουν που τελειώνει το αντικείμενο και που αρχίζει το φόντο (Stewing,1995:41). Στα εικονογραφημένα βιβλία η πλαισίωση παίζει το δικό της λειτουργικό ρόλο μεταφέροντας τον αναγνώστη στη δράση με διάφορους ρυθμούς. Το πλαίσιο λειτουργεί σαν παύση για τις εικόνες αποσυνδέοντας την μία από την άλλη ή από το συνεχόμενο κείμενο. Τα στοιχεία πλαισίωσης μπορεί να απεικονίζονται έντονα ή άτονα κάτι που δίνει έμφαση και μεγαλύτερο βάρος στην απεικόνιση των στοιχείων. Το ορθογώνιο πλαίσιο της εικόνας διακτινίζει γραμμές από το εσωτερικό του πλαισίου προς το κέντρο κάτι που έλκει την προσοχή του αναγνώστη. Αυτό μπορεί να γίνει πιο έντονο όταν το πλαίσιο της εικόνας είναι στρογγυλό ή τετράγωνο (Bang,1995:84). Έτσι μια πλαισιωμένη εικονογράφιση παρέχει μια περιορισμένη ματιά σ' έναν κόσμο ενώ η μη πλαισιωμένη εικονογράφιση συνιστά μια ολική εμπειρία, τη θέα εκ των έσω (Moebius, 1990:141).

Λεπτομέρεια: Οι εικονογράφοι μπορεί να δείξουν πολλές λεπτομέρειες σε μια εικόνα είτε μερικές για να οδηγήσουν σε μια τέχνη πολυπλοκότητας ή απλότητας αντίστοιχα. Η αλληλεπίδραση των φιγούρων και των λεπτομερειών ζωντανεύει το περιβάλλον μιας εικόνας. Πολλές φορές μια φορτισμένη με λεπτομέρειες εικόνα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να τονίσει την ψυχική κατάσταση κάποιου χαρακτήρα ή για να σχολιάσει μια φορτωμένη πλοκή (Stewing, 1995:45).

2)Ο χώρος (επίπεδος ή βαθύς)

Ο Shulevitz υποστηρίζει πως «οτιδήποτε είναι σχεδιασμένο στο χαρτί, επίπεδο ή στρογγυλό, δημιουργεί μια ψευδαίσθηση βάθους. Ακόμα και η επίπεδη φιγούρα μας φαίνεται να στέκεται μπροστά από ένα φόντο κι έτσι δεν φαίνεται απόλυτα επίπεδη. Η διαφορά ανάμεσα στην ψευδαίσθηση του βάθους σε επίπεδες εικόνες και σε εκείνες με βαθύ χώρο είναι διαφορά βαθμού. Ο καλλιτέχνης πρέπει να απεικονίζει τις τρεις διαστάσεις του χώρου χωρίς να διασπά ή να διακόπτει το επίπεδο της επιφάνειας της εικόνας ώστε η εικόνα να είναι ενοποιημένη» (Shulevitz,1985:170-171).

Το βάθος προσεγγίζει την πραγματικότητα και το επίπεδο την βασική επιφάνεια μιας εικόνας (Webb, 1995:8).

Σχέση φιγούρας και χώρου εικόνας

Οι μορφές σε μια εικόνα βρίσκονται πάνω από ένα φόντο το οποίο χωρίζει μια περιοχή από μια άλλη. Η μορφή φαίνεται να έχει ορισμένο σχήμα ενώ το φόντο φαίνεται ως επιφάνεια ή ως χώρος (Βακαλό, 1988:24). Σύμφωνα με τον Rubin οι μικρότερες περιοχές τείνουν να φαίνονται ως φιγούρα η οποία έχει μεγαλύτερη πυκνότητα και υφή σε σχέση με ένα απλούστερο φόντο (Arnheim,1974:228-231). Οι αρχές που διέπουν τη σχέση φιγούρας και χώρου εικόνας είναι οι εξής:

- **Το κέντρο της σελίδας είναι το πιο αποτελεσματικό «κέντρο προσοχής» και είναι το πιο ελκυστικό σημείο** (Bang,1995:231). Όταν ένα αντικείμενο βρίσκεται στο κέντρο της εικόνας έχει περισσότερη σημασία απ' ότι οι εικόνες που βρίσκονται στα πλάγια και η θέση του μπορεί να δώσει μικρότερη ή μεγαλύτερη έμφαση. «Οι μορφές μπορεί να ενδυναμώνονται ή να αποδυναμώνονται αν ο χαρακτήρας είναι στο κέντρο ή στο περιθώριο. Ένας χαρακτήρας που βρίσκεται στο περιθώριο και είναι μικρότερος σε μέγεθος κατέχει λιγότερα πλεονεκτήματα σε σχέση με αυτόν που είναι μεγάλος (κοντινό πλάνο) και απεικονίζεται στο κέντρο της σελίδας (Moebius,1990:140).
- **Το πάνω μέρος μιας εικόνας είναι ένα μέρος ελευθερίας, ευτυχίας και θριάμβου** (Bang,1995:76). Τα αντικείμενα που τοποθετούνται στο πάνω μέρος δίνουν μια αίσθηση ανάβασης και ανωτερότητας .
- **Το κάτω μέρος της εικόνας συμβολίζει, αντίθετα πυκνότητα, βαρύτητα, συστολή** (Kadinsky,1980:95). Στο κατώτερο επίπεδο μιας εικόνας η ατμόσφαιρα πυκνώνει, οι φόρμες χάνουν το βάρος τους, η βαρύτητα δεν έχει τόση ένταση και το σημείο αυτό δηλώνει έδαφος, σταθερότητα και πλησίασμα. Ο Moebius επισημαίνει πως τα πρόσωπα και οι καταστάσεις που απεικονίζονται στο πάνω μέρος μιας σελίδας είναι σημάδια κοινωνικής θέσης, δύναμης ενώ στο κάτω μέρος μιας σελίδας είναι σημάδια μη ευνοικής κοινωνικής θέσης (Moebius, 1990:139).
- **Η θέση του αντικειμένου (αριστερά – δεξιά) στον ζωγραφικό χώρο δίνει διαφορετική εντύπωση.** Τα αντικείμενα που βρίσκονται στο κάτω δεξί ορθογώνιο τρίγωνο παρουσιάζουν μια αρμονική τάση και λυρικότητα ενώ αυτά που βρίσκονται στο πάνω δεξί ορθογώνιο τρίγωνο ή κάτω αριστερά παρουσιάζουν μια δυσαρμονική τάση και δραματικότητα (Μοσχονά- Καλαμάρα, 1990:95).
- **Η προς τα αριστερά κατεύθυνση είναι μια κίνηση που αποκαλύπτει κάτι το απόμακρο** (Kadinsky,1980:98). Οι μορφές που κινούνται προς τα αριστερά έχουν μια ριψοκίνδυνη πλευρά και η κίνησή τους έχει ένταση και ταχύτητα.
- **Η προς τα δεξιά κατεύθυνση είναι μια κίνηση προς το σπίτι** (Kadinsky,1980:98). Οι μορφές που κατευθύνονται προς τα δεξιά περιορίζουν αισθητά την κίνησή τους και παρατηρείται κάποια επιβράδυνση και κόπωση.
- **Τα λεία επίπεδα και οριζόντια σχήματα μας δίνουν μια αίσθηση ηρεμίας και σταθερότητας** (Bang, 1995:56). Τα οριζόντια σχήματα φαντάζουν ασφαλή γιατί δεν πέφτουν πάνω μας και υποδηλώνουν μια αίσθηση ηρεμίας και σταθερότητας.
- **Τα κάθετα σχήματα είναι πιο ζωντανά και ενεργητικά. Υπονοούν ενέργεια και μια προσπάθεια να φτάσουν τα ύψη ή τον ουρανό** (Bang,1995:58). Το ύψος ταιριάζει με την τάξη, την περηφάνια και την σταθερότητα.

- **Τα διαγώνια σχήματα είναι δυναμικά γιατί υπονοούν κίνηση ή ένταση** (Bang,1995 :62). Η διαγώνιος είναι ένα δυναμικό στοιχείο σε μια εικόνα γιατί υπονοεί κίνηση και ένταση.
- **Το λευκό ή ανοικτό φόντο μας δίνει την αίσθηση μεγαλύτερης ασφάλειας απ' ό,τι το σκοτεινό** (Bang,1995:62). Η αδυναμία μας να δούμε στο σκοτάδι συμβολίζει το άγνωστο και τους φόβους μας ενώ το λευκό συμβολίζει τη φωτεινότητα και την ελπίδα. «Τα φωτεινά και χλωμά χρώματα λάμπουν όταν έχουν σκούρο φόντο, ενώ με λευκό φόντο ή χλωμό φόντο τα φωτεινά χρώματα συχνά δείχνουν ξεπλυμένα» (Bang,1995:94).
- **Κλειστός και ανοικτός χώρος.** Όταν ο χώρος που περιγράφεται είναι κλειστός και δεν υπάρχει άνοιγμα δίνει διαφορετική επίδραση στην εικόνα σε σχέση με ένα ανοικτό χώρο (Shulevitz,1985:174-175).
- **Αισθανόμαστε πιο φοβισμένοι όταν βλέπουμε σχήματα με αυστηρές γραμμές, αισθανόμαστε πιο ασφαλείς ή πιο εφησυχασμένοι όταν βλέπουμε στρογγυλά σχήματα ή καμπύλα** (Bang,1995:98). Τα στρογγυλά σχήματα μας κάνουν να αισθανόμαστε ασφαλείς και κατοχυρωμένοι ενώ τα αυστηρά σχήματα φοβισμένους και απειλούμενους.
- **Όσο πιο μεγάλο είναι το αντικείμενο στην εικόνα, τόσο πιο έντονα συναισθήματα προκαλεί** (Bang,1995:100). Τα συναισθήματα που προκαλούνται κοιτάζοντας μια εικόνα συνδέονται άμεσα με τις εμπειρίες που θυμόμαστε από την πραγματική μας ζωή.
- **Παρατηρούμε τις αντιθέσεις ή αλλιώς, οι αντιθέσεις μας επιτρέπουν να βλέπουμε.** Οι αντιθέσεις μας διευκολύνουν να δούμε τα σχήματα και τα στοιχεία μιας εικόνας, αντιθέσεις οι οποίες είναι ανάμεσα στα σχήματα, τα χρώματα , τα μεγέθη κ.α.

Συμπερασματικά , οι εικόνες είναι δισδιάστατες ενώ ο χώρος που ζούμε είναι τρισδιάστατος. Ο χώρος είναι ένα μέσο έκφρασης σε μια εικόνα και κάθε τρόπος απεικόνισής του έχει διαφορετική επίδραση σ' αυτήν. Σχετικά με τη σχέση φιγούρα και χώρου εικόνας , το κέντρο μιας σελίδας είναι το πιο εντυπωσιακό και το πάνω μέρος της τονίζει έννοιες ελευθερίας, θριάμβου και ευτυχίας ενώ το κάτω μέρος ενεργεί με αντίθετο τρόπο. Τα λεία και οριζόντια επίπεδα δίνουν μια αίσθηση σταθερότητας , τα κάθετα μια ζωντάνια ενώ τα διαγώνια μια δυναμική. Το λευκό και ανοικτό φόντο δίνει την αίσθηση της ασφάλειας σε σχέση με το σκοτεινό φόντο και τα στρογγυλά σχήματα μας κάνουν να νιώθουμε πιο εφησυχασμένοι σε σχέση με τα αυστηρά σχήματα. Τέλος όσο πιο μεγάλο είναι ένα αντικείμενο σε μια εικόνα προκαλεί έντονα συναισθήματα και οι αντιθέσεις που υπάρχουν σε μια εικόνα μας επιτρέπουν να βλέπουμε τα πράγματα πιο ξεκάθαρα και με μεγαλύτερη απόλαυση.

3)Η τεχνική (υλικό, χρώμα)

Ο τρόπος χρήσης των υλικών μέσων σε μια εικόνα με τα οποία δίνεται μορφή και έκφραση σ' αυτά ονομάζεται «τεχνική». Οι ιδιότητες που διαθέτει κάθε υλικό δίνει τη δυνατότητα στον καλλιτέχνη να εκφράσει το όραμά του (Κάνιστρα, 1984:40). Η τεχνική είναι ένα μέσο απόδοσης του περιεχομένου μιας εικόνας και επιδρά έμμεσα στο νόημα των ιστοριών. Ο Charman υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο ειδών τεχνικές, η *συμβατική* και η *προσωπική*. Η συμβατική τεχνική είναι μια τυποποιημένη μέθοδος και αποσκοπεί στο να πετύχει ένα γνωστό αποτέλεσμα ενώ η προσωπική τεχνική είναι ο προσωπικός τρόπος με τον οποίο ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί ένα μέσο (Charman, 1993:34).

Η λειτουργία του χρώματος είναι ένα είδος τεχνικής που παρουσιάζει μια σειρά διαφορετικών χαρακτηριστικών σε στοιχεία της προσωπικότητας ενός χαρακτήρα, στα γεγονότα μιας ιστορίας και στην γενικότερη πλοκή. Τα έντονα χρώματα όπως το κόκκινο του πάθους, το γκριζό της μελαγχολίας

ή χρώματα με φορτωμένα μηνύματα αυθαίρετων κοινωνικών συμβάσεων όπως το κόκκινο της απαγόρευσης ,προσδίδουν οπτικά μια σειρά από διαφορετικές ιδιότητες στους χαρακτήρες και τις καταστάσεις των γεγονότων που διαδραματίζονται. Η σύνδεση μουντών, σκούρων χρωμάτων όπως το μαύρο είναι συνδυασμένο με τους κακούς της ιστορίας και την άσχημη ψυχολογική κατάσταση. Αντίθετα, ζεστά και έντονα χρώματα όπως το λευκό παραπέμπουν σε αγνούς και αισιόδοξους τύπους λογοτεχνικών χαρακτήρων.

Επίσης τα χρώματα ενός σκηνοικού αντιπροσωπεύουν την ψυχολογική διάθεση. Τα σκούρα παραπέμπουν σε κακή διάθεση, τα έντονα σε χαρά και τα ψυχρά σε απουσία θετικών συναισθημάτων. Το χρώμα του σκηνοικού ορισμένες φορές παρουσιάζεται «κυμαινόμενο» αφού ενδιαφέρεται να παρακολουθήσει κυρίως τη διάθεση του ήρωα παρά να αποτυπώσει την πραγματικότητα (Γιαννικοπούλου,2008). Άλλες φορές το ίδιο το χρώμα δεν αντανακλά την ψυχολογική διάθεση του ήρωα αλλά αποτελεί μετασχόλιο του εικονογράφου πάνω στις ιδεολογικές απόψεις των ηρώων της ιστορίας. Επιπλέον οι χρωματικές αντιθέσεις των ηρώων μιας ιστορίας υποδηλώνουν μια γενικότερη διάσταση μεταξύ τους (Browne,1983).

Το χρώμα συγκινεί την αίσθησή μας ώστε και χωρίς την παραμικρή αναφορά στο νόημα να συμβάλει στην κατανόηση των εικόνων. Η απλή παρουσία ενός ζωντανού χρώματος δίνει βάρος στα οπτικά αντικείμενα γι' αυτό οι εικονογράφοι που αναγκάστηκαν να δουλέψουν σ' ένα η δύο χρώματα το χρησιμοποιούν για να εστιάσουν την προσοχή μας στις σημαντικές λεπτομέρειες των άχρωμων εικόνων (Nodelman,1988:142). Συγκεκριμένα το μπλε είναι το χρώμα του ουρανού και της θάλασσας , το χρώμα του άπειρου. Το μπλε σημαίνει σοφία και συμβολίζει μια υπαρκτή αλήθεια. Συνδέεται με την ιδέα της σταθερότητας, της εντιμότητας και όσο βαθύτερος είναι ο τόνος του μπλε τόσο εγείρει τον άνθρωπο για το υπεράνω των αισθήσεων. Είναι το χρώμα που εκφράζει την καθαρή σκέψη και τη λογική συμπεριφορά (Kandinsky,1981:105). Το κόκκινο, το πράσινο και το μπλε σκούρο είναι συμπληρωματικά χρώματα και δίνουν περισσότερη ενέργεια σε μια εικόνα. Το κίτρινο προκαλεί το αίσθημα της ελευθερίας και της χαράς και ψυχρά χρώματα όπως το άσπρο παρουσιάζει μια φωτεινότητα και τρυφερότητα ενώ το μαύρο κυρίως το λάθος και την εκμηδένιση.

Το χρώμα είναι ένα δυναμικό στοιχείο το οποίο λειτουργεί σε δύο επίπεδα: Στο *γνωσιολογικό* όπου το χρώμα μεταδίδει πληροφορίες καθαρά περιγραφικές και στο *συγκινησιακό* όπου το χρώμα λειτουργεί βάσει ψυχολογικών συνδέσεων και δημιουργεί διαθέσεις και συναισθήματα. Ο συνδυασμός χρωμάτων σε μια εικόνα επηρεάζει το χαρακτήρα ενός έργου. Η επιλογή χρώματος από τον εικονογράφο συμφωνεί με την ψυχική διάθεση που επιθυμεί να εκφράσει. Όταν υπάρχει μικρή αντίθεση ανάμεσα στα χρώματα μιας εικόνας τότε το περιβάλλον είναι ήρεμο ενώ όταν υπάρχουν μεγάλες τονικές αντιθέσεις τότε το αποτέλεσμα μπορεί να είναι δυναμικό. Η αίσθηση του χρώματος αναπτύσσεται από την εκτίμηση των ανθρώπινων αντιδράσεων στο χρώμα οι οποίες ποικίλλουν ανάλογα με τις αντιληπτικές συνθήκες στις οποίες το χρώμα προσφέρεται στην όραση (Γιαννικοπούλου,2008). Τέλος θα μπορούσαμε να πούμε ότι στα εικονογραφημένα βιβλία οι τονικές διαβαθμίσεις, οι χρωματικές αρμονίες, ο συνδυασμός χρωμάτων και αποχρώσεων και οι χρωματικές αντιθέσεις είναι κάποιες από τις βασικές αρχές που χρησιμοποιούν οι εικονογράφοι προκειμένου να γοητεύσουν, να προβληματίσουν και να αναπαραστήσουν τους χαρακτήρες και τα γεγονότα μιας ιστορίας.

3.Η διαδικασία της επικοινωνίας

Η νοημοσύνη που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος από τα υπόλοιπα είδη του πλανήτη είναι μια ικανότητα επικοινωνίας, μεταφοράς πληροφοριών, συναισθημάτων κ.α. Ωστόσο όλα τα έμβια όντα έχουν την ικανότητα να επικοινωνούν μεταξύ τους είτε δια μέσου φωνητικών ήχων και κραυγών είτε με τη χρήση κάποιας νοηματικής γλώσσας καθώς αυτό είναι απαραίτητο για την επιβίωσή τους. Ας σημειωθεί πως όλες οι μορφές επικοινωνίας έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: τη μετάδοση κάποιου μηνύματος από μια πηγή προς ένα προορισμό ή αλλιώς από ένα αποστολέα προς ένα παραλήπτη. Όταν δύο ή περισσότερα άτομα επικοινωνούν, βρίσκονται σε αμοιβαία σχέση, γίνονται μεταξύ τους κατανοητοί και συνεννοούνται (Καζάκη,1995:79). Επομένως ο όρος επικοινωνία δηλώνει την εμπλοκή σε μια αποτελεσματική διαδικασία η οποία εκλαμβάνεται ως θεμελιώδης προϋπόθεση της κοινωνικής συνεύρεσης και της ανθρώπινης ύπαρξης (Σταμάτης,2003). Η έννοια της επικοινωνίας είναι σύνθετη και πολύπλευρη και κατά καιρούς έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί:

Η επικοινωνία είναι «η λειτουργία με την οποία οι άνθρωποι υπάρξεις αποστέλλουν και λαμβάνουν μηνύματα, ώστε να κατορθώνεται η προσέγγιση μεταξύ του μηνύματος όπως αποστέλλεται και του μηνύματος όπως κατανοείται από το λήπτη».³¹

Σύμφωνα με τον Μπουραντά επικοινωνία είναι η διαδικασία με την οποία ένας πομπός Α (άνθρωπος, ομάδα) μεταβιβάζει πληροφορίες, σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα και ενέργεια, σε ένα δέκτη Β (άνθρωπος, ομάδα) με στόχο να ενεργήσει πάνω του με τρόπο ώστε να προκαλέσει σε αυτόν την εμφάνιση ιδεών, πράξεων, συναισθημάτων, ενέργειας και να επηρεάσει την κατάσταση και την συμπεριφορά του (Μπουραντάς,1992). Επιπλέον η Ευγενία Μπιτσάνη αναφέρει ότι η επικοινωνία πρόκειται για μια κοινωνική αλληλεπίδραση δια μέσου μηνυμάτων και σημασία έχει «ποιος λέει τι σε ποιόν, χρησιμοποιώντας ποια μέσα και επιφέροντας ποια αποτελέσματα».³²

Ο Birdwhistill αναφέρει πως επικοινωνία είναι : η αποστολή και λήψη σκέψεων, δεδομένων, πιστεύω, συμπεριφορών και συναισθημάτων μέσω ενός ή περισσότερων μέσων που προκαλούν αντίδραση (Birdwhistill,1978). Ένας άλλος ορισμός για την επικοινωνία αφορά την μετάδοση πληροφοριών, ιδεών, στάσεων, συναισθημάτων από το ένα άτομο στο άλλο δια μέσου συμβόλων.³³ Ακόμα ο Simon ορίζει ως επικοινωνία «...κάθε διαδικασία κατά την οποία σκέψεις ,ιδέες μεταδίδονται από το μέλος ενός οργανισμού σε κάποιο άλλο» (Simon,1957). Ο Πετρόφσκι (1990) αναφέρει «επικοινωνία είναι η πολύπλευρη διαδικασία ανάπτυξης των επαφών μεταξύ των ανθρώπων, η οποία υπαγορεύεται από τις ανάγκες της κοινής δραστηριότητας». Τέλος επικοινωνία θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών και μεταβίβασης μηνυμάτων από ένα άτομο σε άλλο (πομπός – δέκτης) , μέσω συμβόλων, ήχων, αριθμών, γραμμάτων, χειρονομιών (Dance,1970 στο Πασιαρδή, 2001:41).

Η διαδικασία της επικοινωνίας μπορεί να είναι αμφίδρομη ή μονόδρομη. Στη μονόδρομη επικοινωνία μεταβιβάζεται ένα μήνυμα από ένα άτομο (πομπός) προς κάποιο άλλο (δέκτης) χωρίς να αναμένεται ανταπόκριση ενώ στην αμφίδρομη επικοινωνία ενδέχεται να εμπλέκονται περισσότερα άτομα όπου τα μηνύματα αποκωδικοποιούνται με σαφήνεια και υπάρχει ανατροφοδότηση με αποτέλεσμα τη γνήσια επικοινωνία Η σωστή κωδικοποίηση του μηνύματος χρειάζεται σωστή γνώση του αντικειμένου από τον πομπό και αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας εξαρτάται από την ικανότητα του δέκτη να αποκωδικοποιήσει το μήνυμα που λαμβάνει. Η εναλλαγή ρόλων (ο πομπός

³¹ Mares C., (1966), *Teach yourself Communication*, London: The English Universities Press, p.122

³² Μπιτσάνη Ε. Π., (2006), *Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων*, Αθήνα: Διώνικος, σελ.256

³³ Theodorson, A., G., & Theodorson, G., A., (1969), *A modern dictionary of sociology*, NY: Crowell, p.169

να γίνεται δέκτης και αντίστροφα), η αποτελεσματική αποκωδικοποίηση, η ανατροφοδότηση και η επανάδραση είναι τα βασικά στοιχεία που εγγυώνται την εξασφάλιση μιας αληθινής επικοινωνίας (Πασιαρδής, 2001).

Μέσω του μηχανισμού ελέγχου feedback ο πομπός πληροφορείται για την τύχη του μηνύματος. Τα επικοινωνιακά εμπόδια όπως οι θόρυβοι που άλλοτε είναι εξωτερικοί προερχόμενοι από φυσικά αίτια και άλλοτε δεν συνδέονται με το περιεχόμενο και τη διαδικασία της επικοινωνίας, επηρεάζουν σημαντικά την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας περιορίζοντας την δυνατότητα σύλληψης του μηνύματος από το δέκτη. Στην πρώτη περίπτωση μπορεί να είναι η απόσταση και στην δεύτερη περίπτωση μπορεί τα αίτια να οφείλονται στις κινήσεις ή στις λέξεις.³⁴

Τελικά η επικοινωνία δεν είναι μια απλή μεταβίβαση πληροφοριών. Είναι μια διαδικασία επαφής, αλληλοκατανόησης και αλληλοεπηρεασμού μεταξύ των ανθρώπων και των ομάδων. Χωρίς αυτήν δεν μπορεί να υπάρξει συνεργασία και οργάνωση μεταξύ τους (Josien, 1995). Αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της κοινωνικής συμβίωσης, της τεχνολογικής, της πολιτισμικής ανάπτυξης και της δημιουργικότητας των ανθρώπων σε όλους τους τομείς. Ταυτίζεται με τη ζωή γιατί είναι τόσο καθημερινή, αναγκαία και αναπόφευκτη (Σταμάτης, 2005 :7-10).

Οι βασικότεροι σκοποί της επικοινωνίας:

1) Να επιτευχθεί συντονισμένη δράση. Χωρίς επικοινωνία ένας οργανισμός απλά μια συλλογή από εργαζόμενους οι οποίοι θα εκτελούσαν ξεχωριστά καθήκοντα. Ο προϊστάμενος είναι σημαντικό να γνωρίζει και να κατανοεί τους στόχους, τις απόψεις, τις ανάγκες και τις δυνατότητες των υφισταμένων.

2) Διανομή της πληροφορίας. Η σημαντικότερη πληροφορία σχετίζεται με τους στόχους του οργανισμού κάτι που δίνει στους εργαζόμενους την αίσθηση του σκοπού και της κατεύθυνσης που καλούνται να υπηρετήσουν. Οι στόχοι, οι πολιτικές, οι διαδικασίες και οι πολιτικές της οργάνωσης γίνονται γνωστοί και κατανοούνται από τους υφιστάμενους. Εφόσον η επικοινωνία σχετίζεται με την πληροφόρηση που αφορά στην ανάθεση καθηκόντων και αρμοδιοτήτων, είναι πολύ σημαντικό ο κάθε εργαζόμενος να έχει κατανοήσει όλα τα παραπάνω. Οφείλει να λάβει ενημέρωση σχετικά με τα αποτελέσματα των εργασιών του, την απόδοσή του καθώς και επιβράβευση γι' αυτήν. Η επικοινωνία παίζει σημαντικό ρόλο και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η διανομή της πληροφόρησης είναι απαραίτητη για να διευκρινίζονται τα προβλήματα, να διαμορφώνονται και να αξιολογούνται οι εναλλακτικές λύσεις, οι αποφάσεις των οργάνων, να ελέγχονται και να αξιολογούνται τα αποτελέσματα.³⁵

3) Η επικοινωνία είναι ένας τρόπος έκφρασης συναισθημάτων και οι άνθρωποι που δουλεύουν σε οργανισμούς συχνά νιώθουν την ανάγκη να εκφράζουν συναισθήματα όπως χαρά, θυμό, εμπιστοσύνη, απογοήτευση, φόβο κ.α. Ο ρόλος της είναι εξίσου καθοριστικός όσον αφορά στην

³⁴ Κόντης, Θ., (2001), *Επιχειρησιακές Επικοινωνίες*, Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική, σελ.41

³⁵ Μπουραντάς Δ., (1992), *Μάνατζμεντ: Οργανωτική θεωρία και συμπεριφορά: η επιστημονική βάση του μάνατζμεντ*, Αθήνα: Team, σελ 66-70

ανάπτυξη καλών σχέσεων και ομαδικού πνεύματος καθώς και στην επίλυση διαφορών και στην καλλιέργεια κλίματος συναίνεσης και συνεργασίας.³⁶

3.1 Μορφές επικοινωνίας

Κάθε φορέας μεταβίβασης ενός μηνύματος από τον αποστολέα-πομπό προς τον παραλήπτη θεωρείται «μέσο» επικοινωνίας. Τα μέσα με τα οποία μεταδίδονται τα μηνύματα είναι απεριόριστα και μπορεί να είναι οι ήχοι, ο προφορικός λόγος, το γραπτό κείμενο, η ομιλία, οι χειρονομίες, ο τεχνολογικός εξοπλισμός (Σαϊτής,, 1994:70).

Η επικοινωνία με βάση το μέσο που χρησιμοποιείται έχει δύο μορφές:

Λεκτική Επικοινωνία: Λεκτική είναι κάθε προσπάθεια επικοινωνίας που κάνουμε χρησιμοποιώντας λεκτικά σύμβολα (λέξεις και προτάσεις). Πραγματοποιείται με το γράψιμο, με προφορικά και γραπτά μηνύματα.

Μη Λεκτική Επικοινωνία: «Ο τρόπος αλληλεπίδρασης με μη λεκτικά σήματα, όπως η έκφραση του προσώπου, το βλέμμα, η στάση του κεφαλιού και του σώματος...» (Μαλικιόση, Λοϊζου & Σπόντα (2002) στο Πολεμικός & Κοντάκος, 2002:166)

Η επικοινωνία με κριτήριο της *επικοινωνούσες θέσεις* διαχωρίζεται σε διάφορες μορφές:

Συγκεκριμένα η **κάθετη επικοινωνία** πρόκειται για τη μετάδοση εντολών ή οδηγιών του ιεραρχικά προϊσταμένου προς τους υφισταμένους του, χωρίς όμως αυτοί να μπορούν να εκφέρουν την άποψή τους για τα προβλήματα του οργανισμού ή να στείλουν μηνύματα για τις προσωπικές τους ανάγκες. Η επικοινωνία αυτή είναι παραδοσιακής μορφής με γραπτό ή προφορικό τρόπο. Η **οριζόντια επικοινωνία** πρόκειται για τη συνεργασία ατόμων που βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο ιεραρχίας όπως των διευθυντών και εξασφαλίζει το συντονισμό διαφόρων δραστηριοτήτων ενός οργανισμού. Η **ανοδική επικοινωνία** αφορά στις πληροφορίες που κινούνται από τα κατώτερα διοικητικά επίπεδα και καταλήγουν στα ανώτερα. Οι υφιστάμενοι ενημερώνουν τα ανώτερα διοικητικά στελέχη για την κατάσταση του οργανισμού και ο προϊστάμενος ελέγχει την ανοδική ροή των πληροφοριών. Η **τυπική ή επίσημη επικοινωνία** είναι η μετάδοση πληροφοριών μέσα από τις γραμμές οργανωτικής δομής δηλαδή μεταξύ των μελών ενός οργανισμού μέσα από τα κανάλια επικοινωνίας που καθορίζονται από την διοίκηση (Σαϊτής,1994:70-71. Η **άτυπη ή ανεπίσημη επικοινωνία** είναι η μετάδοση πληροφοριών έξω από τις γραμμές της οργανωτικής δομής και η επικοινωνία των μελών δεν καθορίζεται από κανονισμούς ούτε είναι προγραμματισμένη (Κανελλόπουλος – Κατσιούλας, 1984:325). Η ροή των πληροφοριών γίνεται με τη μορφή «διαδόσεων» που πολλές φορές είναι ανακριβείς γι' αυτό θα πρέπει να υπάρχει άμεσος και σωστός τρόπος μετάδοσης των πληροφοριών προς τους διοικούντες ενός οργανισμού (Hoy & Miskel, 1987. Μπουραντάς, 2001 στο Μερκούρη,2009). Η **προφορική –Ατομική επικοινωνία** πραγματοποιείται με την συνομιλία και την συνέντευξη. Η συνέντευξη είναι η προσωπική επικοινωνία ενός κρινόμενου ατόμου με μια ολιγάριθμη ομάδα ατόμων (κριτών) για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό και αποτελεί μια δομημένη μέθοδο αξιολόγησης και ταυτόχρονα ένα προφορικό τρόπο επικοινωνίας με ιδιαίτερα προσόντα για

³⁶ Moorhead, G., Griffin W., R., (1995), *Organizational Behavior: Managing People and Organizations*, Arizona: Houghton Mifflin, p.250

το άτομο που την πραγματοποιεί προκειμένου να βγάλει ακριβή συμπεράσματα. Τέλος, η **γραπτή επικοινωνία** σημαίνει η επικοινωνία μέσω γραπτών κειμένων δύο ή περισσότερων ατόμων. Η λεγόμενη «αλληλογραφία» προϋποθέτει εκδότη και αποδέκτη και διακρίνεται σε *εισερχόμενη*, που φθάνει στην υπηρεσία με οποιοδήποτε μέσο και *εξερχόμενη* που συντάσσεται από την υπηρεσία και προορίζεται για οποιονδήποτε αποδέκτη.

3.1.1. Λεκτική επικοινωνία

Η λεκτική επικοινωνία (verbal communication) πραγματώνεται στα πλαίσια ενός γλωσσικού κώδικα, ο οποίος βασίζεται σε έννοιες, προϊόντα μιας συμβατικής αποδοχής ονοματοθεσίας στα αντικείμενα του περιβάλλοντος, στις καταστάσεις, στις ενέργειες και στις αφηρημένες έννοιες, που πραγματοποιούνται για τη δημιουργία συγκεκριμένου έργου και παίρνουν τη μορφή λέξεων-συμβόλων. Είναι εκείνος ο τύπος επικοινωνίας στην οποία το μήνυμα μεταδίδεται από τον αποστολέα προς τον παραλήπτη με τη μορφή λέξεων και φράσεων που εκπέμπονται από το φωνητικό σύστημα του ομιλητή και συλλαμβάνονται από το ακουστικό σύστημα του ακροατή (Chomsky, 1964, στο Σταμάτης, 2005:101). Η λεκτική επικοινωνία είναι ο πιο πολύπλοκος τύπος επικοινωνίας καθώς τα μηνύματα δημιουργούνται και εκπορεύονται από τον εγκέφαλο ενώ η μετάδοσή τους στηρίζεται στη χρήση κάποιας φυσικής γλώσσας. Κάθε μήνυμα έχει συγκεκριμένο παραλήπτη ο οποίος αφού το κατανοήσει θα αντιδράσει απαντώντας ή ενεργώντας κ.λ.π. Σύμφωνα με τον (Manstead, 1991) κάθε φορά που κρίνεται σκόπιμο να συντελεστεί ένα μήνυμα, οι λέξεις υπακούουν σε νοητικές φόρμες οι οποίες καθορίζονται από συντακτικούς και γραμματικούς κανόνες και με τη βοήθεια φωνητικών οργάνων αρθρώνονται και συντίθενται. Η λεκτική επικοινωνία λοιπόν, είναι ένα μέσο έκφρασης που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο και τον ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους οργανισμούς. Περιλαμβάνει φαινόμενα που αφορούν στον προφορικό λόγο μέσω της ομιλίας και στο γραπτό λόγο μέσω εγγράφων, επιστολών κ.λ.π. με τον πρώτο να μεταδίδει πιο γρήγορα τα μηνύματα καθώς βοηθιέται από συνοδευτικά φαινόμενα λόγου όπως παύσεις, τόνοι φωνής κ.α.³⁷

3.2.Μη λεκτική επικοινωνία

Με τον όρο μη λεκτική επικοινωνία (non verbal communication) εννοούμε τη μετάδοση σκέψεων, συναισθημάτων, συμπεριφορών, πιστεύω χωρίς τη χρήση λέξεων και ειδικότερα κάθε μορφή μη γλωσσικής συμπεριφοράς, η οποία γίνεται αντιληπτή μέσω των αισθήσεων και επηρεάζει τη διαδικασία της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης. Η αποσαφήνιση του όρου «μη λεκτική επικοινωνία» παρουσιάζει δυσκολίες και συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «γλώσσα του σώματος» (body language) για να περιγραφεί αυτός ο μη λεκτικός κώδικας συμπεριφοράς (Κοντάκος και Πολεμικός, 2000:23). Οι λέξεις από μόνες τους δεν είναι ικανές να αποδώσουν ένα νόημα και οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να μεταδίδουν μηνύματα ακόμα και όταν δεν μιλάνε, ακόμη και με την εμφάνισή τους (Rosenfeld-Plax, 1977 στο Σταμάτης 2005:103). Κατά την επικοινωνιακή διαδικασία χρησιμοποιούν πολλές φορές αντί της ομιλίας όργανα ή μέλη του σώματος τα οποία καθίστανται όργανα μη λεκτικής επικοινωνίας (Argyle, 1988a, Richmond & McCroskey, 2000 στο Σταμάτης, 2005:103). Αυτά τα όργανα είναι μέλη του προσώπου (μάτια, φρύδια, χείλη) (Izard, 1990 στο Σταμάτης, 2005:103), τα

³⁷ Σαμαράκη, Χ., (2008), *Πώς να κατακτήσεις τα μυστικά της γλώσσας του σώματος*, Αθήνα: Ψυχολόγος, σελ.11-14

χέρια ή τα πόδια και το σώμα με τις διάφορες στάσεις τις οποίες βρίσκεται (Fogel,1981,στο Σταμάτης,2005:103).

Οι άνθρωποι για να επικοινωνούν αξιοποιούν επικοινωνιακούς δίαυλους όπως τους κινητικούς (μιμική, χειρονομίες, βλέμμα, κινήσεις και στάσεις σώματος), τους φυσικοχημικούς (όσφρηση, γεύση, σωματική επαφή, θερμικά ερεθίσματα) και τους οικολογικούς (συμπεριφορά στο χώρο, διαπροσωπική απόσταση, διευθέτηση αντικειμένων) (Κοντάκος- Πολεμικός,2000). Επίσης στην επικοινωνία η ουσία ενός μηνύματος μεταδίδεται 7% μόνο λεκτικά, 38% με τον τρόπο ομιλίας (τόνος, ύφος, διάθεση) και 55% με τη γλώσσα του σώματος (στάση, χειρονομίες, μορφασμοί) (Rosenthal,1964).

Διαφορές λεκτικής – μη λεκτικής επικοινωνίας -συμπεριφοράς

Η μη λεκτική επικοινωνία χρησιμοποιείται μαζί με τη λεκτική επικοινωνία για να συμβάλλει στη μετάδοση μηνυμάτων και πληροφοριών που δεν μεταδίδονται από την τελευταία. Η λεκτική επικοινωνία όμως είναι σημαντική και δεν μπορεί να υποκατασταθεί από την μη λεκτική διότι ένας άνθρωπος είναι αδύνατο να εκφράσει το σύνολο όσων θέλει να μεταδώσει χρησιμοποιώντας μόνο τη γλώσσα του σώματος.³⁸

Επίσης η μη λεκτική επικοινωνία είναι πιο άμεση από τη λεκτική γιατί μπορεί να μεταφέρει πιο γρήγορα κάποιο μήνυμα με τις κινήσεις του σώματος σε σχέση με την προφορική διατύπωσή του. Παρ' όλα αυτά η μη λεκτική επικοινωνία παρουσιάζει πολλές ασάφειες σε σχέση με τη λεκτική διότι οι κινήσεις του σώματος μπορεί να ερμηνευθούν με λανθασμένο τρόπο κάτι που δεν συμβαίνει στη λεκτική επικοινωνία όπου ο ακροατής αντιλαμβάνεται το σύνολο των όσων λέγονται εκτός και αν δεν καταλαβαίνει το νόημα κάποια λέξης³⁹. Επιπλέον μη λεκτική επικοινωνία μπορεί να πάρει τη θέση μιας λέξης η φράσης που χρησιμοποιεί η λεκτική επικοινωνία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να βοηθήσει σε αυτό που λέει ο ομιλητής και να εμπλουτίσει η καμιά φορά να αλλοιώσει το μήνυμα.

Η μη λεκτική συμπεριφορά διαφέρει από τη λεκτική γιατί είναι λιγότερο προσχεδιασμένη και συνειδητή. Χωρίς να το συνειδητοποιούμε την ώρα που μεταδίδουμε ένα μήνυμα, τα συναισθήματά μας αποτυπώνονται στα πρόσωπά μας ή αποκαλύπτονται στις κινήσεις του σώματός μας εκτός και αν έχουμε αποκτήσει δεξιότητες απόκρυψή τους.⁴⁰ Οι μη λεκτικές συμπεριφορές διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό και πολλές φορές άλλες μαθαίνονται όπως το σταύρωμα των χεριών και άλλες είναι έμφυτες όπως όταν ένα μωρό κλαίει ή γελάει. Ένα ακόμα στοιχείο που κάνει την μη λεκτική συμπεριφορά πιο αξιόπιστη από τη λεκτική οφείλεται στο γεγονός πως πολλοί άνθρωποι μπορούν να εξαπατούν ευκολότερα τους άλλους με τα λόγια παρά με τις κινήσεις του σώματος. Αυτό συμβαίνει γιατί οι λέξεις ελέγχονται εύκολα σε σχέση με τις εκφράσεις του προσώπου, τον τόνο της φωνής, την οπτική επαφή και τις κινήσεις του σώματος γενικότερα.

³⁸ Rosenthal, R. (1986), *Non verbal Communication in the clinical context*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, p.86-87

³⁹ Pease Allan, (2006), *Το απόλυτο βιβλίο για τη γλώσσα του σώματος*, Αθήνα: Έσοπτρον, σελ.120

⁴⁰ Γιαννουλέας, Π. Μιχάλης, (1997), *Συμπεριφορά και διαπροσωπική επικοινωνία στον εργασιακό χώρο*, Εκδόσεις: ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σελ. 35.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι οι λέξεις μεταφέρουν ένα μέρος του μηνύματος και η γλώσσα του σώματος το υπόλοιπο. Αν και η μη λεκτική επικοινωνία- συμπεριφορά λειτουργεί και από μόνη της, εντούτοις είναι μια απαραίτητη συνοδεία στο λόγο. Επομένως ο μη λεκτικός κώδικας θεωρείται πιο αξιόπιστος και λιγότερο συνειδητός σε σχέση με το λεκτικό όμως και οι δύο συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν για τη μετάδοση ενός μηνύματος.

3.2.1. Ο ρόλος της μη λεκτικής επικοινωνίας

Τα μη λεκτικά μηνύματα έχουν πολλαπλές σημασίες καθώς εντάσσονται σε έναν ιστό κοινωνικών δικτύων και συνδέονται με την κουλτούρα και το «προσωπικό μη λεκτικό ύφος» κάθε ατόμου⁴¹, το οποίο αφορά στην προσωπική έκφραση και στην ικανότητα κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης. Ο Freud⁴² παρομοίασε τη μη λεκτική επικοινωνία με *γρίφο ή δυσνόητο κείμενο που απαιτεί ειδικές στρατηγικές ερμηνείας*(πχ. Η θεώρηση μη λεκτικών πράξεων στο πλαίσιο της ιστορίας του ατόμου). Από την άλλη ο Goffmann⁴³ θεώρησε τη μη λεκτική επικοινωνία *δραματουργική παρουσίαση* δίνοντας έμφαση όχι μόνο στην έκφραση, τη δεξιότητα και το σκοπό αλλά και τη στρατηγική και την εξαπάτηση. Επομένως τα μη λεκτικά μηνύματα πρέπει να τα ερμηνεύουμε ως δείκτες και όχι ως γεγονότα.

Οι Watzlawick, Beavin & Jackson⁴⁴ στο πρώτο από τα τέσσερα κλασσικά αξιώματα της ανθρώπινης επικοινωνίας που παρουσίασαν, υποστηρίζουν ότι *«δεν μπορούμε παρά να επικοινωνούμε»*. Κατά την διάρκεια κάθε αλληλεπίδρασης όλοι οι συμμετέχοντες εκπέμπουν μη λεκτικά μηνύματα με αποτέλεσμα καθένας να παρέχει και να λαμβάνει πληροφορίες για τον εαυτό του και για τους άλλους. Είναι δυνατόν να αποφύγουμε την επικοινωνία μέσω λέξεων αλλά αδύνατον να αποφύγουμε τη μη λεκτική επικοινωνία. Συνεπώς ο ρόλος της μη λεκτικής επικοινωνίας είναι καθοριστικός όπως δούμε παρακάτω. Πιο συγκεκριμένα:

- Η μη λεκτική επικοινωνία πολλές φορές αντικαθιστά πλήρως το λόγο. Η χρήση της με αυτό τον τρόπο γίνεται σε περιπτώσεις που υπάρχει θόρυβος, έλλειψη ακοής ή απόσταση.
- Η λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία αλληλεπιδρούν και συμπληρώνουν η μια την άλλη. Οι άνθρωποι με το λεκτικό κανάλι που είναι πολύ βασικό, ανταλλάσσουν πληροφορίες ενώ με το μη λεκτικό στάσεις και συναισθήματα. Συχνά τα δύο αυτά κανάλια συγκρούονται όταν μεταδίδονται από το ίδιο άτομο.
- Ο ακροατής δίνει ιδιαίτερη προσοχή στα μη λεκτικά σήματα της φωνητικής επικοινωνίας τα οποία δίνουν ιδιαίτερη έμφαση και διαφοροποιούν στοιχεία του λόγου.
- Τα μη λεκτικά σήματα διευκολύνουν τη λεκτική επικοινωνία σε θέματα που δεν είναι συναισθηματικά φορτισμένα απλώς και μόνο με τα λόγια όπως τα θέματα που σχετίζονται με μεγέθη, με σχήματα και κατευθύνσεις.
- Η μη λεκτική επικοινωνία βοηθάει στην αυτοπαρουσίαση ενός ατόμου σ' ένα καινούριο χώρο.

⁴¹ Burgoon J., "Nonverbal signals", στο: Knapp M. & Miller G. (eds), Handbook of interpersonal communication, Sage, Thousand Oaks, 1995

⁴² Freud S., *Psychopathologie de la vie quotidienne*, trad. Jankélévitch S., Gallimard, Paris, 1905

⁴³ Goffman E., *La mise en scène de la vie quotidienne*, trad. Accardo A., Les éditions de minuit, Paris, 1959

⁴⁴ Watzlawick P., Beavin J.H. & Jackson D.D., *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*, Norton, New York, 1967

- Ο συγχρονισμός της ροής του λόγου μεταξύ του ομιλητή και του ακροατή διευκολύνεται με στοιχεία της μη λεκτικής οδού (π.χ. χειρονομίες ,στάσεις σώματος).
- Κατά τη διάρκεια της μη λεκτικής επικοινωνίας μεταδίδονται μηνύματα συμφωνίας ή διαφωνίας μεταξύ των συνομιλητών . Για παράδειγμα στις περιπτώσεις συμφωνίας οι κινήσεις των σωμάτων τους είναι ρυθμικές και ο ένας καθρεφτίζει τις κινήσεις και τις στάσεις του άλλου.
- Μέσω της μη λεκτικής επικοινωνίας μεταδίδονται μηνύματα που δεν μπορούν ή δεν πρέπει να εκφραστούν με τον λόγο (π.χ. αρνητικές σκέψεις και συναισθήματα)
- Τα μη λεκτικά κανάλια συχνά δρουν ανεξέλεγκτα όσον αφορά στην συναλλαγή συναισθημάτων γι' αυτό πολλοί άνθρωποι εμπιστεύονται το μη λεκτικό κανάλι όταν υπάρχει συναισθηματική φόρτιση.
- Η μη λεκτική επικοινωνία καθορίζει τις σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους ανθρώπους. Για παράδειγμα ένας προϊστάμενος καθορίζει με τα μη λεκτικά σήματα την υποτακτική σχέση που πρέπει να έχει προς αυτόν ο υφιστάμενός του.
- Η κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση των λεκτικών σημάτων και η εφαρμογή κοινωνικών κανόνων έκφρασης κατά τη διάρκεια επαφών αποτελούν τα βασικά στοιχεία κοινωνικών δεξιοτήτων.
- Ο μη λεκτικός κώδικας ρυθμίζει και ελέγχει τα συναισθήματα των ανθρώπων. Ο Izard,1990 απέδειξε ότι τα συναισθήματα παράγουν εκφράσεις , οι οποίες παράγουν εντονότερες εκφράσεις με τη σειρά τους και οι άνθρωποι μπορεί να χάσουν τον αυτοέλεγχό τους. Έτσι οι κοινωνικοί κανόνες έκφρασης συμβάλλουν στη διατήρηση του αυτοελέγχου.

3.2.2.Χαρακτηριστικά μη λεκτικής επικοινωνίας

Η λεκτική επικοινωνία στηρίζεται στη χρήση λέξεων και φράσεων που μεταδίδονται με γραπτό ή προφορικό τρόπο ενώ η μη λεκτική επικοινωνία στηρίζεται στην μετάδοση μηνυμάτων που εκπορεύονται από το σώμα του ομιλητή. Τα μηνύματα που μεταδίδονται με τη χρήση της γλώσσας του σώματος πολλές φορές είναι πιο αξιόπιστα από αυτά που προέρχονται από την ομιλία. Όταν ένας ομιλητής ψεύδεται και καταφέρνει να ελέγξει τον τόνο και το ύφος της φωνής του ώστε να μην προδοθεί μπορεί να αποκαλυφθεί αν ένας έμπειρος ακροατής παρατηρήσει σωστά τις κινήσεις του σώματός του και τις εκφράσεις του προσώπου του.⁴⁵

Οι κινήσεις του σώματος δεν είναι επίκτητες αλλά κληρονομικές δηλαδή μεταφέρονται από τη μια γενιά στην άλλη χωρίς κάποια εκπαίδευση. Τα παιδιά συχνά πραγματοποιούν ίδιες κινήσεις με τους γονείς τους με κάποιες αποκλίσεις σε συνάρτηση με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται και το βιολογικό και μορφωτικό τους επίπεδο. Επίσης οι κινήσεις του σώματος χρησιμοποιούνται όχι μόνο για τη μεταφορά συναισθημάτων αλλά και τη μεταφορά επεξηγήσεων και αποφάσεων. Για παράδειγμα ο ομιλητής για να εξηγήσει παραστατικά αυτά που θέλει μπορεί κάνει σχήματα με τα χέρια του στον αέρα είτε να κινήσει το κεφάλι του πάνω κάτω κάτι που υποδηλώνει κατάφαση ή επιδοκμασία.⁴⁶

⁴⁵ Βρεττός, Ι.,Ε., (2002), *Μη λεκτική επικοινωνία: Σύγχρονες και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.49-52

⁴⁶ Birdwhistel, R. (1970), *Kinesics and context: essays on body motion communication*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p.33-34

Σύμφωνα με τους Burgoon, Buller και Woodall, 1989 η μη λεκτική επικοινωνία έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά:

- ✓ Στην πορεία της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους η μη λεκτική επικοινωνία προϋπήρξε της λεκτικής, έχει δηλαδή φυλογενετική προτεραιότητα. Δεν είναι τυχαίο που σε καταστάσεις έντονης συναισθηματικής φόρτισης οι άνθρωποι ασυνείδητα παλινδρομούν σε πρωτόγονους τύπους αντίδρασης και στηρίζονται περισσότερο στη μη λεκτική οδό.
- ✓ Η μη λεκτική επικοινωνία έχει οντογενετική προτεραιότητα γι' αυτό και ο άνθρωπος στην αρχή της ζωής του επικοινωνεί με το περιβάλλον με μη λεκτικό τρόπο.
- ✓ Τα μη λεκτικά σήματα ανταλλάσσονται σε διαπροσωπικές και ομαδικές μορφές αλληλεπιδράσεων. Δεν γίνεται να βρίσκονται στον ίδιο χώρο δύο άτομα και να μην αλληλεπιδρούν, ακόμα και αν αρνούνται, η ένδειξη απροθυμίας μεταδίδεται μέσω της μη λεκτικής οδού και είναι μια μορφή αλληλεπίδρασης.
- ✓ Σε όλες τις μορφές κοινωνικών αλληλεπιδράσεων προηγείται η μη λεκτική επικοινωνία διότι μέσω της μη λεκτικής οδού γίνεται αποκωδικοποίηση και αξιολόγηση πληροφοριών προτού δράσει η λεκτική οδός.
- ✓ Τα μη λεκτικά σήματα έχουν οικουμενική αξία και αποτελούν ένα απλό σύστημα επικοινωνίας⁴⁷ όπως για παράδειγμα το χαμόγελο ή το χάδι είναι κατανοητές συμπεριφορές σε όλο τον κόσμο ανεξαρτήτως κουλτούρας και πολιτισμού.

3.3.Μη λεκτικοί κώδικες

Η μη λεκτική επικοινωνία όπως προαναφέρθηκε έχει πολλούς τρόπους έκφρασης τους οποίους ονομάζουμε κώδικες. Κάθε κώδικας έχει μοναδικές ιδιότητες και επηρεάζει τις επικοινωνιακές αλληλεπιδράσεις δηλώνοντας στάσεις (συμπάθεια, αντιπάθεια), εκφράζοντας συναισθήματα και υποστηρίζοντας τη λεκτική επικοινωνία. Οι δύο μεγάλες κατηγορίες με επιμέρους κώδικες είναι το ανθρώπινο σώμα και το χωροχρονικό πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται η επικοινωνία. Σύμφωνα με τον Rosenthal έχουμε τις εξής κατηγορίες μη λεκτικού κώδικα:

1. Η **γλώσσα του σώματος** περιλαμβάνει την κίνηση του σώματος όπως είναι οι χειρονομίες, οι στάση του σώματος, οι μορφασμοί, το βλέμμα κ.λ.π. Συγκεκριμένα το πρόσωπο θεωρείται η σημαντικότερη πηγή μη λεκτική επικοινωνίας. Ανάλογα με την κουλτούρα στην οποία ανήκει ο καθένας διαπιστώνονται διαφορετικές εκφράσεις προσώπου. Το ίδιο συμβαίνει και με το βλέμμα το οποίο διαφοροποιείται σε σχέση με την διάρκεια οπτικής επαφής και σε σχέση με το άτομο που κοιτάμε. Οι διαφορετικές κουλτούρες είναι και ένας λόγος που μπορεί να προκληθούν παρανοήσεις στις επικοινωνίες όπως παρατηρείται το ίδιο στις κινήσεις του σώματος ή στις χειρονομίες.
2. Τα **παραγλωσσικά στοιχεία** (τόνος, ύψος φωνής, παύσεις κ.λ.π) δίνουν πληροφορίες για τα άτομα και διαφέρουν ανάλογα με την κουλτούρα προέλευσης. Ιδιαίτερο ρόλο στη μη λεκτική επικοινωνία παίζει η προφορά ενός ατόμου η οποία μεταφέρει πολλαπλά μηνύματα δίνει στοιχεία για τις πρώτες εντυπώσεις.
3. Η **εμφάνιση** είναι ένα σημαντικό στοιχείο του μη λεκτικού κώδικα διότι οι κρίσεις μας για τους άλλους εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το πόσο ελκυστικά βρίσκουμε τα άτομα με τα οποία επικοινωνούμε. Η ένδυση, η κόμμωση, το μακιγιάζ, τα αξεσουάρ κ.λ.π. αν και είναι

⁴⁷ Phillipot, Feldman, McGee & 1991

πολιτισμικά καθορισμένα επηρεάζουν την κρίση μας και τον τρόπο επικοινωνίας μας χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε.

4. Η **διευθέτηση του χώρου και του χρόνου** επηρεάζει τον τρόπο επικοινωνίας. Το χωρικό πλαίσιο περιλαμβάνει τα αντικείμενα (π.χ. τα αντικείμενα ενός σπιτιού, γραφείου κ.α.) τα οποία μπορούν να μεταβιβάσουν πολλά μηνύματα για τους χρήστες ή τους σχεδιαστές τους. Το χρονικό πλαίσιο περιλαμβάνει το χρόνο εφόσον ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν το χρόνο είναι σημαντικός στη διαπροσωπική επικοινωνία (π.χ. η καθυστέρηση ή η ακρίβεια στις συναντήσεις με τους άλλους συνιστά ένα σημαντικό δείκτη για τη σημασία που αποδίδει κάποιος στους άλλους).
5. Η **διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή** συνιστούν ένα σημαντικό δείκτη στη μη λεκτική επικοινωνία για τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Η χρήση της διαπροσωπικής απόστασης έχει καθοριστεί με βάση κάποιους κοινωνικούς κανόνες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ατόμων. Όσον αφορά στην απτική επαφή το άγγιγμα για παράδειγμα επιτρέπεται σε ορισμένες κουλτούρες ενώ σε άλλες προκαλεί άγχος ή θεωρείται ταμπού και οι χαιρετισμοί (χειραψία, ασπασμός κ.λ.π) ερμηνεύονται με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την εκάστοτε κουλτούρα⁴⁸.
6. Η **όσφρηση και οι οσμές** αποτελούν έναν ακόμα παράγοντα στη μη λεκτική επικοινωνία γιατί για παράδειγμα ορισμένες κουλτούρες αντιλαμβάνονται τις οσμές διαφορετικά και τους αποδίδουν διαφορετικές ερμηνείες και σημασία κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης.

Όπως είδαμε παραπάνω τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μεταφορά ενός μη λεκτικού μηνύματος είναι πάρα πολλά (στάση σώματος, κεφάλι, εκφράσεις προσώπου, μάτια, χροιά στη φωνή, κίνηση χεριών, χειρονομίες κ.τ.λ). Για την καλύτερη ερμηνεία τους θα απομονώσουμε κάποια από αυτά για να μπορέσουμε να αποδώσουμε καλύτερα τη σημασία τους.

Γλώσσα του σώματος

Εκφράσεις με τα χέρια

Κατά τη διάρκεια μιας συνομιλίας τα χέρια των ατόμων που συμμετέχουν ενεργά στη συζήτηση μεταφέρουν το δικό τους μήνυμα. Αυτές οι κινήσεις των χεριών είναι χαρακτηριστικές σε πολλές περιπτώσεις και υποδηλώνουν διάφορα συναισθήματα. Κάποιες από αυτές είναι:

Οι χειραψίες: Τρεις είναι οι βασικές θέσεις των χεριών σε μια χειραψία. Με την παλάμη προς τα κάτω δηλώνει κυριαρχία, με την παλάμη προς τα πάνω δηλώνει υποταγή και με την παλάμη κατακόρυφα δηλώνει ισότητα.

Οι χειρονομίες:

- Το σήμα του Οκ στη χώρα μας σημαίνει «όλα εντάξει».
- Η στάση των σφιγμένων χεριών ή το στάυρωμα των χεριών θεωρείται μια αρνητική, αμυντική στάση και δηλώνει απογοήτευση, αβεβαιότητα και ανασφάλεια σύμφωνα με έρευνα των Nierenberg και Calero.

⁴⁸ Βλ. Παπαδάκη-Μιχαηλίδη Ε., *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995 και Παπαδάκη-Μιχαηλίδη Ε., «*Το άγγιγμα δίνει ζωή*», στο: Πολεμικός Ν. & Κοντάκος Α. (επιμ.), *Μη λεκτική επικοινωνία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.

- Το σήμα της νίκης πραγματοποιείται όταν φέρνουμε το δεύτερο και το τρίτο δάχτυλο σε τέτοια θέση ώστε να παίρνει του σχήμα του μικρού ελληνικού «ν».
- Έκφραση ισχύος με την παλάμη. Οι βασικές θέσεις της παλάμης είναι τρεις: η ανοιχτή παλάμη προς τα πάνω κατά την οποία είναι σαν να δίνει εντολή με ήπιο τρόπο κάτι σαν παράκληση, η παλάμη προς τα κάτω κατά την οποία δείχνεις την εξουσία που έχεις προς το άτομο αυτό και η κλειστή παλάμη με προτεταμένο το δείκτη (γροθιά) αποτελεί μια εξοργιστική χειρονομία προς τον ακροατή.
- Τα χέρια επίσης χρησιμοποιούνται για την αυτοεπαφή. Το χάιδεμα του πιγουνιού και των μαλλιών, το ξύσιμο του κεφαλιού, το τρίψιμο της μύτης είναι κινήσεις αυτοεπαφής, οι οποίες συμβαίνουν συχνότερα σε στιγμές άγχους, σκέψης και νευρικότητας.

Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι στάσεις και οι χειρονομίες που κάνει ένα άτομο σχετίζονται με τα αισθήματά του και με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Η θέση που παίρνουν τα χέρια ενός ανθρώπου μπορούν να αποκαλύψουν πολλά στοιχεία για το πώς νιώθει. Για παράδειγμα τα σταυρωμένα σφιχτά χέρια μπροστά στο στήθος ή την κοιλιά δηλώνουν απόρριψη, τα χέρια που εκτείνονται προς τα εμπρός δηλώνουν πρόσκληση ή αποδοχή και τα χέρια που ακουμπούν στους γοφούς μεταφέρουν αρνητικά μηνύματα όπως εκνευρισμό και κατηγορηματικότητα. Επίσης η κίνηση των χεριών ανάλογα με την έντασή τους υποδηλώνουν τα αντίστοιχα συναισθήματα π.χ. θαυμασμό, αγανάκτηση, απορία, φόβο κ.λ.π. Ακόμα οι άνθρωποι που είναι δραστήριοι στις κινήσεις τους χαρακτηρίζονται θερμοί, ενεργητικοί ενώ αυτοί που χρησιμοποιούν περιορισμένες κινήσεις χαρακτηρίζονται αυστηροί και σοβαροί.

Εκφράσεις με τα πόδια

Οι κινήσεις με τα πόδια μπορεί να είναι το ίδιο χαρακτηριστικές με αυτές των χεριών (Βρεττός, 1999). Για παράδειγμα:

Η στάση σταυρώματος των ποδιών μεταφέρει αρνητικό μήνυμα και δείχνει μια νευρική, αμυντική ή επιφυλακτική διάθεση.

Το σταύρωμα των αστραγάλων υποδηλώνει μια αμυντική στάση που έχει το άτομο.

Εκφράσεις με το πρόσωπο

Σύμφωνα με τον Darwin, 1872 το πρόσωπο είναι το πιο αποκαλυπτικό κανάλι της μη λεκτικής επικοινωνίας και το κέντρο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Η θεωρία του αποκαλύπτει ότι οι εκφράσεις του προσώπου αποτελούν βασικό μηχανισμό επιβίωσης των ειδών και στοχεύουν στη δημιουργία αλληλεπιδράσεων μέσα στην ομάδα.

Οι εκφράσεις που διαγράφονται στο πρόσωπο είναι δύο ειδών, οι αυθόρμητες και οι υποκριτικές εκφράσεις. Οι αυθόρμητες εκφράσεις σχηματίζονται στο πρόσωπο λόγω των συναισθηματικών διεγέρσεων του οργανισμού και είναι στερεότυπες και οικουμενικές ενώ οι υποκριτικές εκφράσεις μαθαίνονται μέσω της μίμησης και της μάθησης, διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό και υπακούουν σε κοινωνικούς κανόνες χωρίς να υπάρχουν συναισθηματικές διεγέρσεις. Επίσης οι αυθόρμητες εκφράσεις αποδείχθηκε ότι αποκωδικοποιούνται ευκολότερα από τις υποκριτικές λόγω των ατομικών και των πολιτισμικών διαφορών που υπάρχουν στους κοινωνικούς κανόνες (Zuckerman, DePaulo & Rosental, 1981).

Οι ερευνητές Eckman και Friesen ,1972 ανακάλυψαν ότι υπάρχουν επτά βασικές εκφράσεις του προσώπου που αποκαλύπτουν τότε οι άνθρωποι είναι λυπημένοι, χαρούμενοι, έκπληκτοι, θυμωμένοι κ.λ.π.

- Η θλίψη και η απογοήτευση χαρακτηρίζονται από την προς τα κάτω κλίση των άκρων του στόματος. Η ευτυχία φαίνεται στα μάτια ,στα μάγουλα και στο στόμα. Η χαρά εκδηλώνεται με την ύπαρξη του χαμόγελου. Η έκπληξη στις κινήσεις του μετώπου , των ματιών και του στόματος. Η αηδία χαρακτηρίζεται με το στένεμα των ματιών και τη δημιουργία ρυτίδων στη μύτη. Ο φόβος εκδηλώνεται με τα μάτια πολύ ανοιχτά και το στόμα, με τρέμουλο στο σώμα και στο πρόσωπο. Η οργή περιλαμβάνει συνοφρύωση , σφίξιμο ή τρίξιμο των δοντιών.

Στην επικοινωνία οι εκφράσεις του προσώπου αλλάζουν συνεχώς και χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν συγκινήσεις ,συναισθήματα, απόψεις και στάσεις που έχει ένα άτομο. Τα φρύδια για παράδειγμα διαγράφουν στο πρόσωπο εκφράσεις και συναισθήματα όπως το κατέβασμα των φρυδιών δείχνει υπεροχή, δυσπιστία ή απορία. Ακόμα η κίνηση του κεφαλιού χρησιμοποιείται στη μη λεκτική επικοινωνία για να αντικαταστήσει την ομιλία ή να υπογραμμίσει αυτό που θέλει να πει ο ομιλητής. Η πιο φανερή κίνηση του κεφαλιού είναι το νεύμα το οποίο δείχνει συμφωνία, επιβεβαίωση ή επιδοκιμασία και είναι πολύ χρήσιμο στην επικοινωνία.

Οι κινήσεις του κεφαλιού μπορούν να προδώσουν κάποια χαρακτηριστικά για την προσωπικότητα ενός ατόμου. Τρεις είναι οι βασικές θέσεις του κεφαλιού, το κεφάλι ψηλά, το κεφάλι να είναι κάτω και το κεφάλι να γέρνει προς ένα μέρος. Για παράδειγμα όταν το κεφάλι κρατιέται ψηλά δείχνει σημάδια υπεροψίας και επιθετικότητας ενώ το κεφάλι σε χαμηλή κλίση δείχνει υπακοή, ταπεινότητα ή θλίψη. Όταν πάλι το κεφάλι γέρνει προς ένα μέρος δηλώνουμε ενδιαφέρον για κάτι που βλέπουμε ή ακούμε.

Εκφράσεις με τα μάτια

Τα μάτια λένε είναι ο καθρέφτης της ψυχής και προδίδουν τη διάθεση που έχουμε Όταν κοιτάζουμε κάποιον στα μάτια δείχνουμε σεβασμό και όταν αυτός που μας μιλάει δεν είναι ειλικρινής τότε τα μάτια του μας κοιτάζουν στο λιγότερο από το ένα τρίτο του χρόνου της συνομιλίας μας (Κομνηνάκης, 1996). Σύμφωνα με τον Ekman όταν κάποιος ψεύδεται δεν μπορεί να κοιτάξει τον συνομιλητή του κατευθείαν στα μάτια και τα δάκρυα στα μάτια είναι ένας τρόπος έκφρασης όπως για τα νεογέννητα μωρά που κλαίει για φαγητό ή αλλαγμα ή για τους ενήλικους που δείχνουν σημάδια ευαισθησίας ή αδυναμίας.

Παραγλωσσικά στοιχεία

Η μη λεκτική επικοινωνία σηματοδοτεί την παρουσία συναισθημάτων μέσω των φωνητικών στοιχείων που περνούν μη λεκτικά μηνύματα. Αυτό γίνεται μέσα από:

- Επιφωνήματα όπου μπορεί να εκφράσουμε ενθουσιασμό, έκπληξη, φόβο, θαυμασμό κ.α.
- Τον τόνο της φωνής που σχετίζεται με τις φωνητικές χορδές που αυξάνουν την ένταση της φωνής και εκφράζονται συναισθήματα χαρά, λύπης ή συναισθήματα χαλάρωσης, γαλήνης κ.α. που χαμηλώνουν την ένταση της φωνής κ.α.
- Το συντονισμό της φωνής που είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις φωνητικές χορδές και καθορίζει και ελέγχει το βάθος της φωνής.

- Την άρθρωση που είναι καθοριστικός παράγοντας για την επιτυχία μιας επικοινωνίας η οποία συσχετίζεται με την διατύπωση των λέξεων και φράσεων που προφέρονται από τον ομιλητή.
- Την ταχύτητα της ομιλίας με την οποία προφέρονται οι λέξεις μιας πρότασης διότι μια γρήγορα ομιλία μπορεί να υποδηλώνει ενθουσιασμό και πειθώ του ομιλητή ή να ερμηνευθεί ως ανασφάλεια και αδυναμία από τους ακροατές ενώ μια αργή ταχύτητα ομιλίας μπορεί να εκδηλώνει ενδιαφέρον ,ειλικρίνεια από τον ομιλητή ή να ερμηνευθεί ως αδιαφορία από τους ακροατές.
- Την ένταση της φωνής η οποία όταν είναι υψηλή μπορεί να υποδηλώνει ενθουσιασμό και εμπιστοσύνη για τον ακροατή προς το πρόσωπο του ομιλητή ή αντίθετα μια προσπάθεια επιβολής άποψης ή επιθετικότητα. Η χαμηλή ένταση της φωνής παραπέμπει σε εμπιστοσύνη, κατανόηση και συνήθως δημιουργεί συναισθήματα οικειότητας .
- Τον ρυθμό της φωνής που καθορίζει ποιες λέξεις θέλουμε να τονίσουμε σε μια πρόταση. Ο σωστός ρυθμός μιας έκφρασης παίζει σημαντικό ρόλο στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος ενός ομιλητή από τον ακροατή του.
- Την σιωπή η οποία μπορεί να ερμηνευθεί ως αμηχανία ή ενοχή και πολλές φορές την άρνηση μας να λάβουμε μέρος σε μια συνομιλία.

Εμφάνιση

Η εμφάνιση ανήκει στις βασικότερες κατηγορίες μη λεκτικών σημάτων κατά την μη λεκτική επικοινωνία. Στην ανθρώπινη κοινωνία η εμφάνιση επηρεάζεται από δύο παράγοντες: *την φυσική έλξη του προσώπου και του σώματος και από την ενδυμασία* (ρούχα, αξεσουάρ, κοσμήματα κ.α.). Σύμφωνα με τους Richmond, McCrosery και Payne ,1991 είναι μικρότερη η παρεμβολή που μπορούμε να κάνουμε στην πρώτη κατηγορία σε αντίθεση με την δεύτερη που μπορούμε να την ρυθμίσουμε ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες ή από οικονομικούς παράγοντες.

Ενδυμασία

Η ενδυμασία κάθε ατόμου αντανακλά στοιχεία της προσωπικότητάς του και αποτελεί ένα γενικό στοιχείο της εμφάνισής του. Ο τρόπος ντυσίματος επηρεάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων που τα φορούν όσο και των ανθρώπων που τα βλέπουν. Έρευνες για παράδειγμα έχουν δείξει ότι οι ντροπαλοί και εσωστρεφείς άνθρωποι φορούν συμβατικά ρούχα και συνηθισμένα για να ομογενοποιούνται στο πλήθος ενώ οι εξωστρεφείς άνθρωποι φορούν ιδιαίτερα και πρωτότυπα ρούχα διότι αυτά έλκουν περισσότερο την προσοχή και τους διαφοροποιούν από τη μάζα (Wainwright, 1992). Τα κοσμήματα επίσης δηλώνουν πλούτο και τονίζουν τη σεξουαλική διαθεσιμότητα του ατόμου ενώ τα γυαλιά κάνουν τους ανθρώπους να φαίνονται λιγότερο ελκυστικοί αλλά περισσότερο έξυπνοι. Παλαιότερα υπήρχαν η ενδυμασία λειτουργούσε με καθορισμένους κανόνες ανάλογα με το φύλο, το κοινωνικό στρώμα που ανήκες ο καθένας κ.λ.π. ενώ πλέον στην δυτική κοινωνία δεν υπάρχουν τέτοιες απαγορεύσεις.

Είναι σαφές ότι η ενδυμασία είναι ένα στοιχείο του επικοινωνιακού μας ύφους και τονίζει την μοναδικότητά μας. Συνήθως οι πιο εξωστρεφείς άνθρωποι φορούν έντονα χρώματα στα ρούχα ενώ οι πιο εσωστρεφείς φορούν γκριζα χρώματα. Τα ρούχα αποκαλύπτουν την ηλικία, το φύλο και μπορεί να δώσουν στοιχεία για την κοινωνική, επαγγελματική και οικονομική κατάσταση του ατόμου. Όλοι αυτοί οι «άτυποι» κανόνες ποικίλλουν ανάλογα με την κουλτούρα και τον πολιτισμό κάθε λαού. Η εμφάνιση επομένως είναι ένα σημαντικό στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας που προσφέρει κάποιες πληροφορίες σχετικά με τους ανθρώπους που συναντάμε για πρώτη φορά.

Διευθέτηση χώρου-χρόνου

Η διευθέτηση του **χώρου** αφορά στην επικοινωνία διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος για παράδειγμα τον τρόπο που είναι τοποθετημένα και διαρρυθμισμένα τα αντικείμενα σε ένα χώρο όπως το σπίτι, ή τον χώρο εργασίας. Αυτά είναι σημαντικά στοιχεία που υποδηλώνουν κάποια στοιχεία της προσωπικότητά των ατόμων που τα σχεδίασαν και περιβάλλονται στους χώρους αυτούς και σαν εξωτερικοί παράγοντες επηρεάζουν την διαδικασία της μη λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών. Για παράδειγμα ένας τακτοποιημένος ή μοντέρνος χώρος μπορεί να φανερώσει ένα άτομο συγκροτημένο, ευχάριστο, συνεπές ή ακόμα και την επαγγελματική και κοινωνική του θέση.

Από την άλλη η επικοινωνία με τη διευθέτηση του **χρόνου** αναφέρεται στο χρόνο που αφιερώνει το άτομο σε μια δραστηριότητα, στην προσπάθεια που καταβάλλει για να την ολοκληρώσει και στη συνέπειά του. Όταν κάποιος θεωρεί σημαντικό κάποιο έργο τόσο περισσότερο χρόνο και προσπάθεια θα αφιερώσει σ' αυτό. Η συνέπεια σχετίζεται με τη σχέση του ατόμου με τον χρόνο και αυτό δείχνει τον επαγγελματισμό και τη σοβαρότητά του ενώ συνήθως η ασυνέπεια δείχνει αδιαφορία από το άτομο αυτό.

Διαπροσωπική απόσταση –απτική επαφή

Στην καθημερινή του ζωή το άτομο έχει σαφή αίσθηση του προσωπικού του χώρου και αυτό είναι κάτι που μαθαίνεται. Σύμφωνα με την Marshall, 2003 τα άτομα υπό φυσιολογικές συνθήκες επιτρέπουν να εισχωρήσουν στην προσωπική τους ζωή άλλα άτομα εάν τα συμπαθούν και τα εμπιστεύονται και σε κάποιους πολιτισμούς τα άτομα κρατούν ένα μέτρο απόσταση από τους άλλους ενώ σε άλλους την μισή από αυτή. Εκτός από την απόσταση, η στάση και η κλίση του κορμού ενός σώματος επηρεάζει τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων.

Κατά την Μπόκα και Καρτέρη, 1997 με την έννοια χώρος εννοούμε τον *προσωπικό ή τον φυσικό χώρο*. Ο χώρος μπορεί να ταξινομηθεί σε:

- Απόσταση οικειότητας (μέχρι 0,50 μέτρα) –Απόσταση επαφής
- Προσωπική απόσταση (0,50-2 μέτρα) –Απόσταση φιλίας ή προσωπικής σχέσης
- Κοινωνική απόσταση (1,0 -3,5 μέτρα)
- Δημόσια απόσταση (3,5 -7,5 μέτρα ή και περισσότερα)

Οι γυναίκες και οι άνδρες παρουσιάζουν διαφορές στην στάση του σώματος και τη συμπεριφορά τους όσον αφορά στα κανάλια της μη λεκτικής επικοινωνίας. Οι άνδρες συνηθίζουν να απλώνονται με το σώμα τους σ' ένα χώρο κάτι που συχνά υποδηλώνει κυριαρχία και επεκτατικότητα ενώ οι γυναίκες προτιμούν το μικρό χώρο κάτι που μπορεί να δηλώνει συστολή ή υποτακτικότητα ή αυτή η διαφορά μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες όταν γίνονται μητέρες μοιράζονται το χώρο τους με τα βρέφη.

Σχετικά με την επαφή των ανθρώπων στην μη λεκτική επικοινωνία είναι η πρώτη σαν αίσθηση που μπαίνει σε λειτουργία. Έρευνες έχουν δείξει ότι τα βρέφη για να επικοινωνήσουν χρησιμοποιούν την απτική επαφή ανάμεσα στους δεκατέσσερις μήνες και τα δύο τους χρόνια. Τα παιδιά έχουν ανάγκη από φυσική επαφή και η ικανοποίηση αυτής της ανάγκης έχει καταλυτική σημασία για την ανάπτυξη μιας υγιούς συμπεριφοράς (Clay, 1977). Από την άλλη η ποιότητα της επαφής στους ενήλικες

εξαρτάται από το φύλο , την ηλικία και την προσωπικότητα του ατόμου. Η σημασία της απτικής επαφής μεταξύ των ανθρώπων είναι ιδιαίτερη διότι μέσω αυτής μεταδίδονται μηνύματα εξουσίας, κατανόησης, αγάπης κ.λ.π. Οι άνθρωποι αγγίζουν ο ένας τον άλλον για να δώσουν πληροφορίες, συμβουλές ή εντολές, για να καλοσωφίσουν ή να αποχαιρετίσουν κάποιον, για να ζητήσουν μια χάρη από κάποιον, για να προσπαθήσουν να μεταπείσουν ή να παρακινήσουν κάποιον κ.α.α

Το είδος απτικής επαφής εξαρτάται από τη σχέση που έχουν τα άτομα μεταξύ τους .Σύμφωνα με τον Helsin οι σχέσεις των ανθρώπων που περιλαμβάνουν στοιχεία επικοινωνίας με την επαφή είναι η λειτουργική- επαγγελματική σχέση που περιλαμβάνει επαφές με άτομα που δε γνωρίζουμε αρκετά καλά .Η κοινωνική- ευγενική σχέση περιλαμβάνει σχέσεις με άτομα που γνωρίζουμε αλλά δεν έχουμε οικειότητα μαζί τους (π.χ. κούνημα ή σφίξιμο των χεριών). Η σχέση φιλίας- ζεστασιάς συμπεριλαμβάνει σχέσεις στις οποίες τα άτομα έχουν οικειότητα μεταξύ τους και τρέφουν αισθήματα συμπάθειας ο ένας για τον άλλο (π.χ. φιλικό χτύπημα στην πλάτη, αγκάλιασμα στους ώμους). Η σχέση αγάπης – οικειότητας αφορά στα άτομα που όταν αγγίζουν ο ένας τον άλλο εκφράζεται δεσμός ή συναισθηματική έλξη (π.χ. άγγιγμα στο μάγουλο, φιλή ερωτευμένων). Τέλος η σχέση σεξουαλικής διέγερσης είναι η κατηγορία αφορά στην ικανοποίηση που νιώθει ένα άτομο για ένα άλλο που έρχονται σε επαφή (π.χ. αμοιβαίο άγγιγμα που συνοδεύει τον έρωτα).

Η σωματική επαφή είναι από τα πλέον πρωτόγονα, πλούσια και πιο ειλικρινή κανάλια της μη λεκτικής επικοινωνίας. Η αφή είναι μορφή επικοινωνίας του μη λεκτικού κώδικα και συναντάται σε όλους τους οργανισμούς. Αποτελεί βασικό στοιχείο υγιούς ανάπτυξης και επιβίωσης για τα περισσότερα είδη των ζώων και φυσικά για τους ανθρώπους.

Όσφρηση –οσμές

Στην ελληνική λαϊκή σοφία, η όσφρηση συσχετίζεται με ανώτερες νοητικές λειτουργίες όπως την αντιληπτική ικανότητα και την κατανόηση. Η μυρωδιά συλλαμβάνεται από τη μύτη που αποτελεί το αισθητήριο όργανο της όσφρησης , της αίσθησης η οποία προστατεύει τον οργανισμό από επιβλαβείς οσμές (π.χ. δηλητηριώδη αέρια) , (Kratskin, Belluzzi, 2003). Η ανθρώπινη μύτη έχει τη δυνατότητα να καταγράφει ένα σύνολο οσμών τις οποίες διατηρεί για μεγάλο χρονικό διάστημα ταξινομώντας τις σε δυσάρεστες, ευχάριστες, επικίνδυνες και συνδέοντας τις συνειρμικά με περιστατικά της καθημερινής ζωής, με πρόσωπα ή περιβάλλοντα (Crawford & Sounder, 1995. Gillyatt, 1997).

Οι οσμές συχνά εκλαμβάνονται ως δείκτες της ψυχοσωματικής κατάστασης του ανθρώπου υπό την έννοια ότι ερμηνεύονται ως μη λεκτικά σήματα. Κατά την πραγμάτωση μιας επικοινωνιακής διαδικασίας οι οσμές που διαχέονται στο χώρο συμβάλλουν στη διαμόρφωση του επικοινωνιακού πλαισίου. Για παράδειγμα ένα ευχάριστα αρωματισμένο περιβάλλον, η ένα αρωματισμένο σώμα διεγείρει θετικά το αισθητήριο της όσφρησης και συμβάλλει ως μη λεκτικός παράγοντας στην αποτελεσματικότητα της διαπροσωπικής επικοινωνίας . Ο ρόλος λοιπόν της οσφρητικής λειτουργίας είναι ιδιαίτερα αντιληπτός και σημαντικός όσον αφορά στην διαδικασία της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Έτσι μελετώντας τους μη λεκτικοί κώδικες παρατηρούμε ότι εξαρτώνται ο ένας από τον άλλο για να δημιουργήσουν νόημα σε ένα μήνυμα⁴⁹. Οι περισσότεροι μη λεκτικοί κώδικες επιτελούν διάφορες λειτουργίες οι οποίες αφορούν στην κωδικοποίηση/αποκωδικοποίηση της πληροφορίας σχετικά με τον ομιλητή και στο χειρισμό της αλληλεπίδρασης με στόχο τη ρύθμιση της επιθυμητής σχέσης μεταξύ των μελών της επικοινωνίας. Η μη λεκτική επικοινωνία παίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνική αλληλεπίδραση επιτελώντας σημαντικές επικοινωνιακές λειτουργίες όπως είναι η παραγωγή και η επεξεργασία ενός μηνύματος κατά την επικοινωνιακή διαδικασία, η έκφραση της συναισθηματικής κατάστασης αυτών που επικοινωνούν, η διαχείριση της αλληλεπίδρασης, η δημιουργία εντυπώσεων, η διερεύνηση ή προσπάθεια εξαπάτησης, η κοινωνική επιρροή δηλαδή η προσπάθεια αλλαγής στάσης αυτών που επικοινωνούν και η σχέση που ορίζει τα μέλη της επικοινωνίας.⁵⁰

Η μη λεκτική επικοινωνία λοιπόν είναι ένα ιδιαίτερο και πολύπλοκο σύστημα σημείων ώστε να μπορέσουμε να εμπιστευτούμε τις μη λεκτικές δεξιότητές μας. Όπως αναφέρει ο Johnson- Laird «Η επικοινωνία δεν είναι κάτι το απλό, είναι κάτι το σύνθετο και η ανακάλυψη της κρυμμένης πολυπλοκότητάς της συνιστά μια από τις μεγαλύτερες ανακαλύψεις του 20^{ου} αιώνα. Το βέβαιο στοιχείο αυτής της πολυπλοκότητας είναι η άγνοιά μας»⁵¹ Επομένως τίποτε δεν είναι σίγουρο στη μη λεκτική επικοινωνία και δεν υπάρχουν «συνταγές» για την κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση των μηνυμάτων καθώς δεν είναι προσβάσιμες και εύκολες όλες οι μη λεκτικές συμπεριφορές.

Β' ΜΕΡΟΣ-Ερευνητικό

1. Έρευνα

Η συγκεκριμένη έρευνα έχει ως σκοπό να αναδείξει τον ρόλο της εικονογράφησης στην παιδική λογοτεχνία και συγκεκριμένα την επίδραση που έχει στην διαπαιδαγώγηση, την ψυχαγωγία και την φαντασία των παιδιών ο συνδυασμός της εικόνας και του κειμένου μέσα από μια μη λεκτική επικοινωνιακή προσέγγιση. Η έρευνα θα γίνει με την ανάλυση και επεξεργασία της μη λεκτικής επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα από τρία είδη εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων (το εικονογραφημένο- illustrated book : ΕΛΜΕΡ -Ντ. ΜαΚ Κι ,το εικονοβιβλίο-Picture book: Το ΓΚΟΟΛ-MCNAUGHTON COLIN και το εικονοβιβλίο-μη λεκτικό: Το ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ Barbara Lehman) , από το υλικό των παιδιών που συλλέχθηκε από αυτά τα βιβλία και με την ανάλυση των εικονικών και λεκτικών στοιχείων που έγιναν από τα παιδιά με βάση τη διαμόρφωση ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Επίσης η έρευνα αυτή θα κινηθεί σε δύο επίπεδα. Συγκεκριμένα η επεξεργασία των συγκεκριμένων εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων θα γίνει πρώτα με βάση κάποιους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας και τα βασικά συναισθήματα που

⁴⁹ Burgoon J., “Nonverbal communication”, στο: Burgoon M., Hunsaker F. & Dawson E., *Human Communication*, Sage, Thousand Oaks, 1994 (3rd ed.)

⁵¹ Johnson-Laird P., “Introduction: What is communication”, στο: Mellor D.H. (ed.), *Ways of communicating*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, σ. 1

εκφράζουν στο εικονογραφικό και λεκτικό μέρος των βιβλίων και στη συνέχεια θα γίνει σύγκριση των μη λεκτικών στοιχείων στο εικονογραφικό και στο λεκτικό υλικό που συλλέχθηκε από παιδιά Δ' τάξης του Δημοτικού για τα συγκεκριμένα βιβλία. Επιπλέον θα γίνει μια ανάλυση στο υλικό των παιδιών σε σχέση με τη διαμόρφωση ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Ο ρόλος της θεωρίας στην ερευνητική διαδικασία είναι αυτονόητος. Η θεωρία προσφέρει τις πληροφορίες για την παιδική λογοτεχνία και τις κατηγορίες των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων καθώς και τον τρόπο διαμόρφωσής τους με βάση την μη λεκτική επικοινωνία και τους κώδικες της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Στόχος της συγκεκριμένης έρευνας είναι να ερευνηθούν τα μη λεκτικά στοιχεία της εικονογράφησης και τα μη λεκτικά στοιχεία των κειμένων από τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν (όπως χαρά, λύπη, ευτυχία, θυμός, φόβος, οργή, έκπληξη) και κατά πόσο συμπίπτουν ή συγκλίνουν με τα μη λεκτικά στοιχεία της εικονογράφησης και τα μη λεκτικά στοιχεία των εικόνων και των κειμένων των παιδιών. Οι βασικές ερευνητικές υποθέσεις πάνω στις οποίες θα βασιστεί η συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία είναι :

- Οι μη λεκτικοί κώδικες επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν στην εικόνα και το κείμενο ενισχύουν το νόημά της ιστορίας και αλληλοεξαρτώνται .
- Κάποιοι μη λεκτικοί κώδικες που υπάρχουν στις εικόνες δεν υπάρχουν πάντα στο κείμενο και αντίστροφα.
- Άλλη μια ερευνητική υπόθεση είναι ότι τα παιδιά αποδίδουν τους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας των κειμένων είτε αυτά είναι μόνο με εικόνα είτε μόνο με λέξεις είτε με τον συνδυασμό αυτών.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν είναι:

- Ποιος διάλογος μη λεκτικής επικοινωνίας επικρατεί τόσο στα εικονογραφημένα βιβλία όσο και στις εικονογραφήσεις και αφηγήσεις των παιδιών;
- Ποια βασικά συναισθήματα μη λεκτικής επικοινωνίας επικρατούν;
- Κατά πόσο τα παιδιά μπορούν να αποδώσουν το εικονογραφικό και λεκτικό μέρος μιας ιστορίας και αν χρησιμοποιούν μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας μέσω της εικόνας και του λόγου;
- Κατά πόσο επικρατεί η εικόνα και κατά πόσο το κείμενο στο υλικό των παιδιών;

2.Μέθοδος έρευνας

Οι ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται σε έρευνες με σκοπό τη συλλογή δεδομένων. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει την εμπειρία του ερευνητή μέσω διαφόρων τεχνικών όπως είναι οι συνεντεύξεις , οι προσωπικές παρατηρήσεις και οι ομάδες εστίασης. Η δεύτερη κατηγορία στηρίζεται στη συλλογή ποσοτικών στοιχείων από μεγάλα δείγματα πληθυσμού συνήθως με τη χρήση ερωτηματολογίου. Η μέθοδος που πρόκειται να χρησιμοποιηθεί στη συγκεκριμένη έρευνα είναι ποιοτική στο πλαίσιο της ερμηνευτικής προσέγγισης. Στο ερευνητικό εργαλείο θα υπάρχουν ως άξονες οι κώδικες μη λεκτικής επικοινωνίας με τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν σε συσχέτισμό με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου που παραπέμπουν σε μη λεκτικούς κώδικες.

Συγκεκριμένα θα γίνει ανάλυση και αποδελτίωση τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες. Το πρώτο βιβλίο ονομάζεται ΕΛΜΕΡ -Ντ. ΜαΚ Κι και ανήκει στην κατηγορία των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων -illustrated book ,το δεύτερο βιβλίο που πρόκειται να αναλυθεί ονομάζεται Το ΓΚΟΟΛ-MCNAUGHTON COLIN και ανήκει στα εικονοβιβλία-picture books ενώ το τελευταίο ονομάζεται Το ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ- Barbara Lehman και ανήκει στην κατηγορία των εικονοβιβλίων- μη λεκτικών βιβλίων. Η έρευνα σε πρώτη φάση θα κινηθεί στην αποκωδικοποίηση των μη λεκτικών μηνυμάτων του συγγραφέα και των μη λεκτικών μηνυμάτων του εικονογράφου του κάθε βιβλίου με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν και σε δεύτερη φάση στην αποκωδικοποίηση των μη λεκτικών μηνυμάτων των παιδιών σε σύγκριση με τα πρότυπα βιβλία καθώς και μια γενικότερη ανάλυση των εικονογραφικών στοιχείων των παιδιών σε σχέση με τη διαμόρφωση ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Συγκεκριμένα θα γίνει μια αφηγηματική προσέγγιση του βιβλίου ΕΛΜΕΡ όπου τα παιδιά θα χωριστούν σε ομάδες και θα ζωγραφίσουν διαδοχικά την ιστορία χωρίς να έχουν δει τις εικόνες. Με το εικονοβιβλίο ΓΚΟΟΛ θα γίνει μια ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου όπου τα παιδιά θα εικονογραφήσουν την ιστορία που άκουσαν καθώς οι εικόνες του βιβλίου αυτού ανατρέπουν το κείμενο. Τέλος με το εικονοβιβλίο-χωρίς λέξεις ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ θα γίνει μια παρουσίαση των εικόνων του βιβλίου και τα παιδιά χωρισμένα σε ομάδες θα δημιουργήσουν μια ιστορία με βάση τις εικόνες αυτές. Με αυτή τη διαδικασία θα αποκωδικοποιήσουμε τα στοιχεία που υπάρχουν από τους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας και τα βασικά συναισθήματα που κυριαρχούν και θα παρατηρήσουμε πως τα παιδιά εκλαμβάνουν το κείμενο μέσα από τις εικόνες .

Το μεθοδολογικό εργαλείο θα βασιστεί σε συγκεκριμένες κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας που αντίστοιχα θα δηλώνουν βασικά συναισθήματα όπως της χαράς, λύπης, φόβου, έκπληξης ,θυμού, αηδίας, οργής, ευτυχίας, δηλαδή σε μη λεκτικούς κώδικες με βάση το κείμενο και την εικόνα των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων.

Κατηγορία Α Μη λεκτικής επικοινωνίας Γλώσσα του σώματος – εικόνα (Α) Γλώσσα του σώματος –κείμενο (Α1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
Εκφράσεις με τα χέρια	<u>Οι χειραψίες:</u> Με την παλάμη προς τα κάτω δηλώνει κυριαρχία, με την παλάμη προς τα πάνω δηλώνει υποταγή και με την παλάμη κατακόρυφα δηλώνει ισότητα. <u>Οι χειρονομίες:</u>
Εκφράσεις με τα πόδια	<u>Η στάση σταυρώματος των ποδιών</u> μεταφέρει αρνητικό μήνυμα και δείχνει μια νευρική, αμυντική ή επιφυλακτική διάθεση. <u>Το σταύρωμα των αστραγάλων</u> υποδηλώνει μια αμυντική στάση που έχει το άτομο .
Εκφράσεις με τα μάτια	Τα <u>μάτια</u> προδίδουν τη διάθεση που έχουμε ,όταν κοιτάζουμε κάποιον στα μάτια δείχνουμε σεβασμό. Τα <u>δάκρυα</u> στα μάτια είναι ένας τρόπος έκφρασης που δείχνουν σημάδια ευαισθησίας ή αδυναμίας.
Εκφράσεις με το πρόσωπο	Η <u>θλίψη</u> και η <u>απογοήτευση</u> - προς τα κάτω κλίση των άκρων του στόματος. Η <u>ευτυχία</u> φαίνεται στα μάτια ,στα μάγουλα και στο στόμα. Η <u>χαρά</u> - ύπαρξη του χαμόγελου. Η <u>έκπληξη</u> - στις κινήσεις του μετώπου , των ματιών και του στόματος. Η <u>αηδία</u> - στένεμα

	των ματιών και τη δημιουργία ρυτίδων στη μύτη. Ο φόβος - τα μάτια πολύ ανοιχτά και το στόμα, με τρέμουλο στο σώμα και στο πρόσωπο. Η οργή- συνοφρύωση , σφίξιμο ή τρίζιμο των δοντιών.
--	--

Η **κατηγορία Α** θα είναι η «**γλώσσα του σώματος**» που όσον αφορά στην εικόνα θα παρουσιάζονται οι στάσεις, οι χειρονομίες, οι εκφράσεις , η οπτική επαφή των προσώπων που αντίστοιχα θα δηλώνουν βασικά συναισθήματα όπως της χαράς, λύπης, φόβου, έκπληξης ,θυμού, αηδίας, οργής, ευτυχίας. Όσον αφορά στο κείμενο η παρουσίαση αυτών των στάσεων και συναισθημάτων μέσω της γλώσσας του σώματος όπως και τον υπόλοιπων κατηγοριών παρακάτω θα παρουσιάζονται μέσα από λέξεις ή φράσεις όπου αυτή θα είναι η υποκατηγορία **A1**.

Για παράδειγμα: στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο «Ελμερ»

Στην Εικόνα 1,σελίδα 1 έχουμε την κατηγορία: (Γλώσσα σώματος -Α). Οι ελέφαντες χαμογελούν, όλοι είναι γκρι στοιχισμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο και χαρούμενοι.

Με το κείμενο,σελίδα 1: «ελέφαντες ..μα όλοι παντα χαρωποί κι όλοι τους ίδιο χρώμα γκρι.» έχουμε την κατηγορία (Γλώσσα σώματος -Α1). Οι ελέφαντες είναι χαρωποί και αυτό δηλώνει τη χαρά τους. Όπως φαίνεται από την εικόνα και από το κείμενο οι ελέφαντες είναι χαρούμενοι γιατί χαμογελούν.

Κατηγορία Β Μη λεκτικής επικοινωνίας Παραγλωσσικά στοιχεία – εικόνα (Β) Παραγλωσσικά στοιχεία –κείμενο (Β1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
<u>Επιφωνήματα</u>	ενθουσιασμό, έκπληξη, φόβο, θαυμασμό
<u>Ο τόνος της φωνής</u>	χαρά, λύπης ή συναισθήματα χαλάρωσης, γαλήνης
<u>Η ένταση της φωνής</u>	Υψηλή: ενθουσιασμό και εμπιστοσύνη Χαμηλή: εμπιστοσύνη, κατανόηση , συναισθήματα οικειότητας

Η **Β κατηγορία** αφορά στα «**παραγλωσσικά στοιχεία**» δηλαδή την φωνή και την ένταση που όσον αφορά στην εικόνα θα παρουσιάζονται μέσα από τις φιγούρες και τα σχήματα για να εκφράσουν αν υπάρχει ένταση ή όχι και να δηλώσουν αντίστοιχα χαρά, λύπη, αδιαφορία, θαυμασμό, έκπληξη ή φόβο. Το ίδιο θα ισχύει και στο μη λεκτικό μέρος του κειμένου αν υπάρχουν στοιχεία που να δηλώνουν παραγλώσσα **B1**.

Για παράδειγμα: στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο «Ελμερ»

Στην Εικόνα 22-23,Σελίδα 22-23: έχουμε την κατηγορία (Β). Στην εικόνα αυτή βλέπουμε τη λέξη «ΜΠΟΥ!» με σημείο στίξης ,με κεφαλαία και μεγάλα γράμματα να γεμίζει την εικόνα και τριγύρω της να υπάρχουν σχήματα σε μορφή βεγγαλικών. Στο κάτω μέρος της εικόνας μισοφαίνονται οι ελέφαντες οι οποίοι δείχνουν τρομαγμένοι .

Με το κείμενο :«ΜΠΟΥ!» :έχουμε την κατηγορία (Β1).Στο κείμενο υπάρχει αυτή η λέξη μόνο με κεφαλαία γράμματα σε μορφή εικόνας. Η εικόνα και το κείμενο στην ουσία γίνονται ένα καθώς η λέξη «μπου!» είναι με μεγάλα, έντονα γράμματα για να τονίσει τη δύναμη και την ένταση της φωνής

του Έλμερ .Το παραγλωσσικό στοιχείο της φωνής και της έντασης της περιγράφονται ταυτόχρονα σε εικόνα και κείμενο.

Κατηγορία Γ Μη λεκτικής επικοινωνίας Εμφάνιση – εικόνα (Γ) Εμφάνιση –κείμενο (Γ1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
Ενδυμασία	το φύλο, το κοινωνικό στρώμα <u>συμβατικά ρούχα</u> και <u>συνηθισμένα</u> :ντροπαλοί και εσωστρεφείς άνθρωποι <u>πρωτότυπα ρούχα</u> : εξωστρεφείς άνθρωποι <u>Τα κοσμήματα</u> : πλούτος οι πιο εξωστρεφείς άνθρωποι φορούν <u>έντονα χρώματα</u> στα ρούχα οι πιο εσωστρεφείς άνθρωποι φορούν <u>γκρίζα χρώματα</u>

Η **Γ κατηγορία** αφορά στην «εμφάνιση» δηλαδή την προσωπική παρουσίαση των ηρώων, την ενδυμασία τους τα οποία παρουσιάζονται μέσα από την εικόνα είτε μέσα από τα χρώματα που δηλώνουν βασικά συναισθήματα, είτε με τον τρόπο ντυσίματος που δηλώνει την κοινωνική και ψυχολογική κατάσταση του ήρωα. Μέσα από το κείμενο τα μη λεκτικά στοιχεία αυτής της κατηγορίας δηλώνονται με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των ηρώων είτε μέσα από τις πράξεις τους είτε την ομιλία τους είτε τις σκέψεις των άλλων κ.λ.π **Γ1**.

Για παράδειγμα: στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο «Έλμερ»

Στην Εικόνα 28-29, σελίδα28-29 έχουμε την κατηγορία :(Γ). Όλοι οι ελέφαντες είναι παρδαλοί και ο έλμερ γκρί. Είναι όλοι χαρούμενοι και σε διαφορετικές στάσεις ο καθένας .

Στο κείμενο έχουμε τις κατηγορίες :(Γ1). «*βάφονται παρδαλοί και κάνουν παρέλαση.Κείνη τη μέρα έτσι και δείτε έναν ελέφαντα με χρώμα ελεφαντένιο να είσαστε βέβαιοι πως είναι ο φίλος μας ο έλμερ*». Η εμφάνιση των ελεφάντων είναι διαφορετική καθώς είναι όλοι παρδαλοί ενώ ο έλμερ γκρί και κάνουν παρέλαση. Στην εικόνα φαίνονται τρισευτυχισμένοι και παρδαλοί με τον έλμερ μόνο να είναι γκρί .

Κατηγορία Δ Μη λεκτικής επικοινωνίας Διευθέτηση χώρου- χρόνου – εικόνα (Δ) Διευθέτηση χώρου- χρόνου –κείμενο (Δ1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
Χώρος	<u>τακτοποιημένος ή μοντέρνος χώρος</u> : άτομο συγκροτημένο ,ευχάριστο , συνεπές - επαγγελματική και κοινωνική του θέση. <u>Αλλαγή χώρου</u> : επικοινωνία διαχείρισης φυσικού περιβάλλοντος
Χρόνος	<u>σχέση του ατόμου με τον χρόνο</u> : συνέπεια, επαγγελματισμός , σοβαρότητα - η ασυνέπεια δείχνει αδιαφορία

Η Δ κατηγορία μη λεκτικής επικοινωνίας αναφέρεται στην «διευθέτηση του χώρου-χρόνου» δηλαδή στον τρόπο που παρουσιάζονται τα αντικείμενα και ο χρόνος που διαδραματίζονται τα γεγονότα καθώς μπορεί να υποδηλώσουν το χαρακτήρα ενός ήρωα, την ψυχολογική του κατάσταση και μέσα από την εικόνα αυτό μπορεί να φανεί με τις λεπτομέρειες της εικόνας στα αντικείμενα, τη γραμμή και τα σχήματα και αντίστοιχα στο μη λεκτικό κομμάτι του κειμένου με την κατηγορία Δ1.

Για παράδειγμα στο εικονοβιβλίο-χωρίς λέξεις «Το Κόκκινο βιβλίο»:

Στην Εικόνα 5,σελίδα 5 έχουμε την κατηγορία: (Δ). Η εικόνα μας δείχνει την σελίδα του βιβλίου να χωρίζεται σε 4 μέρη με το καθένα διαδοχικά να ζουμάρει σε ένα συγκεκριμένο σημείο. Ο χώρος που μας μεταφέρει η σελίδα του κόκκινου βιβλίου είναι το μέρος που θέλει να εστιάσουμε την προσοχή μας δίνοντας έμφαση σε ένα αγόρι που βρίσκεται σε μια παραλία σε ένα άλλο μέρος της γης. Δεν υπάρχει κειμενικό στοιχείο στο συγκεκριμένο βιβλίο οπότε δεν υπάρχουν οι κατηγορίες Α1,Β1,Γ1,Δ1,ΣΤ1,Η1 αντίστοιχα.

Κατηγορία ΣΤ Μη λεκτικής επικοινωνίας Διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή – εικόνα (ΣΤ) Διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή –κείμενο (ΣΤ1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
Απόσταση	λειτουργική- επαγγελματική σχέση που περιλαμβάνει επαφές με άτομα που δε γνωρίζουμε αρκετά καλά
Κούνημα-σφιξιμο χεριών	κοινωνική- ευγενική σχέση -δεν έχουμε οικειότητα μαζί τους
φιλικό χτύπημα στην πλάτη, αγκαλιασμα στους ώμους	σχέση φιλίας- ζεστασιάς συμπεριλαμβάνει σχέσεις στις οποίες τα άτομα έχουν οικειότητα μεταξύ τους και τρέφουν αισθήματα συμπάθειας ο ένας για τον άλλο
άγγιγμα στο μάγουλο -αγκαλία	σχέση αγάπης – οικειότητας- αγγίζουν ο ένας τον άλλο εκφράζεται δεσμός ή συναισθηματική έλξη

στην απόσταση μεταξύ των ηρώων ή των αντικειμένων ,στο είδος επαφής τους και στο μη λεκτικό κομμάτι του κειμένου αντίστοιχα όπου παρουσιάζεται με την ακόλουθη κατηγορία ΣΤ1.

Για παράδειγμα στο εικονοβιβλίο «ΓΚΟΟΛ!»:

Στην εικόνα 6,σελίδα 6 έχουμε την κατηγορία: (ΣΤ). Βλέπουμε τον Λουκά να παίζει χαρούμενος μπάλα και τον λύκο ξαφνιασμένο με ένα αγριεμένο γουρούνι να τον κρατάει από το λαιμό. Ο λύκος διαπληκτίζεται με το γουρούνι και αυτό παρουσιάζει το στοιχείο της απτικής επαφής με δύο πρόσωπα να έρχονται σε σύγκρουση.

Κατηγορία Η Μη λεκτικής επικοινωνίας Όσφρηση-οσμές – εικόνα (Η) Όσφρηση-οσμές –κείμενο (Η1)	
Μη λεκτικά Στοιχεία	Έκφραση – Λειτουργία (Βασικά συναισθήματα)
δυσάρεστες, ευχάριστες, επικίνδυνες οσμές	-δείκτες της ψυχοσωματικής κατάστασης του ανθρώπου - περιστατικά της καθημερινής ζωής με πρόσωπα ή περιβάλλοντα - - διαμόρφωση του επικοινωνιακού πλαισίου -ευχάριστα αρωματισμένο περιβάλλον ή ένα αρωματισμένο σώμα διεγείρει θετικά το αισθητήριο της όσφρησης

Στην τελευταία **κατηγορία Η** έχουμε την «**όσφρηση/οσμές**» όπου είτε παρουσιάζεται στην εικόνα με τις φιγούρες, τα χρώματα ή τη σύλληψη της κίνησης για να δηλώσει ευχάριστες ή δυσάρεστες οσμές και την γενικότερη ψυχοσωματική κατάσταση των ηρώων ή του περιβάλλοντος είτε μέσα από το κείμενο με μη λεκτικούς κώδικες και την κατηγορία **Η1** αντίστοιχα.

Η συγκεκριμένη κατηγορία μη λεκτικού κώδικα δεν βρέθηκε σε κάποιο από τα εικονικά και αφηγηματικά στοιχεία των τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων.

Στο δεύτερο κομμάτι της έρευνας η ανάλυση και επεξεργασία των μη λεκτικών μηνυμάτων με τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν από το υλικό των παιδιών που συλλέχθηκε θα γίνει με τις ίδιες κατηγορίες του μη λεκτικού κώδικα.

3.Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας(1)

⁵² Το πρώτο μέρος της έρευνας βασίζεται στην ανάλυση και επεξεργασία τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες. Το πρώτο βιβλίο ονομάζεται «**Έλμερ**» και ανήκει στα εικονογραφημένα βιβλία(illustrated book) τα οποία δίνουν μεγαλύτερη βάση στο κείμενο παρά στην εικονογράφηση, η οποία κυρίως εμπλουτίζει το κείμενο, για να μεταδώσουν την ιστορία. Παρατηρούμε ότι στο βιβλίο αυτό τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο λειτουργούν συμμετρικά δηλαδή ο αναγνώστης κατανοεί την ιστορία χωρίς την παρουσία της εικόνας η οποία έχει περισσότερο διακοσμητική θέση στην πλοκή της υπόθεσης . Ωστόσο οι εικόνες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο καθώς εμπλουτίζουν το κείμενο με τα χρώματα, τα σχήματα και τους ήρωες και δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στα γεγονότα.

Το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας είναι έντονο τόσο στην εικόνα όσο και στο κείμενο. Οι περισσότεροι μη λεκτικοί κώδικες που δηλώνουν τα βασικά συναισθήματα κυριαρχούν στις εικόνες όμως υπάρχουν και στα λόγια της ιστορίας. Κατά κύριο λόγο λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο δηλαδή τα ίδια στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας υπάρχουν στην εικόνα και στο κείμενο αντίστοιχα. Για παράδειγμα στο βιβλίο «**έλμερ**» στην σελίδα 28-29 , στην εικόνα 28-29 έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα του σώματος και εμφάνιση -Α,Γ). Όλοι οι ελέφαντες είναι παρδαλοί και ο έλμερ γκρί. Είναι όλοι χαρούμενοι και σε διαφορετικές στάσεις. Στο κείμενο:«*βάφονται παρδαλοί και κάνουν παρέλαση. Κείνη τη μέρα έτσι και δείτε έναν ελέφαντα με χρώμα ελεφαντένιο να είσαστε βέβαιοι πως είναι ο φίλος μας ο έλμερ*» έχουμε τις κατηγορίες (Α1,Γ1).Η εμφάνιση των ελεφάντων είναι διαφορετική καθώς είναι όλοι παρδαλοί ενώ ο έλμερ γκρί και κάνουν παρέλαση. Στην εικόνα και στο κείμενο περιγράφονται τρισευτυχισμένοι και παρδαλοί με τον έλμερ γκρί ενώ στο κείμενο επεξηγεί πως κάνουν παρέλαση .

Βιβλίο 1		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Εικονογραφημένο βιβλίο (illustrated book)- Έλμερ -Ντέιβιντ Μακ Κι							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογρά	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός

⁵² Οι περιλήψεις των τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων βρίσκονται στο παράρτημα.

	φησης)						
1	Εικόνα 1	Γλώσσα σώματος,Εμφάνιση, Διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή Α,Γ,ΣΤ	Οι ελέφαντες χαμογελούν, όλοι είναι γκρί,στοιχισμένοι ο ένας δίπλα στον άλλο και διαφορετικοί ως προς το ύψος και το πάχος.	<i>«ελέφαντες μεγάλοι..μικροί..αδύνατο ι..χοντροί,άλλοι ψηλοί κι άλλοι κοντοί...μα όλοι παντα χαρωποί κι όλοι τους ίδιο χρώμα γκρί.»</i>	Α1,Γ1	Οι ελέφαντες είναι χαρωποί και αυτό δηλώνει τη χαρά τους και μεγάλοι ή μικροί κ.λ.π που αυτό δηλώνει την εμφάνισή τους.	Όπως φαίνεται από την εικόνα και από το κείμενο οι ελέφαντες είναι χαρούμενοι γιατί χαμογελούν, ο ένας δίπλα στον άλλο σε κοντινή απόσταση είναι όλοι ίδιοι στο φυσικό τους γκρί χρώμα και διαφέρουν στις αναλογίες τους.
2-3	Εικόνα 2-3	Α.Γ	Παρουσιάζεται ο έλμερ ένας μεγάλος ελέφαντας που γεμίζει την εικόνα με όλα τα χρώματα πάνω του, πολύχρωμος και χαμογελαστός	<i>«Ο Έλμερ ήταν παρδαλός..κίτρινος και πορτοκαλής και κόκκινος και τριανταφυλλής και γαλάζιος και πράσινος και μαύρος και λευκός»</i>	Γ1	Με τις λέξεις αυτές παρουσιάζεται η εμφάνιση του έλμερ ο οποίος διαθέτει όλα αυτά τα έντονα χρώματα.	Όπως φαίνεται από την εικόνα σε συνδυασμό με το κείμενο ο έλμερ γεμίζει την εικόνα για να δώσει έμφαση στην εμφάνισή του ,είναι πολύχρωμος με ζωηρά χρώματα και ταυτόχρονα χαρούμενος ελέφαντας.
4-5	Εικόνα 4-5	Α,Γ,Στ	Όλοι οι γκρί ελέφαντες βρίσκονται μαζεμένοι και σηκώνουν ψηλά στον αέρα τον χαμογελαστό έλμερ	<i>«Με τον έλμερ συντροφιά,οι ελέφαντες περνούσαν μια χαρά.Πότε τους σκάρωνε αστεία...»</i>	Α1,Στ 1	Με τη λέξη «συντροφιά» δηλώνεται η σχέση των ελεφάντων μεταξύ τους και με τη λέξη «χαρά» και «αστεία» δηλώνεται η ψυχολογική διάθεση των ελεφάντων.	Μέσα από την εικόνα παρουσιάζονται όλοι οι γκρί ελέφαντες να κρατούν τον παρδαλό έλμερ ο οποίος διαφέρει με τα πολλά χρώματά του και η διάθεση που έχουν φαίνεται κυρίως από το κείμενο.
6-7	Εικόνα 6-7	Α,Γ	Οι ελέφαντες είναι ξαπλωμένοι, νυσταγμένοι, άλλοι ανάποδα με τις προβοσκίδες άλλοι καθιστοί και	<i>«Και το κάτι που σκεφτόταν ήταν πως έχει βαρεθεί πια να είναι διαφορετικός...Ξεγλιστρήσε με προσοχή...»</i>	Α1	Ο έλμερ με τις λέξεις «βαρεθεί» και «ξεγλιστράει» καταλαβαίνουμε την κατάσταση στην οποία	Στην εικόνα παρουσιάζονται οι μισοκοιμισμένοι ελέφαντες από τη στάση του σώματός τους καθώς και ο έλμερ ο οποίος όπως λέει και το

			ο έλμερ τρέχει μακριά ταραγμένος όπως δείχνει το πρόσωπό του.			βρίσκεται που θέλει να φύγει μακριά από τους άλλους γιατί νιώθει διαφορετικός .	κείμενο φεύγει με προσοχή και μέσα από την εικόνα δείχνει να τρέχει ταραγμένος.
8-9	Εικόνα 8-9	Α,Γ,Δ	Μεταφερόμαστε σε άλλο μέρος του δάσος με διάφορα ζώα, το καθένα στο φυσικό του χρώμα να έχουν στραμμένο το βλέμμα τους στον παρδαλό έλμερ	«Καθώς περνούσε τη ζούγκλα...απαντούσε «καλημέρα» χαμογελαστός»	Γ1,Δ1	Με τη λέξη ζούγκλα μεταφερόμαστε σε άλλο χώρο πλέον και με τη λέξη καλημέρα σε πρωινή ώρα καθώς με τη λέξη χαμογελαστός βλέπουμε την διάθεση του έλμερ.	Τόσο το κείμενο όσο και η εικόνα μας μεταφέρουν σε άλλο μέρος της ζούγκλας με πολλά διαφορετικά ζώα τα οποία κοιτάζουν τον έλμερ ο οποίος τα καλημερίζει με χαρούμενη διάθεση.
10-11	Εικόνα 10-11	Α,Δ	Ο παρδαλός έλμερ μεταφέρεται σε άλλο χώρο με ένα θάμνο όλο βατόμουρα και από τη στάση του σώματός του και την έκφρασή του τράνταζε γερά το θάμνο.	«Ο έλμερ άρπαξε τον θάμνο και άρχισε να τον ταρακουνάει.Τον τράνταζε γερά,τόσο γερά,που τα βατόμουρα έπεφταν στο χώμα»	Α1	Με αυτή την φράση αντιλαμβανόμαστε τη στάση του σώματος του έλμερ ο οποίος με δύναμη προσπαθεί να ρίξει τα βατόμουρα.	Στο κείμενο και την εικόνα βλέπουμε στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας μέσα από τη στάση του σώματος του έλμερ και τον τρόπο που τραντάζει τον θάμνο.Δείχνει αποφασισμένος και δυνατός.
12-13	Εικόνα 12-13	Α,Γ	Ο έλμερ έχει ξαπλώσει ανάσκελα στο χώμα και αρχίζει να βάφεται με βατόμουρα σε γκρι χρώμα.Δείχνει εντυπωσιασμένος από την έκφρασή του και ενθουσιασμέ	«..κλίστηκε μπρος πίσω καλά καλά μπρος πίσω δεξιά αριστερά»	Α1	Περιγράφονται οι κινήσεις του έλμερ με παραστατικό τρόπο για να αλλάξει το χρώμα του.	Τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο παρουσιάζουν με έντονο τρόπο την προσπάθεια του έλμερ να κυλιστεί με τα βατόμουρα για να γίνει γκρι.

			νος από τη στάση του σώματός του.				
14-15	Εικόνα 14-15	Α,Γ,Δ	Μεταφερόμαστε πάλι το δάσος με τα ζώα.Όλα έχουν στραμμένο το βλέμμα τους στον έλμερ και κοιτούν με απορία.Ο ίδιος χαμογελαστός και γκρι.	<i>«...στο δρόμο του συνάντησε ξανά τα άλλα ζώα..απαντούσε καλημέρα χαμογελαστα, όλος με χαρά που δεν τον αναγνώριζε κανένα.»</i>	Α1,Γ1,Δ1	Μέσα από τις φράσεις αυτές βλέπουμε την αλλαγή του χώρου στο δάσος με τα ζώα και τον έλμερ με χαρούμενη διάθεση να καλημερίζει τα ζώα.	Η εικόνα παρουσιάζει την αλλαγή του τοπίου και δείχνει τα ζώα να κοιτούν τον έλμερ και ο ίδιος να τα χαιρετάει με χαρά χωρίς όμως να γνωρίζουν ποιος είναι. Αυτό φαίνεται όμως κυρίως από το κείμενο που αναλύει καλύτερα την κατάσταση.
16-17	Εικόνα 16-17	Α,Γ,Δ,ΣΤ	Το σκηνικό αλλάζει και βρισκόμαστε στο κοπάδι με γκί ελέφαντες παντού να κάθονται ο ένας δίπλα στον άλλο σε ήρεμη στάση,σχεδώς αδιάφοροι και μόνο τον έλμερ να ξεχωρίζει παρ'ότι είναι γκρι από την χαρωπή του κίνησηκαι το έντονο βλέμμα του προς τους άλλους.	<i>«όταν πλησίασε ο έλμερ στο κοπάδι του ζανά,οι ελέφαντες δε σάλεψαν καθόλου...»</i>	Α1,ΣΤ1	Ο έλμερ πλησιάζει τους άλλους ελέφαντες χωρίς αυτοί να κινούνται καθόλου που τον βλέπουν γκρι πλέον.	Η εικόνα δείχνει την αλλαγή στην εμφάνιση του έλμερ και τον τρόπο που πλησιάζει του άλλους ελέφαντες όμως αυτοί δείχνουν ήρεμοι και καθολου ξαφνιασμένοι που τον βλέπουν γκρι διότι πέρασε απαρατήρητος.
18-19	Εικόνα 18-19	Α,Γ	Όλοι οι ελέφαντες είναι μαζεμένοι στο κοπάδι και ο έλμερ φαίνεται να κοιτάζει	<i>«ο έλμερ ένιωσε σαν κατι να μην πήγαινε καλά...Τους κοίταξε για άλλη μια φορά»</i>	Α1	Ο έλμερ νιώθει έκπληκτος και ξαφνιασμένος ,κοιτάζει γύρω του τους άλλους	Η εικόνα δείχνει κυρίως τον γκρι έλμερ να κοιτάζει το γκρι σύννεφο με τους άλλους ελέφαντες πλάι του όμως στο κείμενο

			έντονα το μαύρο σύννεφο που τους πλησιάζει.			ελέφαντες και αισθάνεται πως κάτι δεν πάει καλά.	περιγράφεται η διάθεσή του , οι κινήσεις που κάνει για να κοιτάξει τους άλλους ελέφαντες και τη φύση του γύρω του.
20-21	Εικόνα 20-21	A,Γ,ΣΤ	Οι ελέφαντες δείχνουν αγέλαστοι,σκηθρωποί και ο ένας δίπλα στον άλλο.	<i>«έτσι αμίλητους και αγέλαστους...σήκωσε την προβοσκίδα του ψηλά κι έβαλε μια φωνή με όλη του τη δύναμη»</i>	A1,B1	Οι ελέφαντες δείχνουν μια θλίψη και είναι αμίλητοι όπως φανερώνουν οι λέξεις αυτές και με τη δεύτερη φράση βλέπουμε το παραγλωσσικό στοιχείο που είναι η φωνή και η έντασή της.	Στην εικόνα βλέπουμε μόνο τους ελέφαντες οι οποίοι είναι αγέλαστοι στο κοπάδι και τον έλμερ να τους κοιτάζει πονηρά αλλά στο κείμενο βγάζει μια δυνατή φωνή με την προβοσκίδα του που σήκωσε ψηλά.
22-23	Εικόνα 22-23	A,B	Στην εικόνα αυτή βλέπουμε τη λέξη «μπου!» με το σημείο στίξης με κεφαλαία και μεγάλα γράμματα να γεμίζει την εικόνα και τριγύρω σχέδια σαν βεγγαλικά. Στο κάτω μέρος της εικόνα μισοφαίνονται οι ελέφαντες οι οποίοι δείχνουν τρομαγμένοι.	<i>«ΜΠΟΥ!»</i>	B1	Στο κείμενο υπάρχει αυτή η λέξη μόνο με κεφαλαία γράμματα πλέον σε μορφή εικόνας.	Η εικόνα και το κείμενο στην ουσία γίνονται ένα καθώς η λέξη «μπου!» έχει μεγάλο μέγεθος με έντονα γράμματα για να τονίσει τη δύναμη και την ένταση της φωνής του έλμερ . Το παραγλωσσικό στοιχείο της φωνής και της έντασης της περιγράφονται έντονα στην εικόνα και στο κείμενο.
24-25	Εικόνα 24-25	A	Οι ελέφαντες είναι όλοι στον αέρα	<i>«οι ελέφαντες τινάχτηκαν κι έπεσαν κάτω από την τρομάρα</i>	A1,B1	Οι ελέφαντες είναι τρομαγμένοι	Στην εικόνα φαίνονται οι ελέφαντες

			αναποδογυρισμένοι με έντονο το βλέμμα τους και δείχνουν φοβισμένοι.	την πολλή. « <i>Θεούλη μου!</i> » <i>ξεφώνισαν. «Ο έλμερ!</i> » και <i>ξεκαρδίστηκαν κι εκείνοι...</i> »		και φωνάζουν « <i>θεούλη μου</i> » <i>ξαφνιασμένοι και στη συνέχεια γελάνε που καταλαβαίνουν ότι είναι ο έλμερ.</i>	φοβισμένοι και ανακατεμένοι. Στο κείμενο όμως υπάρχει το παραγλωσσικό στοιχείο που ξεφώνισαν ότι είναι ο έλμερ και αλλάζουν διάθεση πάλι αρχίζοντας τα γέλια.
26-27	Εικόνα 26-27	Α,Γ,Δ	Οι ελέφαντες έχουν διαφορετική στάση του σώματος και όλοι έχουν ξεκαρδιστεί στα γέλια. Ο έλμερ αρχίζει και ξεβάφει από το σύννεφο της βροχής και αυτός όλος χαρά.	« <i>..άρχισε να φαίνεται ξανά το παρδαλό του χρώμα..ολο και πιο πολύ γελούσαν όσο το νερό ξέπλενε τον έλμερ</i> »	Α1,Γ1	Η διάθεση των ελεφάντων είναι ξεκάθαρη δείχνουν όλοι χαρούμενοι και χαμογελαστοί από τον ξεβαμμένο έλμερ.	Η εικόνα δείχνει την ευδιάθετη κατάσταση των ελεφάντων και τον έλμερ χαμογελαστό και μισο παρδαλό μισό γκρί να τον ξεπλένει η βροχή από το σύννεφο που τους έχει σκεπάσει. Στο κείμενο τόνίζεται η εμφάνιση του έλμερ που αρχίζει να φεύγει το χρώμα των βατόμουρων καθώς και η διάθεση των ελεφάντων.
28-29	Εικόνα 28-29	Α,Γ	Όλοι οι ελέφαντες είναι παρδαλοί και ο έλμερ γκρί. Είναι όλοι χαρούμενοι και σε διαφορετικές στάσεις.	« <i>βάφονται παρδαλοί και κάνουν παρέλαση. Κείνη τη μέρα έτσι και δείτε έναν ελέφαντα με χρώμα ελεφαντένιο να είσαστε βέβαιοι πως είναι ο φίλος μας ο έλμερ</i> »	Α1,Γ1	Η εμφάνιση των ελεφάντων είναι διαφορετική καθώς είναι όλοι παρδαλοί ενώ ο έλμερ γκρί και κάνουν παρέλαση.	Στην εικόνα φαίνονται τρισευτυχισμένοι και παρδαλοί με τον έλμερ γκρί ενώ στο κείμενο επεξηγεί πως κάνουν παρέλαση .

Το δεύτερο βιβλίο της ερευνητικής διαδικασίας ονομάζεται «**Το Γκοολ!**» και ανήκει στην κατηγορία των εικονοβιβλίων –picture books. Στα βιβλία αυτά υπάρχει ένας συνδυασμός εικόνας και αφήγησης, και τα δύο ως αναπόσπαστα μέρη για ένα ολοκληρωμένο έργο. Η ιδιαιτερότητα αυτού του

εικονοβιβλίου είναι πως η εικονική αφήγηση δεν ακολουθεί πιστά τον κειμενικό λόγο , διαφέρουν μεταξύ τους και αποσαφηνίζουν η μια κατηγορία την άλλη. Κάθε εικόνα του βιβλίου αυτού περιγράφει μια διαφορετική ιστορία σε σχέση με αυτή που περιγράφουν τα λόγια του βιβλίου. Διαβάζοντας κανείς μόνο το κείμενο ή μόνο τις εικόνες ξεχωριστά φτιάχνει μια άλλη ιστορία από αυτή που δημιουργούν και τα δύο ταυτόχρονα.

Όσον αφορά στο κομμάτι της μη λεκτικής επικοινωνίας υπάρχει σε διάφορα σημεία των εικόνων και των λέξεων του βιβλίου. Κάποιες κατηγορίες του μη λεκτικού κώδικα που δηλώνουν τα βασικά συναισθήματα κυριαρχούν στις εικόνες και στο κείμενο αλλά με διαφορετική σημασία στο καθένα καθώς δεν έχουν τα ίδιο νόημα. Για παράδειγμα στο βιβλίο «Γκοολ» στη σελίδα 3,στην εικόνα 3 έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος,εμφάνιση-Α,Γ). Βλέπουμε τον λύκο κρυμμένο να παρακολουθεί τον Λουκά ο οποίος τρέχει και παίζει με τη μπάλα καθώς προσπερνάει ένα γουρούνι αγρότη. Στο κείμενο έχουμε τις κατηγορίες: (Α1,Γ1) «ο Λουκάς,ο πρώτος ποδοσφαιριστής στον κόσμο...προσπερνάει τον ένα παίκτη μετά τον άλλο..» Ο Λουκάς τρέχει με την μπάλα του όπως λέει στο κείμενο σαν ποδοσφαιριστής και να προσπερνάει άλλους παίκτες.Η εικόνα δείχνει τον Λούκα να τρέχει με την μπάλα του ενώ το κείμενο παρουσιάζει μια άλλη πραγματικότητα καθώς του δίνει την ιδιότητα του ποδοσφαιριστή με τον ίδιο να προσπερνάει άλλους παίκτες κάτι που δεν δείχνει η εικόνα. Επομένως τα ίδια στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα υπάρχουν και στην εικόνα και στο κείμενο όμως με διαφορετική σημασία και νόημα στο καθένα.

Βιβλίο 2		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Εικονοβιβλίο-Picture book: Το ΓΚΟΟΛ-Mcnaughton Colin							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1	Εικόνα 1	Α,Γ	Το γουρουνάκι σε έξι διαφορετικές κινήσεις παίζει με τη μπάλα του, ντυμένο με ριγέ ρούχα και φορώντας ένα καπέλο .	«Το ζέσταμα»	A1	Η λέξη αυτή δηλώνει τις κινήσεις που κάνει το γουρουνάκι παίζοντας μπάλα.	Στις έξι διαφορετικές εικόνες βλέπουμε το γουρουνάκι να παίζει μπάλα με διαφορετικές στάσεις του σώματος.Μέσα σε ένα μικρό πλαίσιο με τη λέξη «χοπ!» δηλώνεται το παραγλωσσικό στοιχείο ενώ στο κείμενο υπάρχει η φράση «το ζέσταμα» που δηλώνει μόνο τις κινήσεις του.
2	Εικόνα 2	Α,Γ,Δ	Το	«Μια φρατζόλα ψωμί να	A1,B1	Η μαμά του	Στην εικόνα

			<p>γουρουνάκι λέγεται Λουκάς έχει δηλαδή όνομα ανθρώπου.Με τη μαμά του να του ζητάει να φέρει ψωμί και τον ίδιο να παίζει χαρούμενος μπάλα στον κήπο.</p>	<p><i>χαρείς Λουκα(νικάκη) μου!...»</i> <i>«χμμμ...»</i></p>		<p>Λούκα χρησιμοποιεί υποκοριστικό στο όνομά του και αυτό δείχνει την αγάπη που τρέφει προς εκείνον και την τρυφερότητα μιας μάνας. Το «χμμμ...» του λύκου που κρύβεται πιο πίσω είναι πονηρό στοιχείο.</p>	<p>βλέπουμε την μαμά γουρουνίτσα με τον γιό της να παίζει μπάλα και τον λύκο να κρύβεται πίσω από τον θάμνο. Στο κείμενο βλέπουμε τα ζώα να έχουν ανθρώπινες ιδιότητες .</p>
3	Εικόνα 3	A,Γ	<p>Βλέπουμε τον λύκο κρυμμένο να παρακολουθεί τον Λουκά ο οποίος τρέχει και παίζει με τη μπάλα καθώς προσπερνάει ένα γουρούνι αγρότη.</p>	<p><i>«ο Λουκάς,ο πρώτος ποδοσφαιριστής στον κόσμο..προσπερνάει τον ένα παίκτη μετά τον άλλο..»</i></p>	A1,Γ1	<p>Ο Λουκάς τρέχει με την μπάλα του όπως λέει στο κείμενο σαν ποδοσφαιριστής και να προσπερνάει άλλους παίκτες.</p>	<p>Η εικόνα δείχνει τον Λούκα να τρέχει με την μπάλα του ενώ το κείμενο παρουσιάζει μια άλλη πραγματικότητα καθώς του δίνει την ιδιότητα του ποδοσφαιριστή με τον ίδιο να προσπερνάει άλλους παίκτες κάτι που δεν δείχνει η εικόνα.</p>
4	Εικόνα 4	A,B	<p>Βλέπουμε ένα κύριο γουρούνι να φωνάζει έντονα στον λύκο οποίος από την έκφρασή του δείχνει δυσαρέσκεια νομίζοντας πως αυτός καταστρέφει τον κήπο του ενώ ο Λούκας συνεχίζει την πορεία του χαρούμενος</p>	<p><i>«ΓΚΟΟΛ!»</i> <i>«Οι οπαδοί πανηγυρίζουν Λου-κάς Λου-κάς το γουρούνι της χρονιάς»</i></p>	B1	<p>Με μεγάλα γράμματα υπάρχει η λέξη «ΓΚΟΟΛ!» και το πανηγύρισμα των οπαδών να φωνάζουν τον Λουκάς.Εδώ βλέπουμε το παραγλωσσικό στοιχείο με μια ένταση φωνής στην πρώτη λέξη και ποδοσφαιρικό</p>	<p>Η εικόνα δείχνει τον λύκο να "πληρώνει" τις ζημιές του Λουκά με την μπάλα καθώς τον παρακολουθεί ενώ ο ίδιος τρέχει ανέμελα. Στο κείμενο όμως με τη λέξη «Γκοολ» και τους ποδοσφαιρικούς πανηγυρισμούς οπαδών μεταφερόμαστε σε μια άλλη πραγματικότητα ενώ δεν βλέπουμε να</p>

			παίζοντας μπάλα.			ά συνθήματα στην δεύτερη φράση.	υπάρχουν οπαδοί ή να βάζει κάποιος γκολ.
5	Εικόνα 5	A,Δ	Ο Λουκάς χαρούμενος ρίχνει δυνατή κλωτσιά με την μπάλα του σε μια παιδική χαρά και ρίχνει κάτω ένα άλλο γουρουνάκι ενώ ο λύκος δείχνει νευριασμένο ς από πίσω.	«ΓΚΟΟΛ!» «ΜΠΛΑΦ!»	B1	Υπάρχει πάλι με έντονα και κεφαλαία γράμματα η λέξη «Γκολ» και η λέξη «μπλαφ» για να δείξει το πέσιμο του γουρουνιού από το χτύπημα της μπάλας του Λουκά.	Στην εικόνα βλέπουμε τον Λουκά να σουτάρει και να ρίχνει κάτω ένα άλλο γουρούνι και τον λύκο να τον κυνηγάει. Στο κείμενο όμως υπάρχει πάλι η λέξη «Γκολ» σαν να βρισκόμαστε σε ποδοσφαιρικό αγώνα.
6	Εικόνα 6	A,ΣΤ	Συνεχίζουμε να βλέπουμε τον Λουκά να παίζει χαρούμενος μπάλα και τον λύκο ξαφνιασμένο με ένα αγριεμένο γουρούνι να τον κρατάει από το λαιμό.	«Τα πλήθη τραγουδούν με ενθουσιασμό: Λουκάς!Λουκάς! Εσύ όλους τους νικάς» «Οχ τρία γκολ απανωτά!»	B1	Με τα λόγια αυτά κυριαρχεί το παραγλωσσικό στοιχείο και φαίνεται πως τα πλήθη τραγουδούν σύνθημα πάλι για τον Λουκά και τρία γκόλ να μπαίνουν απανωτά.	Στην εικόνα ο Λουκάς κλωτσάει την μπάλα του και ο λύκος διαπληκτίζεται με ένα άλλο γουρούνι ενώ το κείμενο κάνει αναφορά σε πλήθος κόσμου που ζητωκραυγάζει για τον Λουκά που βάζει τρία γκολ κάτι που δεν φαίνεται στην εικόνα.
7	Εικόνα 7	A	Από την εικόνα βλέπουμε τον Λουκά να ρίχνει τη μπάλα πάνω στο κεφάλι ενός γουρουνιού και τον λύκο νευριασμένο από την έκφραση του προσώπου του να τον κοιτάζει	«ΓΚΟΟΛ!»	B1	Με τη λέξη αυτή φανερώνεται πάλι το παραγλωσσικό στοιχείο καθώς με έντονα και κεφαλαία γράμματα είναι σαν να ακούγεται δυνατά .	Το κείμενο δείχνει τη λέξη «γκοολ!» ενώ η εικόνα δείχνει την μπάλα να πέφτει πάνω στο κεφάλι ενώ γουρουνιού! Πάλι βλέπουμε ότι εικόνα και κείμενο λειτουργούν αντιθετικά.

			επίμονα πίσω από ένα φράχτη.				
8	Εικόνα 8	Α,Γ,Δ,ΣΤ	Η μπάλα έπεσε πάνω στο καπέλο του αστυνομικού γουρουνιού καθώς φοράει στολή και έξαλλος από την έκφραση του χτυπάει τον λύκο ο οποίος μαζεύει το σώμα του από το χτύπημα. Μεταφερόμασεν σε ένα σουπερμαρκετ με τον Λουκά να μπαίνει μέσα.	«Κλόνκ»	B1	Με τη λέξη αυτή θέλει να φανεί ο ήχος από το χτύπημα του ρόπαλου στο κεφάλι του λύκου. Αυτό είναι ένα στοιχείο ήχου και το μοναδικό μη λεκτικό στοιχείο του κειμένου.	Η εικόνα και το κείμενο λειτουργούν συμμετρικά όμως τα μη λεκτικά στοιχεία κυριαρχούν στην εικόνα.
9	Εικόνα 9	Α,Δ	Η εικόνα μας δείχνει το λύκο αρκετά νευριασμένο και πολλά γουρούνια να είναι αναστατωμένα μέσα στο σούπερ μάρκετ το οποίο έχει γίνει ακατάστατο. Ο Λουκάς από την άλλη δείχνει χαρούμενος παίζοντας μπάλα.	«Προσπερνάει το μεγάλο Πελέ, κάνει προσποίηση στο μάγο Μαραντόνα, «κλέβει» την μπάλα από τους επιθετικούς, «σαρώνει» την άμυνα, σουτάρει...»	A1	Με το κείμενο αυτό βλέπουμε διαδοχικά τις κινήσεις ενός ποδοσφαιριστή μέσα σε ένα γήπεδο.	Η εικόνα παρουσιάζει τον Λουκά να παίζει μπάλα στο σουπερμάρκετ και να κάνει τα πάντα άνω κάτω ενώ το κείμενο μας παραπέμπει σε ποδοσφαιρικό αγώνα κάνοντας αναφορά σε μεγάλους παίκτες ποδοσφαιριστές. Τόσο στο κείμενο όσο και την εικόνα το μη λεκτικό στοιχείο της γλώσσας του σώματος είναι έντονο αλλά με διαφορετική σημασία.
10	Εικόνα 10	A	Ο Λουκάς ρίχνει με δύναμη τη	«ΓΚΟΟΛ!» «Μπλοπ»	B1	Στο κείμενο υπάρχει ξανά η λέξη	Η εικόνα παρουσιάζει το Λουκά να ρίχνει

			μπάλα η οποία πέφτει πάνω στο κεφάλι του Λύκου ο οποίος πέφτει κάτω ταραγμένος.			«γκολ» με κεφαλαία και έντονα γράμματα και η λέξη «μπλοπ» για να δείξει τον ήχο που έκανε η μπάλα όταν έπεσε στο κεφάλι του λύκου.	κλωτσιά με την μπάλα του ενώ το κείμενο αναφέρει πως κάποιος έβαλε γκολ.
11	Εικόνα 11	A	Ο Λουκάς εξακολουθεί χαρούμενος να περπατάει με μια φρατζόλα ψωμί και την μπάλα του ενώ ο λύκος τρομαγμένος να φεύγει από το σούπερ μάρκετ και στη συνέχεια να κρύβεται με πονηρό ύφος πίσω από τον θάμνο κοιτάζοντας τον Λουκά.	«Εκδίκηση!»	B1	Με την λέξη αυτή βλέπουμε το κυρίαρχο συναίσθημα του λύκου ο οποίος θέλει να εκδικηθεί τον Λουκά.	Τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο λειτουργούν συμπληρωματικά με την εικόνα να κυριαρχεί .
12	Εικόνα 12	A	Η εικόνα δείχνει μόνο τον λύκο με γεμάτη την κοιλιά του σαν να έφαγε τον Λουκά και την ευχαρίστηση να φαίνεται στο πρόσωπό του.	«Θάυμα γεύση!»	B1	Η φράση αυτή βγαίνει από το στόμα του λύκου με μεγάλα γράμματα για να τονίσει την ευχάριστη γεύση που του άφησε αυτό που έφαγε.	Τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο μας παρουσιάζουν τον λύκο με γεμάτο το στομάχι χαμογελαστό πλέον και χορτασμένο.
13	Εικόνα 13	A,ΣΤ	Τελικά βλέπουμε τον Λουκά χαρούμενο να ζητάει	«Τέλος!»	B1	Με τη λέξη «τέλος» φαίνεται πως ο λύκος «παρέδωσε	Από την εικόνα και από το κείμενο βλέπουμε τον Λουκά να ζητάει

			την μπάλα του η οποία βρίσκεται στο στόμα του λύκου ο οποίος δείχνει απογοητευμένος και εξαντλημένος. Η απόσταση στην οποία βρίσκονται πια είναι πολύ κοντινή.			τα όπλα» και αποφάσισε να σταματήσει το κυνηγητό όπου έτσι τελειώνει και ουσιαστικά η ιστορία.	την μπάλα του και τον λύκο να σταματάει πια τις προσπάθειες να τον φάει.
14	Εικόνα 14	A	Όπως η ιστορία ξεκίνησε με το «ζέσταμα» και τον Λουκά σε έξι διαδοχικές εικόνες να παίζει με την μπάλα του έτσι και εδώ βλέπουμε σε έξι διαδοχικές εικόνες τον λύκο να πέφτει κάτω με την μπάλα με διαφορετικές στάσεις του σώματός του και το πρόσωπό του δυσαρεστημένο.	«Έχει και παράταση!»	A1	Η φράση αυτή μας παραπέμπει στην κατάσταση την οποία βρίσκεται ο λύκος ο οποίος πέφτει συνέχεια κάτω από την μπάλα η οποία πέφτει επάνω του.	Η εικόνα μας δείχνει τις κινήσεις και τις στάσεις του λύκου όμως το κείμενο με την λέξη «παράταση» μας οδηγεί πάλι στο χώρο ενός γηπέδου με παράταση του αγώνα.

Το τρίτο βιβλίο της έρευνας είναι το «**Κόκκινο βιβλίο**» και ανήκει στην κατηγορία των εικονοβιβλίων-μη λεκτικών βιβλίων. Τα εικονοβιβλία χωρίς λέξεις είναι βιβλία που δεν έχουν κείμενο και παρουσιάζουν τα μηνύματά τους μόνο με εικόνες όπως συμβαίνει και στο συγκεκριμένο. Η ιδιαιτερότητα αυτού του βιβλίου είναι πως όχι μόνο δεν υπάρχουν κείμενα αλλά οι εικόνες

λειτουργούν διαδοχικά η μια μετά την άλλη και ο εικονογράφος «παίζει» με τα πλαίσια, τα μεγέθη των εικόνων κάθε φορά στην κάθε εικόνα που ακολουθεί. Ξεφυλλίζοντας την μια εικόνα μετά την άλλη εκτυλίσσεται η ιστορία του «κόκκινου βιβλίου» που διαβάζουμε και ο καθένας μπορεί να την ερμηνεύσει με τον δικό του τρόπο καθώς υπάρχουν μόνο εικόνες και η φαντασία κάθε ανθρώπου είναι διαφορετική.

Το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας που δηλώνει βασικά συναισθήματα υπάρχει και σε αυτό το βιβλίο αλλά μόνο στις εικόνες καθώς δεν υπάρχει κείμενο και το κάθε στοιχείο μπορεί να έχει πολλά διαφορετικά νοήματα. Για παράδειγμα στην σελίδα 9,εικόνα 9 έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος, διευθέτηση χώρου –χρόνου -Α,Δ) που κατά κύριο λόγο επικρατούν στο βιβλίο. Ξαφνικά είναι σαν ο χρόνος να σταματάει και η εικόνα δείχνει ταυτόχρονα τα δύο παιδιά να κοιτάζουν έκπληκτα με ανοιχτό το στόμα την εικόνα καθώς και τα δύο βλέπουν μέσα από το κόκκινο βιβλίο το ένα το άλλο. Ο χώρος που βρισκόμαστε είναι στην χιονισμένη πόλη με το κορίτσι καθώς φαίνεται να κοιτάζει μέσα από το βιβλίο της το αγόρι που βρίσκεται σε ένα άλλο μέρος της γης σε μια παραλία. Η έκφραση των προσώπων των δύο παιδιών δείχνει έντονα την έκπληξή τους κι ο χωρο-χρόνος είναι σαν να μηδενίζεται και για τους δύο. Το βιβλίο αυτό μπορεί να έχει πολλά διαφορετικά νοήματα και να βγουν πολλές διαφορετικές ιστορίες κάθε φορά που το διαβάζει κανείς καθώς έχει μόνο εικόνες οι οποίες παρουσιάζονται με μια ιδιαίτερη εικονική μορφή και ο καθένας μπορεί να το ερμηνεύσει από τη δική του οπτική γωνία.

Βιβλίο 3		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος		
Εικονοβιβλίο-Μη λεκτικό: Το κόκκινο βιβλίο - Barbara Lehman				
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός
1	Εικόνα 1	Α,Γ,Δ	Η εικόνα μας δείχνει μια πόλη χιονισμένη με πολλά κτήρια και από μακριά να περπατάει στο δρόμο ένα κοριτσάκι ντυμένο με ζεστά ρούχα.	Η γλώσσα του σώματος δείχνει το κορίτσι να περπατάει και να είναι ντυμένο με χειμωνιάτικα ρούχα σε μια πόλη με μεγάλα κτήρια. Ο μη λεκτικός κώδικας φαίνεται από αυτά τα τρία στοιχεία.
2	Εικόνα 2	Α,Γ	Η εικόνα μας δείχνει το κοριτσάκι σε μεγαλύτερο μέγεθος το οποίο είναι χαρούμενο από την έκφραση του προσώπου του και κρατάει στα χέρια του ένα κόκκινο βιβλίο.	Η στάση του σώματος και η έκφραση του προσώπου δείχνει την διάθεση του κοριτσιού που είναι χαρούμενο.
3	Εικόνα 3	Α,Δ	Μεταφερόμαστε σε μια σχολική τάξη όπου το κοριτσάκι κοιτάζει το βιβλίο του έντονα ενώ τα υπόλοιπα παιδιά κοιτάζουν στον πίνακα αυτά που γράφει η δασκάλα τους.	Το έντονο βλέμμα του κοριτσιού δείχνει ότι εστιάζει στο βιβλίο που βρίσκεται μέσα στην τσάντα της .

4	Εικόνα 4	Α,Δ	Η εικόνα εστιάζει στο πρόσωπο του κοριτσιού που χαμογελάει και έχει ανοίξει το κόκκινο βιβλίο το οποίο δείχνει στην σελίδα του ένα γεωγραφικό μέρος της γης.	Με την εικόνα να ζουμάρει στο πρόσωπο του κοριτσιού και στο κόκκινο βιβλίο μας παρουσιάζεται το ενδιαφέρον που έχει για να το διαβάσει καθώς και το μέρος που δείχνει η σελίδα του βιβλίου.
5	Εικόνα 5	Δ	Η εικόνα μας δείχνει την σελίδα του βιβλίου καλύτερα να χωρίζεται σε 4 μέρη με το καθένα διαδοχικά να ζουμάρει σε ένα συγκεκριμένο σημείο. (χώρος)	Ο χώρος που μας μεταφέρει η σελίδα του κόκκινου βιβλίου είναι το μέρος που θέλει να εστιάσουμε την προσοχή μας δίνοντας έμφαση σε ένα αγόρι που βρίσκεται σε μια παραλία σε ένα άλλο μέρος της γης .
6	Εικόνα 6	Α,Γ,Δ	Στην εικόνα αυτή βλέπουμε ένα παιδί με καλοκαιρινά ρούχα σε μια παραλία να κοιτάζει με «απορία» το κόκκινο βιβλίο το οποίο βρίσκεται μισό θαμμένο στην άμμο.	Από την εικόνα μεταφερόμαστε σε ένα άλλο μέρος, με την εποχή να αλλάζει σε καλοκαίρι και να μας δείχνει ένα αγόρι το οποίο κοιτάζει το ίδιο κόκκινο βιβλίο.
7	Εικόνα 7	Α,Δ	Το αγόρι ανοίγει με «χαρά» το κόκκινο βιβλίο το οποίο τώρα δείχνει την πόλη στην οποία υπάρχει το κοριτσάκι που το διάβαζε πριν.	Η εικόνα ζουμάρει στο πρόσωπο του αγοριού το οποίο δείχνει χαρούμενο να κοιτάζει έναν άλλο τόπο που μας μεταφέρει το βιβλίο ο οποίος τυχαίνει να είναι ο ίδιος με αυτόν που βρισκόταν το κοριτσάκι.
8	Εικόνα 8	Δ	Η εικόνα του βιβλίου χωρίζεται πάλι σε 4 μέρη με το καθένα διαδοχικά να ζουμάρει σε ένα συγκεκριμένο σημείο.(χώρος)	Ο χώρος που μας μεταφέρει η σελίδα του κόκκινου βιβλίου είναι το μέρος που θέλει να εστιάσουμε την προσοχή μας δίνοντας έμφαση στο κορίτσι που βρίσκεται στην τάξη και προηγουμένως διάβαζε το κόκκινο βιβλίο.
9	Εικόνα 9	Α,Δ	Τώρα ξαφνικά ο χρόνος σταματάει και η εικόνα δείχνει ταυτόχρονα τα δύο παιδιά να κοιτάζουν έκπληκτα με ανοιχτό το στόμα την εικόνα καθώς και τα δύο βλέπουν μέσα από το κόκκινο βιβλίο το ένα το άλλο. Ο χώρος όμως που βρισκόμαστε είναι στην πόλη με το κορίτσι καθώς φαίνεται σαν να κοιτάζει μέσα από το βιβλίο της το αγόρι.	Η έκφραση των προσώπων των δύο παιδιών δείχνει έντονα την έκπληξή τους κι ο χρόνος μηδενίζεται και για τους δύο.

10	Εικόνα 10	Α,Δ	Ο χώρος εδώ μεταφέρεται πάλι στην παραλία με το αγόρι το οποίο κοιτάζεται ταυτόχρονα με το κορίτσι στο κόκκινο βιβλίο όμως από την έκφραση τους δείχνουν χαρά .	Η έκφραση των προσώπων των δύο παιδιών δείχνει την χαρά τους μέσα από τα χαμογελαστά τους πρόσωπα και εδώ ο χρόνος φαίνεται να μηδενίζεται.
11	Εικόνα 11	Α,Δ	Η εικόνα δείχνει το κορίτσι στην τάξη της πάλι καθισμένη στο θρανίο και σκεπτική από τη στάση του σώματός της καθώς έχει το χέρι της ακουμπισμένο στο σαγόνι της.	Η στάση του σώματός του κοριτσιού στο θρανίο δείχνει πως είναι σκεπτική .
12	Εικόνα 12	Α,Γ,Δ	Το κορίτσι βγαίνει έξω στην χιονισμένη πόλη ,ντυμένο πάλι με ζεστά ρούχα και παίρνει από έναν πλανόδιο μπαλόνια. Αλλάζει πάλι η εμφάνιση της και μεταφέρεται σε άλλο εξωτερικό χώρο.	Η εικόνα δείχνει ξεκάθαρα ότι το κορίτσι σκέφτηκε να πάρει πολλά μπαλόνια από τον πλανόδιο κρατώντας πάντα το κόκκινο βιβλίο.
13	Εικόνα 13	Α,Δ	Η εικόνα δείχνει «χαμογελαστό» το κορίτσι στον ουρανό πλέον με όλα τα μπαλόνια στα χέρια της.	Η εικόνα μας μεταφέρει στον ουρανό και από την έκφραση του κοριτσιού βλέπουμε πόσο χαρούμενο είναι.
14	Εικόνα 14	Δ	Η εικόνα μας δείχνει από μακριά την πόλη και το κορίτσι ψηλά στον ουρανό με τα μπαλόνια.(χώρος)	Μέσα από την εικόνα βλέπουμε ότι το κορίτσι κάπου πηγαίνει και πρόκειται να μεταφερθούμε σε ένα άλλο χώρο.
15	Εικόνα 15	Α	Η εικόνα ξαφνικά εστιάζει στο κορίτσι το οποίο βλέπουμε να είναι «ταραγμένο» από την έκφρασή του προσώπου της καθώς είναι με ανοιχτό το στόμα και το βλέμμα της στραμμένο στο κόκκινο βιβλίο το οποίο της έπεσε από τα χέρια.	Οι εκφράσεις του προσώπου του κοριτσιού δείχνουν ξεκάθαρα ότι δεν είναι καθόλου χαρούμενο με αυτό που συνέβη.
18	Εικόνα 18	Α,Δ	Η εικόνα ζουμάρει το βιβλίο σε 4 διαδοχικές εικόνες με το βιβλίο πλέον να βρίσκεται στο έδαφος με το κορίτσι να φαίνεται από μακριά και την σελίδα του βιβλίου να δείχνει το αγόρι που διαβάζει την ιστορία στενοχωρημένο με	Η εικόνα δείχνει έντονα τη δυσαρέσκεια του αγοριού εστιάζοντας στην στάση του σώματός του.

			σκυμμένο το κεφάλι.(χώρος)	
19	Εικόνα 19	Α,Δ	Στο βιβλίο φαίνεται το αγόρι να «χαμογελάει» κοιτάζοντας το κορίτσι που φτάνει στην παραλία του και τον συναντάει με τα μπαλόνια.	Βλέπουμε τη μεταφορά του χώρου μέσα από το κόκκινο βιβλίο καθώς και την χαρά ζωγραφισμένη στο πρόσωπο του αγοριού.
20	Εικόνα 20	Α,ΣΤ	Το αγόρι με ψηλά τα χέρια πάει να αγκαλιάσει το κορίτσι το οποίο καταφθάνει χαρούμενο. Η στάση του σώματος του είναι στραμμένη προς το κορίτσι καθώς έχει τα χέρια ανοιχτά .	Η εικόνα δείχνει από τις στάσεις των σωμάτων την χαρά των δύο παιδιών που συναντιούνται από κοντά.
23	Εικόνα 23	Α,Γ	Το κόκκινο βιβλίο βρίσκεται πλέον στα χέρια ενός άλλου ανθρώπου ο οποίος κοιτάζει προς τα πίσω με το ποδήλατό του.	Με τον άνθρωπό να κοιτάζει προς τα πίσω την εικόνα φαίνεται πως εκεί αρχίζει πάλι μια άλλη ιστορία του κόκκινου βιβλίου.

4.Περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας(2)

Η δεύτερη φάση της έρευνας έγινε σε Δ' τάξη Δημοτικού σχολείου με 18 μαθητές (11 κορίτσια- 7 αγόρια) για να γίνει αποκωδικοποίηση των μη λεκτικών μηνυμάτων των παιδιών σε σύγκριση με τα πρότυπα βιβλία. Με αυτή τη διαδικασία θα παρατηρήσουμε πως τα παιδιά εκλαμβάνουν το κείμενο μέσα από τις εικόνες ,πως το αποδίδουν εικονογραφικά και κειμενικά και παράλληλα θα αποκωδικοποιήσουμε τα στοιχεία που υπάρχουν από τους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν.

1.Βιβλίο-ΕΛΜΕΡ (ομάδες : 1-2-3-4-5-6)

Στο πρώτο βιβλίο ΕΛΜΕΡ έγινε μια αφηγηματική προσέγγιση του βιβλίου όπου τα παιδιά χωρίστηκαν σε 6 ομάδες των 3 ατόμων και ζωγράρισαν διαδοχικά την ιστορία χωρίς να έχουν δει τις εικόνες του βιβλίου . Ο έλμερ ανήκει στην κατηγορία των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων όπου δίνεται μεγαλύτερη βάση στο κείμενο παρά στην εικονογράφηση, η οποία κυρίως εμπλουτίζει το κείμενο, για να μεταδώσει την ιστορία. Όλες οι ομάδες των παιδιών μέσα από την κειμενική αφήγηση απέδωσαν σε μεγάλο βαθμό το κείμενο εικονογραφικά ,ακολουθώντας πιστά τα γεγονότα και την πλοκή της ιστορίας και εμπλούτισαν τις εικόνες με ορισμένα κειμενικά στοιχεία.

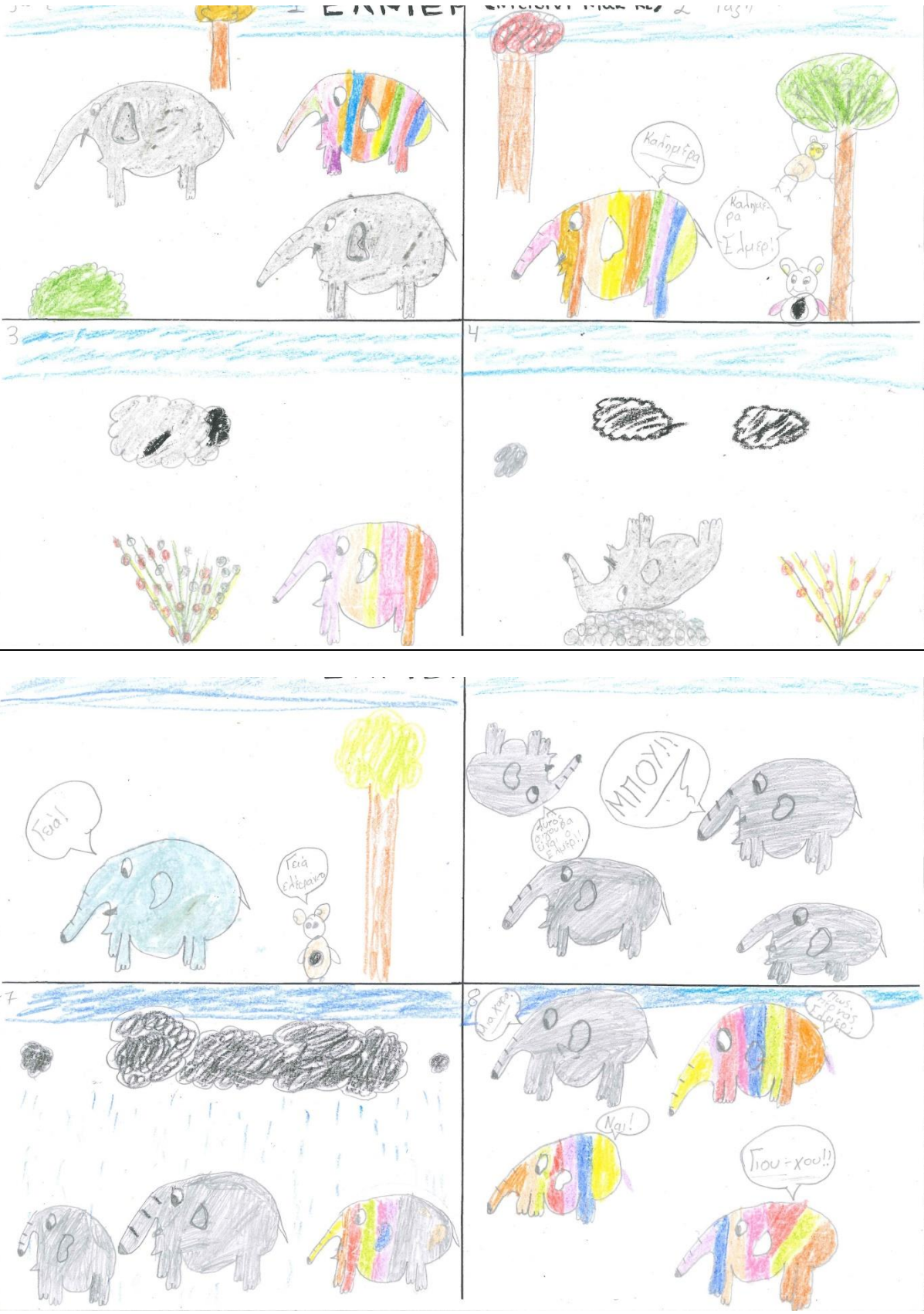
Όπως παρατηρούμε από τις εικονογραφήσεις των παιδιών ο κεντρικός ήρωας της ιστορίας είναι ο Έλμερ ο οποίος είναι ένας ελέφαντας που διατηρεί τις χαρακτηριστικές του ιδιότητες σαν ζώο του δάσους αλλά διαθέτει ανθρώπινα συναισθήματα. Είναι ένας ήρωας ο οποίος κρατάει τις φυσικές του ιδιότητες ως ζώο αλλά έχει ανθρώπινα συναισθήματα και προβλήματα. Υπάρχουν πολλοί περιφερειακοί ήρωες όπως είναι οι υπόλοιποι ελέφαντες στο κοπάδι και τα ζώα του δάσους οι οποίοι βοηθούν στην εξέλιξη της πλοκής της ιστορίας. Θα λέγαμε ότι ο Έλμερ είναι ένας δυναμικός χαρακτήρας καθώς βλέπουμε από τις εικονογραφήσεις να αλλάζει την εμφάνιση του από παρδαλός σε γκρί και να διαμορφώνει έναν άλλο τύπο χαρακτήρα.

Τόσο στο ίδιο το βιβλίο όσο και στις εικονογραφήσεις των παιδιών ο ήρωας σκιαγραφείται μέσα από τις πράξεις του, την ομιλία του και κυρίως μέσω της εμφάνισης του που είναι και το κεντρικό θέμα της ιστορίας. Επίσης η εικονογράφηση των παιδιών είναι πλαισιωμένη δηλαδή η εξέλιξη και η δράση της ιστορίας ανάλογα με τα γεγονότα χωρίζεται σε πλαίσια και ο αναγνώστης μεταβαίνει από την μια εικόνα στην άλλη. Ο κεντρικός ήρωας ο Έλμερ σε κάθε εικόνα βρίσκεται κυρίως στο κέντρο της σελίδας όπου είναι το πιο αποτελεσματικό κέντρο προσοχής και το πιο ελκυστικό σημείο, έτσι σε κάθε εικόνα δίνεται έμφαση στον πρωταγωνιστή της ιστορίας. Σχετικά με το υλικό που χρησιμοποίησαν τα παιδιά το χρώμα είναι έντονο σε κάθε ιστορία που εικονογράφησαν. Όπως είναι φανερό ο Έλμερ είναι παρδαλός οπότε σε κάθε εικονογράφηση κυριάρχησαν πολλά έντονα χρώματα που ταυτόχρονα δηλώνουν την ευχάριστη και παιχνιδιάρικη ψυχική διάθεση του ήρωα ενώ στην συνέχεια που γίνεται γκρί το κλίμα είναι πιο μουντό και η διάθεση πιο μελαγχολική τόσο στον ήρωα όσο και στους υπόλοιπους χαρακτήρες. Όταν όμως όλα αλλάζουν και στην εικονογράφηση υπάρχουν τα πολύχρωμα σχέδια του ήρωα τότε οι χαρακτήρες είναι πιο αισιόδοξοι και χαρούμενοι.

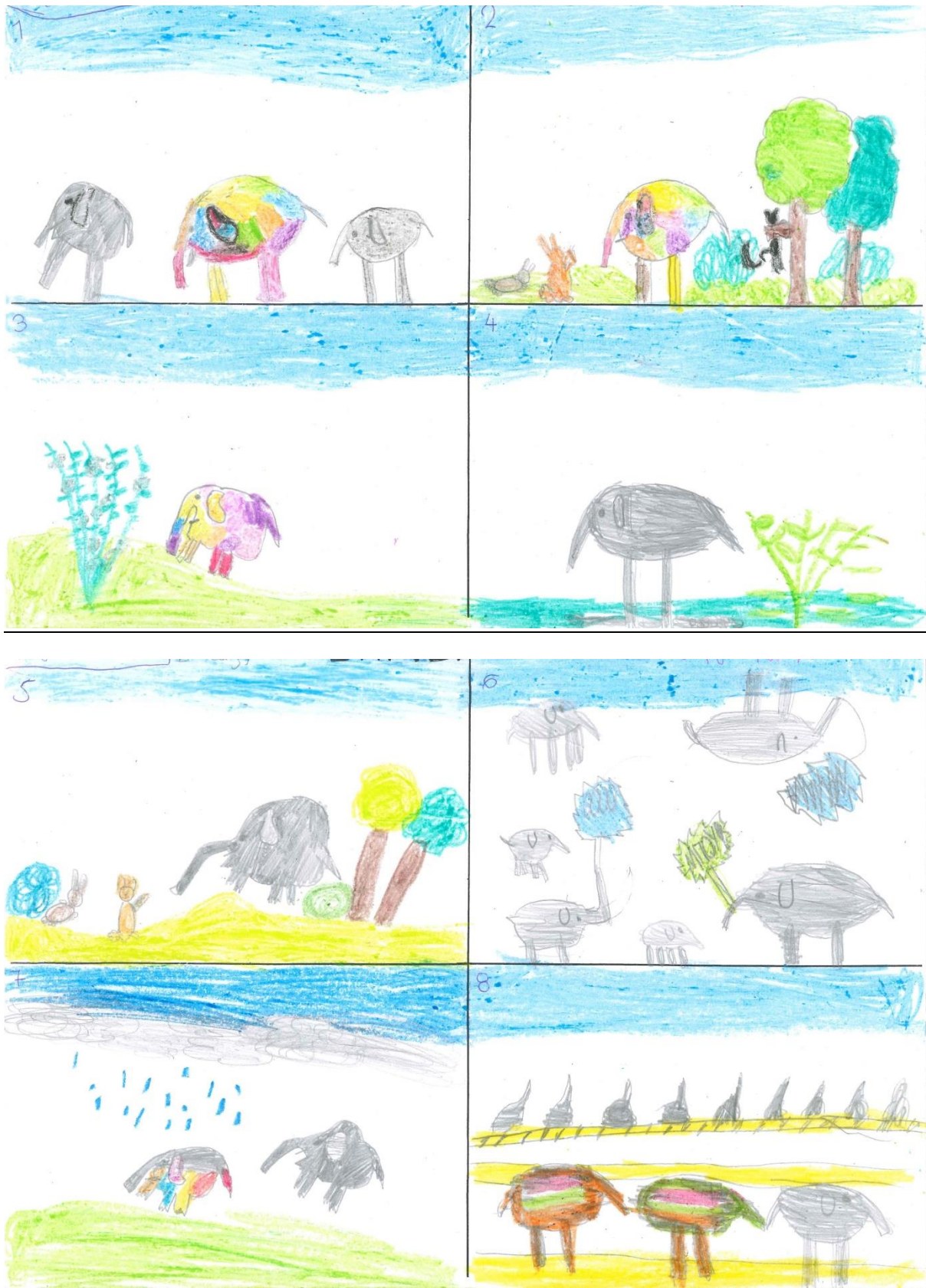
Βλέπουμε λοιπόν ότι ένα εικονογραφημένο βιβλίο δίνει την δυνατότητα στο παιδί να συνδέσει τις εμπειρίες του και να εκτονωθεί μέσα από τις σαγηνευτικές του εικόνες. Τα παιδιά χωρίς να έχουν δει τις εικόνες του βιβλίου άφησαν ελεύθερη την δημιουργική φαντασία τους και διαμόρφωσαν τις δικές τους εικόνες επηρεασμένα από την ανάγνωση του εικονογραφημένου βιβλίου. Τόσο εικονικά όσο και λεκτικά απέδωσαν σε ικανοποιητικό βαθμό την ιστορία όπως ακριβώς ο εικονογράφος και ο συγγραφέας του βιβλίου.

Από την άλλη παρατηρήθηκε τόσο στο κείμενο όσο και την εικόνα ότι υπήρχαν πολλά στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας με τις κατηγορίες του μη λεκτικού κώδικα και τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν.

Για παράδειγμα στην ομάδα 2 ,σελίδα 1-2,Εικόνα 1-2έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος, εμφάνιση, διευθέτηση χώρου χρόνου -Α,ΓΔ). Στις εικόνες από τα χρώματα βλέπουμε την εξωτερική εμφάνιση των ελεφάντων που είναι γκρί και των έλμερ παρδαλός με πολλά χρώματα. Από τη γλώσσα του σώματος βλέπουμε την κάθε του κίνηση στην ιστορία που εκτυλίσσεται σε διαφορετικούς χώρους. Στο λεκτικό μέρος με τη λέξη «ΜΠΟΥ» έχουμε την κατηγορία (παραγλώσσα-Β1) Με τη λέξη «μπου» δηλώνεται η κραυγή του έλμερ προς τους άλλους ελέφαντες .Αυτό είναι ένα παραγλωσσικό στοιχείο. Όλες οι εικόνες παρουσιάζουν διαδοχικά τα γεγονότα και υπάρχουν έντονα χρώματα και σχήματα που δηλώνουν μη λεκτικά μηνύματα. Το κειμενικό στοιχείο λείπει από τις εικονογραφήσεις εκτός από την στιγμή που κάνει την εμφάνισή του ο έλμερ στους άλλους ελέφαντες και εκεί δηλώνεται το μη λεκτικό μήνυμα (παραγλώσσα).

Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1	Εικόνα 1	Α,Γ,Δ	Οι εικόνες παρουσιάζουν την εμφάνιση του έλμερ και των άλλων ζώων του δάσους. Η γλώσσα του σώματος είναι έντονα σε κάποιες εικόνες όπως όταν ο έλμερ κυλιέται με τα βατόμουρα και κάθε γεγονός της ιστορίας μας μεταφέρει σε διαφορετικό χώρο.	«χαχαχα» «γιουχου!» «ΜΠΟΥ»	B1	Με τη φράση «χαχαχα» και «γιουχου» παρουσιάζει το μη λεκτικό στοιχείο εφόσον δηλώνεται το γέλιο και η χαρά των ελεφάντων και με τη λέξη «ΜΠΟΥ» δηλώνεται η κραυγή και η ένταση του έλμερ για να τρομάξει τους υπόλοιπους.	Τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο έχουν στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας. Ιδιαίτερα η εικόνα έχει αρκετά στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας. Σχετικά με το λεκτικό μέρος υπάρχουν όπως ειδάμε κάποια μη λεκτικά μηνύματα.

Βιβλίο 1

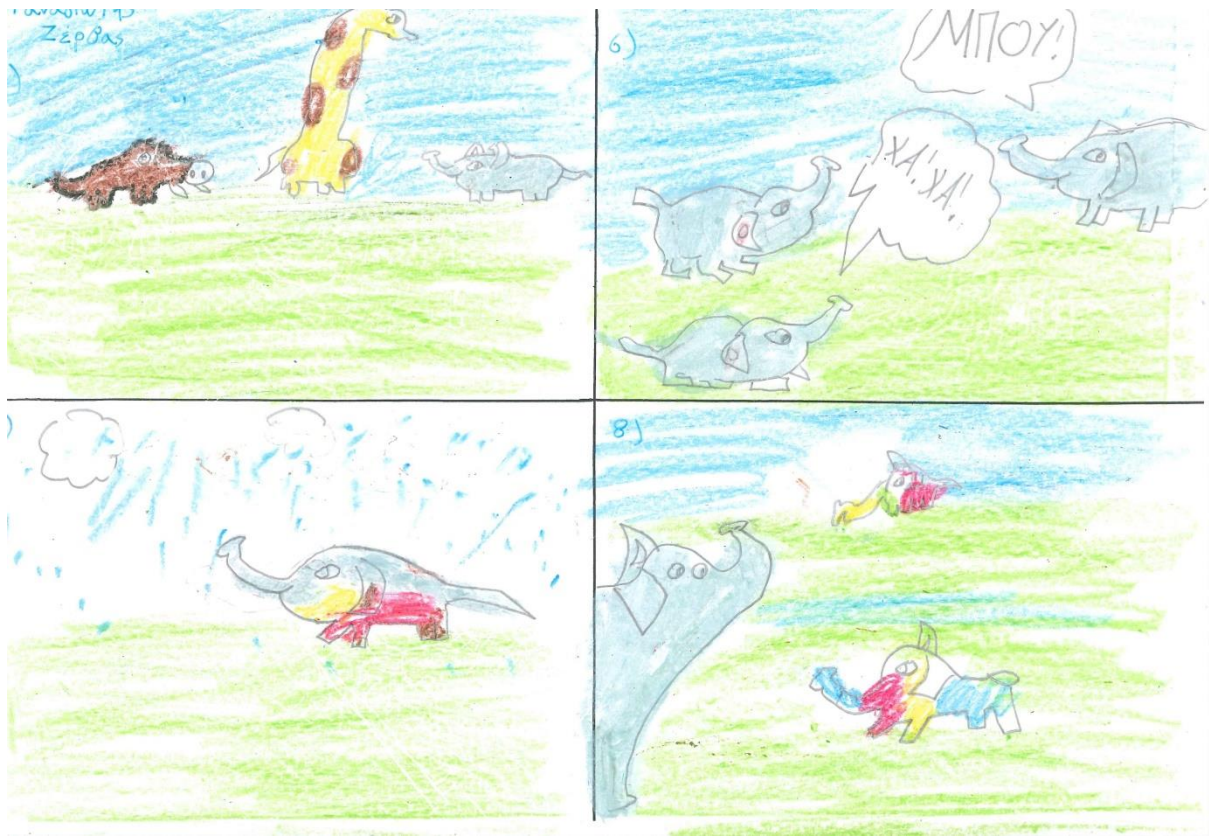
Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος

Ομάδα 2: Έλμερ

Σελίδα	Μονάδα	Κατηγορία	Λειτουργία/	Μονάδα ανάλυσης	Κατηγ	Λειτουργία/	Σχολιασμός
--------	--------	-----------	-------------	-----------------	-------	-------------	------------

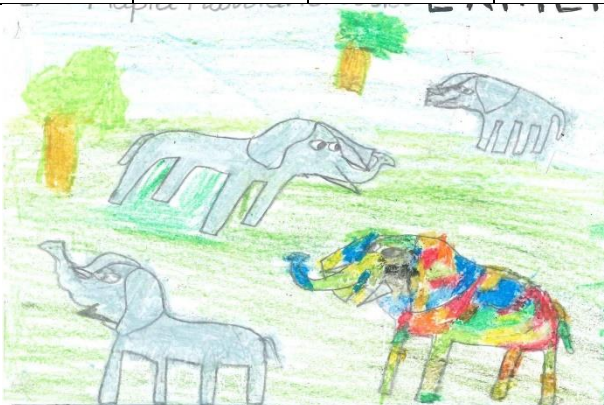
	ανάλυσης (στοιχείο εικονογρά φησης)	ΜΛΕ	Έκφραση	(λεκτικό)	ορία ΜΛΕ	Έκφραση	
1-2	Εικόνα 1-2	Α,ΓΔ	Στις εικόνες από τα χρώματα την εξωτερική εμφάνιση των ελεφάντων που είναι γκρι και των έλμερ παρδαλός με πολλά χρώματα. Από τη γλώσσα του σώματος βλέπουμε την κάθε του κίνηση στην ιστορία που εκτυλίσσεται σε διαφορετικο ύς χώρους.	«ΜΠΟΥ»	B1	Με τη λέξη «μπου» δηλώνεται η κραυγή του έλμερ προς τους άλλους ελέφαντες .Αυτό είναι ένα παραγλωσσικό στοιχείο.	Όλες οι εικόνες παρουσιάζουν διαδοχικά τα γεγονότα και υπάρχουν έντονα χρώματα και σχήματα που δηλώνουν μη λεκτικά μηνύματα. Το κειμενικό στοιχείο λείπει εκτός από την στιγμή που κάνει την εμφάνισή του ο έλμερ στους άλλους ελέφαντες και εκεί δηλώνεται το μη λεκτικό μήνυμα (παραγλώσσα).

Βιβλίο 1		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Ομάδα 3: Έλμερ							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1-2	Εικόνα 1-2	Α,Γ,Δ	Σε αυτή την εικονογράφηση είναι έντονο το στοιχείο της γλώσσας του σώματος με χειρονομίες, στάσεις, βλεμματική επαφή καθώς και η εμφάνιση από τα χρώματα στον έλμερ και σε διάφορα ζώα του δάσους. Κάθε γεγονός της	«μπου» «χαχα»	B1	Με αυτές τις φράσεις βλέπουμε το παραγλωσσικό στοιχείο και την ευχάριστη διάθεση των ελεφάντων.	Στις εικόνες κυριαρχούν έντονα τα μη λεκτικά στοιχεία ενώ το κείμενο υπάρχει μόνο σε ένα σημείο της ιστορίας.

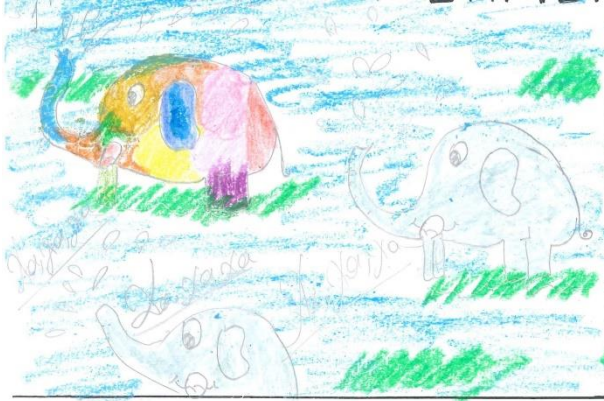
ιστορίας
εκτυλίσσεται
σε
διαφορετικό
χώρο
κατάλληλο
σχεδιασμένο

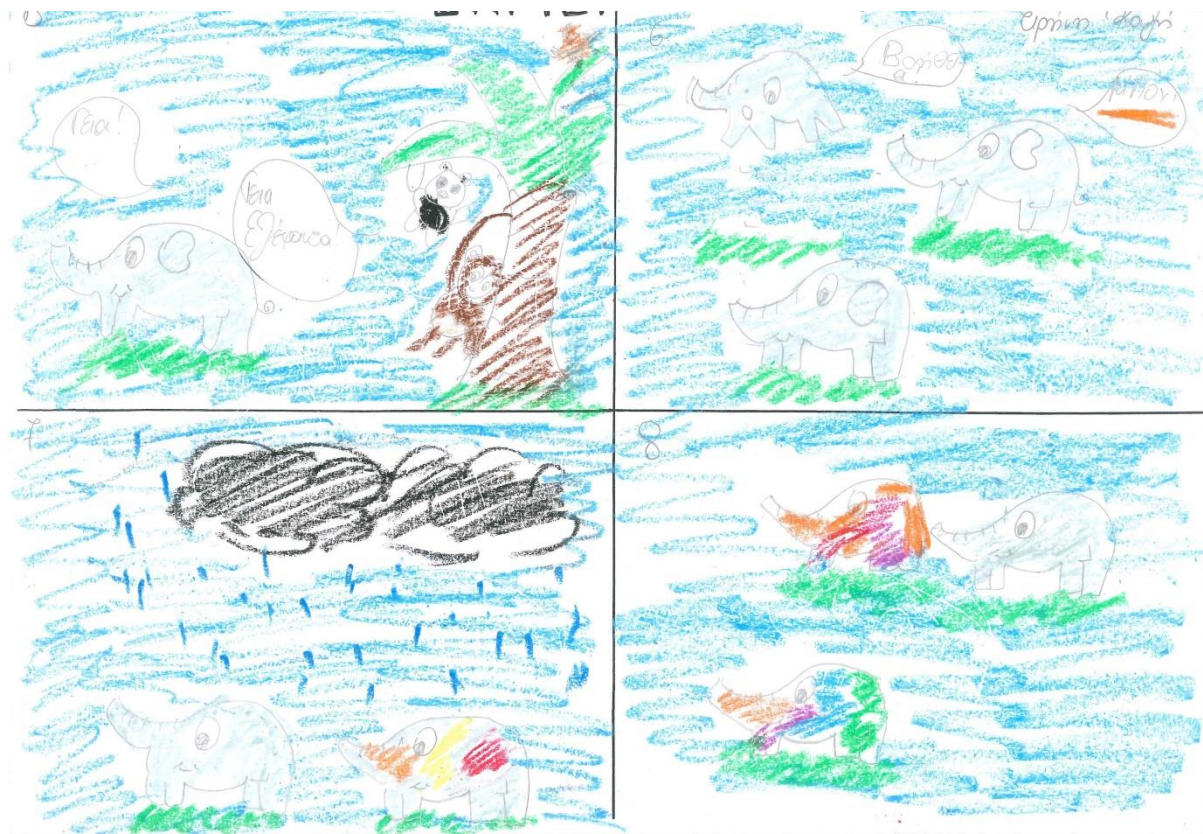

Βιβλίο 1		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Ομάδα 4: Έλμερ							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1-2	Εικόνα 1-2	Α,Γ,Δ	Το στοιχείο τις γλώσσας του σώματος με χειρονομίες, στάσεις, βλεμματική επαφή και την εμφάνιση από τα χρώματα στον έλμερ και σε διάφορα ζώα του δάσους κυριαρχεί και σ' αυτή την εικονογραφήση. Τα	«μπου» «χαχα»	B1	Με τις φράσεις «μπου», «χαχα» βλέπουμε το παραγλωσσικό στοιχείο και την ευχάριστη διάθεση των ελεφάντων.	Τις εικόνες υπάρχουν έντονα τα μη λεκτικά στοιχεία ενώ το κείμενο υπάρχει μόνο σε ένα σημείο τις ιστορίας που δηλώνει και αυτό μη λεκτικά μηνύματα.

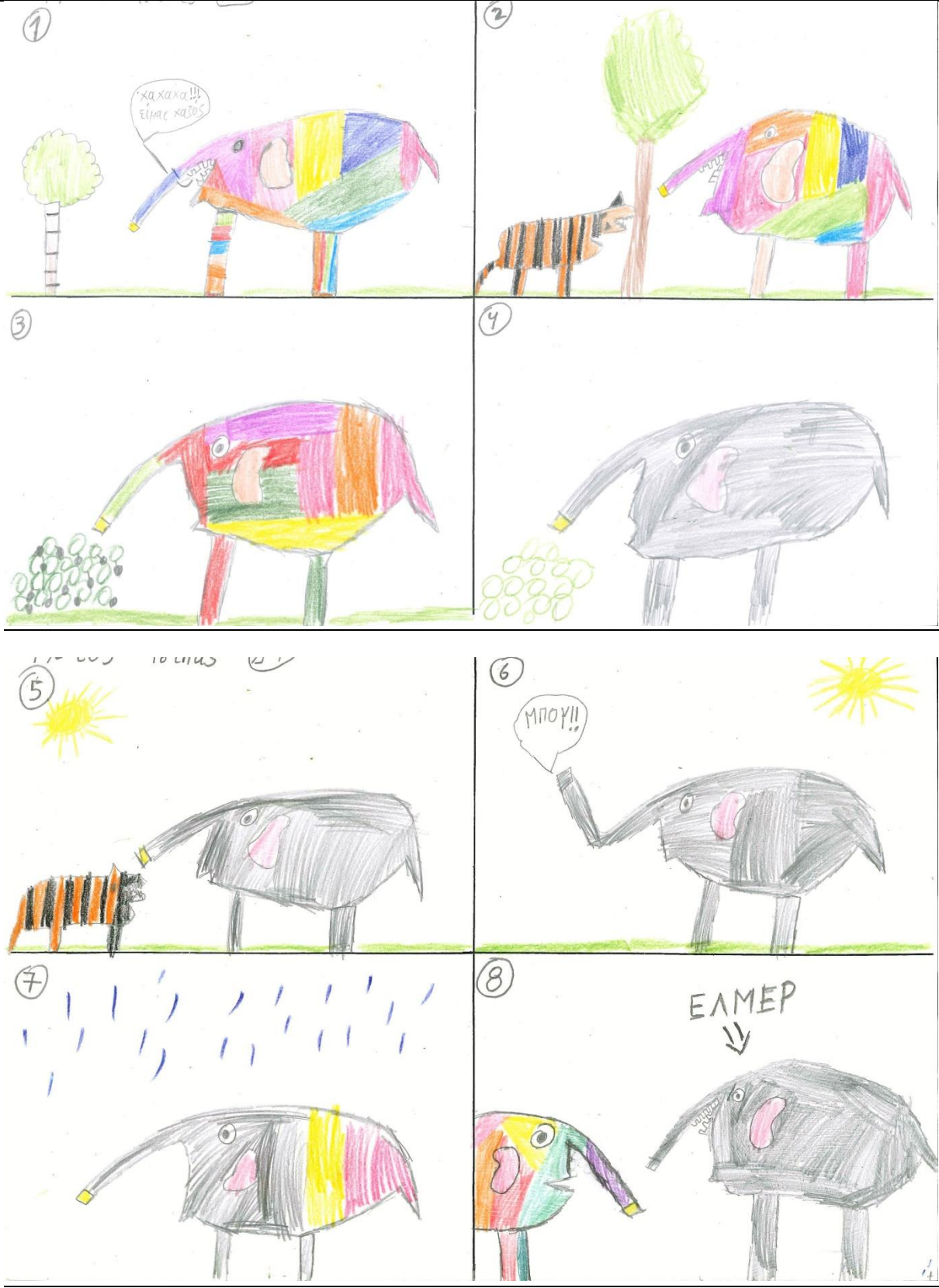
			γεγονότα της ιστορίας εκτυλίσσονται σε διαφορετικά μέρη.			
--	--	--	--	--	--	--

Βιβλίο 1		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Ομάδα 5: Έλμερ							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1-2	Εικόνα 1-2	Α,Γ,Δ	Η γλώσσας του σώματος με χειρονομίες, στάσεις, βλεμματική επαφή και την εμφάνιση από τα χρώματα στον έλμερ και σε πολλά άλλα ζώα του δάσους κυριαρχεί και σ' αυτή την εικονογράφηση. Η ιστορία	«χαχα» «Γουπι Γουπι» «μπού» «Βοήθεια!»	B1	Με αυτές τις φράσεις βλέπουμε πάλι το παραγλωσσικό στοιχείο και την ευτυχία των ελεφάντων. Με τη λέξη «βοήθεια» εκφράζεται η ταραχή και η έκπληξη των ελεφάντων.	Σε αυτή την εικονογράφηση βλέπουμε έντονα χρώματα και σχήματα και το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας σε κάθε σχέδιο. Το κειμενικό στοιχείο υπάρχει σχεδόν σε όλες τις εικόνες και σε ορισμένες δηλώνονται μη λεκτικά μηνύματα.

			παρουσιάζει τα γεγονότα σε διαφορετικά μέρη.			
--	--	--	--	--	--	--

Βιβλίο 1		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος					
Ομάδα 6: Έλμερ							
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1-2	Εικόνα 1-2	Γ	Με αυτή την εικονογράφηση το μη λεκτικό στοιχείο που φανερώνεται έντονα είναι της εμφάνισης καθώς βλέπουμε τον πολύχρωμο έλμερ και την περιπέτεια του μέσα από την αλλαγή του.	«χαχαχα..» «Μπου»	B1	Με τη φράση «χαχαχα» δηλώνεται το γέλιο και η χαρά του έλμερ ενώ με τη λέξη «μπου» βλέπουμε το παραγλωσσικό στοιχείο της εικονογράφησης.	Στις εικόνες είναι πιο έντονο το κομμάτι της εμφάνισης ενώ τα υπόλοιπα μη λεκτικά στοιχεία όπως η γλώσσα του σώματος ή οι διαφορετικοί χρώροι παραλείπονται. Το μοναδικό κειμενικό στοιχείο με μη λεκτικό μήνυμα είναι η φράση «χαχαχα» και η λέξη «μπου».

2.Βιβλίο Γκοολ! (ομάδες: 1-2-3)

Στο εικονοβιβλίο **ΓΚΟΟΛ** έγινε μια ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου όπου τα παιδιά χωρίστηκαν σε 3 ομάδες των 6 ατόμων και εικονογράφησαν την ιστορία που άκουσαν καθώς οι εικόνες του βιβλίου αυτού ανατρέπουν το κείμενο. Το βιβλίο αυτό ανήκει στην κατηγορία των εικονοβιβλίων –picture books. Η ιδιαιτερότητα αυτού του εικονοβιβλίου όπως αναφέραμε παραπάνω είναι πως η εικονική αφήγηση δεν ακολουθεί πιστά τον κειμενικό λόγο, διαφέρουν μεταξύ τους και αποσαφηνίζουν η μια κατηγορία την άλλη. Κάθε εικόνα του βιβλίου αυτού περιγράφει μια διαφορετική ιστορία σε σχέση με αυτή που περιγράφουν τα λόγια του βιβλίου. Διαβάζοντας κανείς μόνο το κείμενο ή μόνο τις εικόνες ξεχωριστά φτιάχνει μια άλλη ιστορία από αυτή που δημιουργούν και τα δύο ταυτόχρονα. Το ίδιο συνέβη και με τις εικονογραφήσεις από τις τρεις ομάδες των παιδιών. Η πρώτη ομάδα απέδωσε την ιστορία και την εικονογράφηση όπως είναι και στο πρότυπο βιβλίο ενώ οι άλλες δύο ομάδες η 2-3 διέφεραν ως προς την εικονογράφηση αλλά τα κειμενικά στοιχεία πλησίαζαν αρκετά τα πρότυπα κείμενα.

Συγκεκριμένα η πρώτη ομάδα εικονογράφησε την ιστορία και πλησίασε αρκετά στις εικόνες και τα κείμενα του πρότυπου βιβλίου. Ο κεντρικός ήρωας ο Λουκάς όπως και η μητέρα του και ο κακός ο λύκος βλέπουμε πως είναι ζώα ανθρωποποιημένα δηλαδή διατηρούν τις φυσικές του ιδιότητες ως ζώα αλλά μιλούν, φορούν ρούχα και έχουν οικογενειακή ζωή σαν τη δική μας και γενικότερα συμπεριφέρονται σαν άνθρωποι με προτερήματα και ελαττώματα. Θα λέγαμε ότι ο Λουκάς είναι ένας κεντρικός ήρωας και ο κακός ο λύκος υποστηρικτικός καθώς υπάρχει στο δεύτερο μέρος των εικόνων

και ο ρόλος του είναι απαραίτητος για την εξέλιξη της ιστορίας. Ο Λουκάς μέσα από τις πράξεις του και την ομιλία του σκιαγραφείται η προσωπικότητα του σαν ένα χαρούμενο και ξέγνοιαστο γουρούνι που παίζει με την μπάλα του. Και σ' αυτήν την εικονογράφηση η ιστορία και τα γεγονότα πλαισιώνονται και ο αναγνώστης μεταφέρεται από τη μια δράση στην άλλη μέσω των εικόνων και των πλαισίων. Από την άλλη όπως βλέπουμε στην δεύτερη και τρίτη ομάδα οι εικονογραφήσεις των παιδιών δεν πλησίασαν τόσο την ιστορία του πρότυπου βιβλίου εικονικά αλλά δεν συνέβη το ίδιο με τα κείμενα τους. Ο πρωταγωνιστής – κεντρικός ήρωας και στις δύο εικονογραφήσεις είναι ο Λουκάς όμως δεν είναι γουρούνι αλλά παιδί – ποδοσφαιριστής, με τον λύκο να διατηρεί την ιδιότητά του. Θα λέγαμε ότι ο ήρωας είναι άτομο σε ρεαλιστική κατάσταση δηλαδή εικονογράφησαν ένα παιδικό ήρωα που κάνει αισθητή την παρουσία του σε κάθε γεγονός της ιστορίας. Ακόμα σε κάθε εικονογράφηση ο πρωταγωνιστής που είναι ο Λουκάς βρίσκεται κατά κύριο λόγο στο κέντρο κάθε εικόνας για να δώσει έμφαση πως είναι ο βασικός ήρωας της ιστορίας. Επίσης τα χρώματα στις εικονογραφήσεις όπως το πράσινο και το μπλε είναι έντονα, συμπληρωματικά και δίνουν περισσότερη ενέργεια στην εικόνα και αποτυπώνουν καλύτερα τους χαρακτήρες.

Μέσα από τις εικονογραφήσεις των παιδιών και τα λεκτικά σημεία υπήρχαν πολλά στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα με πολλές από τις κατηγορίες να κυριαρχούν τόσο στις εικόνες όσο και τα κείμενα.

Για παράδειγμα στην ομάδα 1, σελίδα 2, Εικόνα 2 έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος, εμφάνιση- Α,Γ). Βλέπουμε τον λύκο σε σκούρα χρώματα, μεγαλόσωμο με τα χέρια του να κρατούν την πρησμένη κοιλιά του, το γουρουνάκι να κλαίει που έφαγε την μπάλα του και ο ένας να είναι στραμμένος τις τον άλλο. Στο λεκτικό μέρος: «*Θαύμα γεύση!*», «*ΟΟΥ!*», «*Εκδίκηση!*». Έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος, Παραγλώσσα- Α1,Β1). Με αυτές τις φράσεις και τα σημεία στίξης φανερώνεται η ένταση της φωνής και τα συναισθήματα που κυριαρχούν. Με τη λέξη «εκδίκηση» βλέπουμε το κυρίαρχο συναίσθημα του λύκου που θέλει να εκδικηθεί το γουρουνάκι. Με τη φράση «θαύμα γεύση» μας δείχνει την ευχαρίστηση από τη γεύση που του άφησε αυτό που έφαγε.

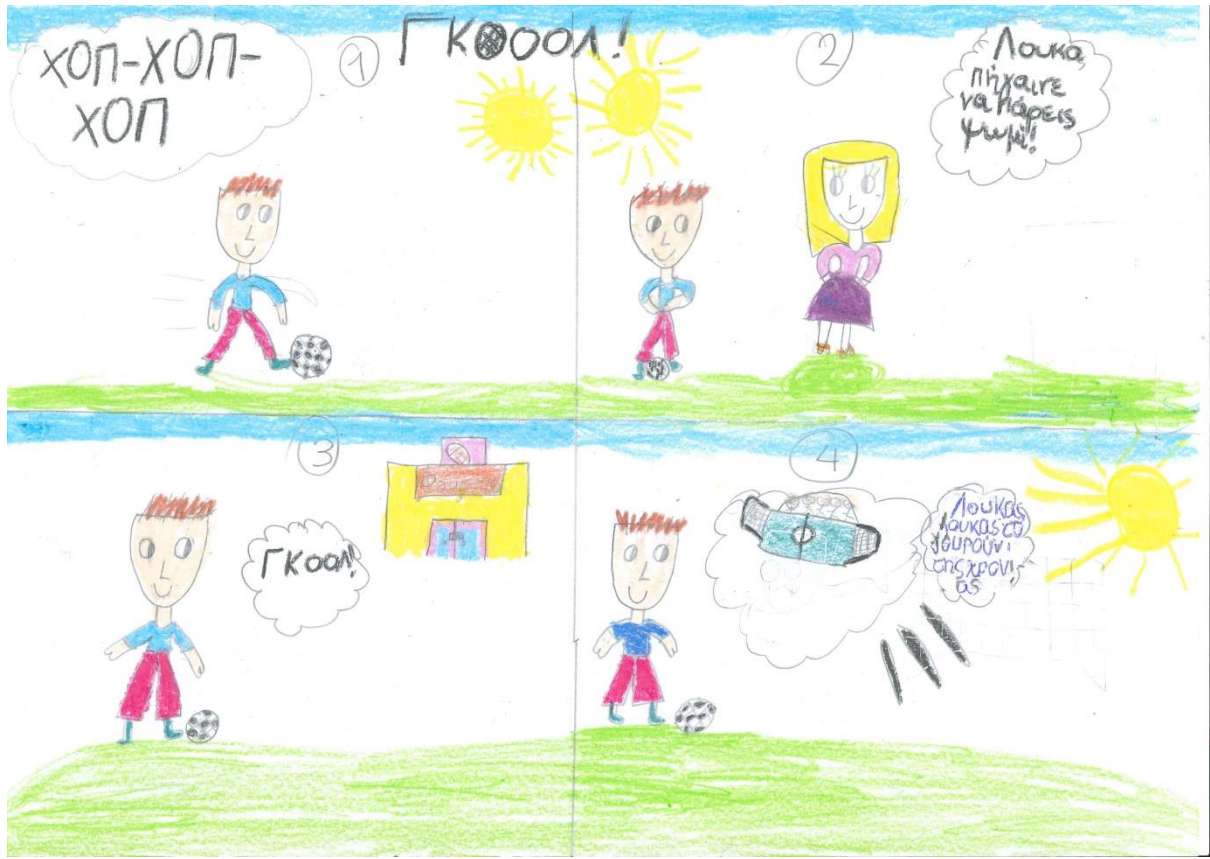
Στην ομάδα 2, σελίδα 1, εικόνα 1 έχουμε τις κατηγορίες (Γλώσσα σώματος, Εμφάνιση, Διευθέτηση χώρου-χρόνου, Διαπροσωπική απόσταση-απτική επαφή- Α,Γ,Δ,ΣΤ). Ο Λουκάς στην ομάδα αυτή δεν είναι γουρούνι αλλά ένα μικρό αγόρι. Σε όλες τις εικόνες που είναι χωρισμένη η ιστορία βλέπουμε τις κινήσεις του σώματός του καθώς παίζει μπάλα. Στη συζήτηση με την μητέρα του είναι έντονο το στοιχείο της βλεμματικής επαφής και της διαπροσωπικής απόστασης. Στο λεκτικό μέρος έχουμε τις φράσεις: «*ΧΟΠ-ΧΟΠ-ΧΟΠ!*», «*ΓΚΟΟΑ!*» και την κατηγορία Β1. Το παραγλωσσικό στοιχείο υπάρχει σε αυτές τις λέξεις καθώς δίνουν την αίσθηση του ήχου και της έντασης. Τα μη λεκτικά μηνύματα υπάρχουν στην εικόνα μέσα από την εμφάνιση του Λουκά και την γλώσσα του σώματος ενώ στο κείμενο κυριαρχεί το στοιχείο της φωνής.

Ομάδα 1 : Το ΓΚΟΟΛ!

Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1	Εικόνα 1	Α,Γ,Δ,ΣΤ	Το γουρουνάκι είναι σε ρόζ χρώμα όπως ένα απλό γουρούνι, Σε κάθε γεγονός της ιστορίας η γλώσσα του σώματος του είναι ανάλογη με την κατάσταση δηλαδή κοιτάζει την μητέρα του όταν συζήτησαν μεταξύ τους, κλωτσάει την μπάλα του στη συνέχεια τρέχει καθώς βάζει γκολ και κρατάει στο στόμα του τη φρατζόλα με το ψωμί. Σε κάθε κίνηση που κάνει αλλάζει και το σκηνικό	«ΓΚΟΟΛ!»	B1	Το παραγλωσσικό στοιχείο υπάρχει στη ζωγραφιά των παιδιών καθώς τονίζουν τη λέξη «γκολ» με κεφαλαία γράμματα και σημείο στίξης για να δείξουν την κραυγή του γουρουνιού όταν έβαλε γκολ.	Τόσο η εικόνα όσο και το κείμενο συνδέονται μεταξύ τους καθώς σε κάθε εικόνα υπάρχει και το αντίστοιχο κείμενο. Τα στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα είναι εμφανή καθώς βλέπουμε την εξωτερική εμφάνιση του γουρουνιού, τις κινήσεις που κάνει σε κάθε του πράξη και τη διευθέτηση του κάθε χώρου που βρίσκεται.
2	Εικόνα 2	Α,Γ	Βλέπουμε τον λύκο σε σκούρα χρώματα, μεγαλόσωμο με τα χέρια του να κρατούν την πρησμένη κοιλιά του, το γουρουνάκι να κλαίει που έφαγε την μπάλα του και ο ένας να είναι στραμμένος τις τον άλλο.	«Θαύμα γεύση!» «ΟΟΥ!» «Εκδίκηση!»	A1,B1	Με αυτές τις φράσεις και τα σημεία στίξης φανερώνεται η ένταση της φωνής και τα συναισθήματα που κυριαρχούν. Με τη λέξη «εκδίκηση» βλέπουμε το κυρίαρχο συναίσθημα του λύκου που θέλει να εκδικηθεί το γουρουνάκι. Με τη	Το μη λεκτικό στοιχείο υπάρχει στην εικόνα και το κείμενο όπως οι κατηγορίες τις εμφάνισης, της γλώσσας του σώματος και τα παραγλωσσικά στοιχεία. Τα λόγια ακολουθούν τις εικόνες και οι μη λεκτικοί κώδικες του ενός συνδέονται με τον άλλο.

						φράση «θαύμα γεύση» μας δείχνει την ευχαρίστηση από τη γεύση που του άφησε αυτό που έφαγε.	
--	--	--	--	--	--	--	--

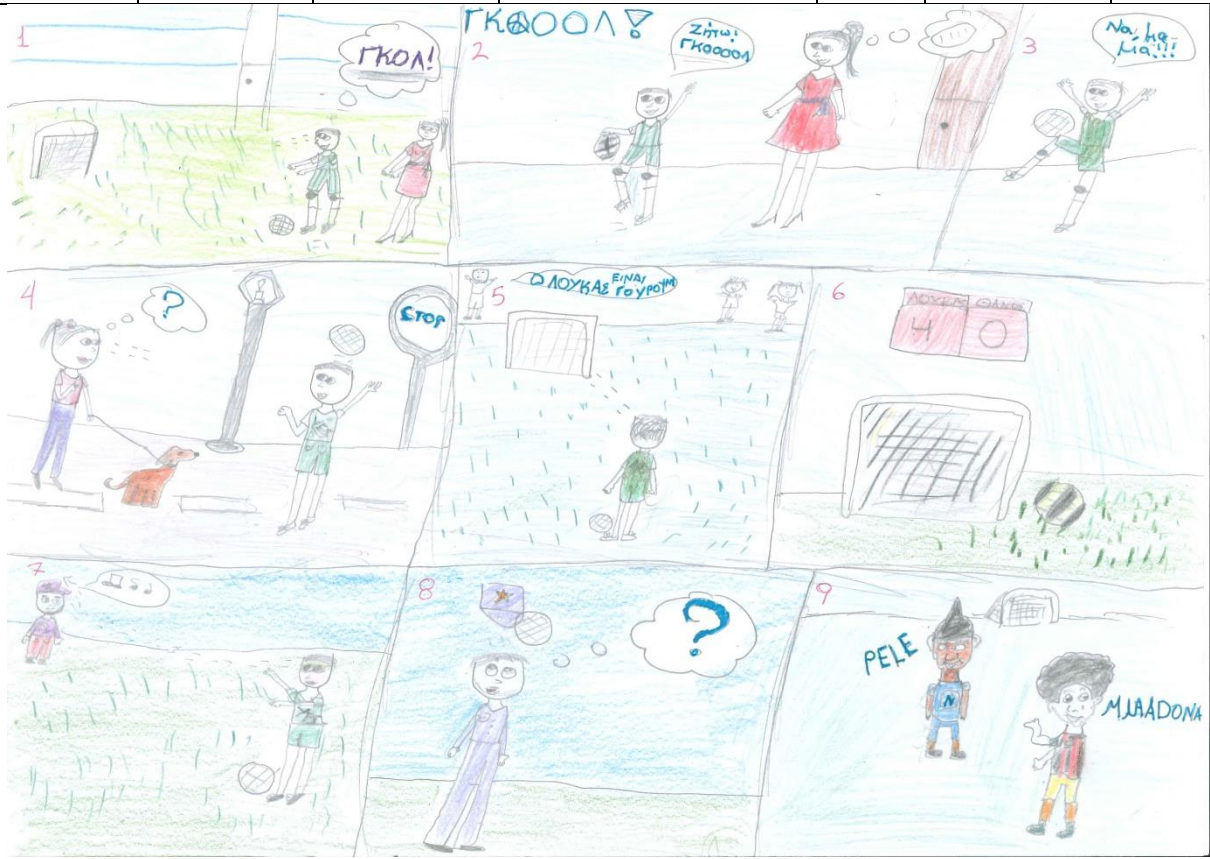
Βιβλίο 2

Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος

Ομάδα 2: Το ΓΚΟΟΛ!

Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1	1	Α,Γ,Δ,ΣΤ	Ο Λουκάς στην ομάδα αυτή δεν είναι γουρούνι αλλά ένα μικρό αγόρι. Σε όλες τις εικόνες που είναι χωρισμένη η ιστορία βλέπουμε τις κινήσεις του σώματός του καθώς παίζει μπάλα. Στη συζήτηση με την μητέρα του είναι	«ΧΟΠ-ΧΟΠ-ΧΟΠ» «ΓΚΟΟΛ!»	B1	Το παραγλωσσικό στοιχείο υπάρχει σε αυτές τις λέξεις καθώς δίνουν την αίσθηση του ήχου και της έντασης.	Τα μη λεκτικά μηνύματα υπάρχουν στην εικόνα μέσα από την εμφάνιση του Λουκά και την γλώσσα του σώματος ενώ στο κείμενο κυριαρχεί το στοιχείο της φωνής .

			έντονο το στοιχείο της βλεμματικής επαφής και της διαπροσωπικής απόστασης .			
2	Εικόνα 2	A,Γ	Σε κάθε εικόνα βλέπουμε τις κινήσεις των σωμάτων και τις εκφράσεις των προσώπων. Ο λουκάς δείχνει χαρούμενος ενώ στο τέλος νευριασμένο σ με το λύκο ξαπλωμένο να έχει φάει τη μπάλα του.	«Μη!» «χα χα» «Μιαμ!Μιαμ!»	B1	Η λέξη «μη» δηλώνει άρνηση, το «χαχα» δηλώνει γέλιο και το «μιαμ!μιαμ» ευχαρίστηση . Τα στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα που υπάρχουν στην εικόνα είναι της εμφάνισης και της γλώσσας του σώματος ενώ στο κείμενο υπάρχει πάλι το παραγλωσσικό στοιχείο καθώς εν υπάρχουν λόγια αλλά φωνητικές εκφράσεις.

Βιβλίο 2		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος Ομάδα 3: Το ΓΚΟΟΛ!					
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (στοιχείο εικονογράφησης)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/ Έκφραση	Σχολιασμός
1	Εικόνα 1	Α,Γ,Δ,ΣΤ	Η εικονογράφηση αυτή χωρίζεται σε πολλά μέρη ανάλογα με τα γεγονότα της ιστορίας. Ο Λουκάς είναι ένας ποδοσφαιριστής από την εμφάνισή του. Σε όλες τις εικόνες βλέπουμε την επαφή του με άλλα πρόσωπα της ιστορίας και τις	«Ζήτω,Γκοολ!» «Μα,μα!» (?)	B1	Βλέπουμε κάποιες φράσεις που φανερώνουν ζητωκραυγές και την ένταση της φωνής του Λούκα. Με το ερωτηματικό (?) σε μεγάλο μέγεθος θέλει να δείξει την ένταση και την απορία του Λούκα.	Η εικόνα έχει αρκετά μη λεκτικά στοιχεία. Ιδιαίτερα έντονα και διαφορετικά είναι τα μη λεκτικά στοιχεία της γλώσσας του σώματος και η εμφάνιση του Λουκά δείχνει την ιδιότητα που έχει του ποδοσφαιριστή. Ο χώρος σε κάθε εικόνα αλλάζει καθώς και οι επαφές που έχει με άλλα πρόσωπα. Στο λεκτικό κομμάτι

			διαφορετικές κινήσεις του σώματός του καθώς και των εκφράσεων του.				δεν υπάρχουν κείμενα αλλά φωνητικές εκφράσεις που δηλώνουν φωνή, ένταση και πανηγυρισμούς.
2	Εικόνα 2	Α,Γ,Δ	Ο Λουκάς πηγαίνει πρώτα στο φούρνο αλλάζει δηλαδή χώρο και ύστερα έρχεται σε αντιπαράθεση με τον λύκο ο οποίος πήρε την μπάλα του και δείχνει ταραγμένος. Από τη στάση του σώματος του βλέπουμε πως ζητάει να πάρει την μπάλα του.	«Τέλεια γεύση!!!» «Εκδίκηση!» «Ωχ!»	B1	Η πρώτη φράση δείχνει την ευχαρίστηση του λύκου που έφαγε την μπάλα του Λουκά. Η λέξη «εκδίκηση» φανερώνει το αρνητικό του συναίσθημα. Το «ωχ!» είναι ένα στοιχείο φωνής με το σημείο στίξης που δηλώνει ενόχληση και έκπληξη από τον λύκο.	Η εικόνα παρουσιάζει την εμφάνιση του λύκου ο οποίος είναι μαύρος και μεγάλος σε μέγεθος και τον Λουκά να έρχεται σε επαφή μαζί του. Τα στοιχεία της γλώσσας τους σώματος και της εμφάνισης είναι αισθητά σε αυτές τις εικόνες ενώ στο λεκτικό μέρος τα μη λεκτικά στοιχεία φαίνονται μέσα από τα παραγλωσσικά στοιχεία και τα βασικά συναισθήματα που φανερώνουν.

3.Βιβλίο –Το κόκκινο βιβλίο (ομάδες: 1-2-3-4-5-6)

Τέλος με το εικονοβιβλίο-χωρίς λέξεις **ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ** έγινε μια παρουσίαση των εικόνων του βιβλίου και τα παιδιά χωρισμένα σε 6 ομάδες των 3 ατόμων δημιούργησαν μια ιστορία με βάση τις εικόνες αυτές. Η κατηγορία του βιβλίου αυτού δεν έχει λέξεις και παρουσιάζει τα μηνύματά του μόνο με εικόνες. Η ιδιαιτερότητα αυτού του βιβλίου όπως είπαμε παραπάνω είναι πως όχι μόνο δεν υπάρχουν κείμενα αλλά οι εικόνες λειτουργούν διαδοχικά ή μια μετά την άλλη και ο εικονογράφος «παίζει» με τα πλαίσια, τα μεγέθη των εικόνων κάθε φορά στην κάθε εικόνα που ακολουθεί. Ξεφυλλίζοντας την μια εικόνα μετά την άλλη εκτυλίσσεται η ιστορία του «κόκκινου βιβλίου» που διαβάζουμε και ο καθένας μπορεί να την ερμηνεύσει με τον δικό του τρόπο καθώς υπάρχουν μόνο εικόνες και η φαντασία κάθε ανθρώπου είναι διαφορετική. Το ίδιο συνέβη και με τα κείμενα των ομάδων των παιδιών. Οι ομάδες είδαν τις εικόνες και δημιούργησαν 6 ιστορίες. Όλες οι ομάδες παρατήρησαν τις εικόνες και με περιγραφικό τρόπο απέδωσαν πιστά το νόημά τους. Φυσικά ο καθένας βλέπει κάθε εικόνα με τη δική του οπτική αλλά σε γενικές γραμμές οι ιστορίες και τα γεγονότα των ιστοριών των παιδιών κινήθηκαν στα ίδια πλαίσια.

Όπως παρατηρούμε από τις ιστορίες των παιδιών οι κεντρικοί ήρωες είναι δύο παιδιά ένα αγόρι και ένα κορίτσι που βρίσκονται σε διαφορετικά μέρη το ένα σε μια χιονισμένη πόλη και το άλλο σε μια παραλία. Σε κάθε ιστορία τα παιδιά έχουν δώσει διαφορετικό όνομα στους ήρωες οι οποίοι έχουν ρεαλιστικές ιδιότητες δηλαδή παρουσιάζονται να έχουν τις έγνοιες, τα προβλήματα, τις χαρές και τα όνειρα που μπορεί να έχουν και τα ίδια τα παιδιά που τις δημιούργησαν. Δίνοντας στους ήρωες δικά τους ονόματα θα λέγαμε ότι έχουν την αίσθηση της ανάμειξης στην ιστορία. Τα παιδιά λειτούργησαν σαν αφηγητές των ιστοριών καθώς απέδωσαν σε κείμενα τις εικόνες που είδαν. Έτσι μέσα από τα σχόλιά τους βλέπουμε όχι μόνο την εξέλιξη της ιστορίας αλλά και την σκιαγράφηση των ηρώων. Τα παιδιά περιγράφουν την εξωτερική εμφάνιση των ηρώων η οποία λειτουργεί ως χαρακτηριστική και στη συνέχεια δικαιώνουν τον χαρακτηρισμό τους μέσω των γεγονότων και των πράξεων που διαδραματίζονται στο κείμενο. Τέλος τα παιδιά σε κάθε κείμενό τους απέδωσαν τις σκέψεις και τα αισθήματα των προσώπων μέσα από δικά τους σχόλια και εξομολογήσεις με αποτέλεσμα να αποκαλύψουν την προσωπικότητα των ηρώων και να εμπλουτίσουν τη δράση της ιστορίας.

Επίσης όπως θα δούμε παρακάτω σε κάθε κειμενική αφήγηση υπήρχαν πολλά στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας καθώς μέσα από λέξεις η φράσεις δηλώνονταν πολλά σήματα του μη λεκτικού κώδικα με τα αντίστοιχα βασικά συναισθήματα.

Για παράδειγμα στην ομάδα 1 ,σελίδα 1-2 έχουμε τις κατηγορίες (Α1,Γ1,Δ1,ΣΤ1) «μια πόλη που ήταν πολύ χιονισμένη»,«το χαμόγελό της έφτανε ως τα αφτιά» ,«ήταν σε μια ερημωμένη πόλη με φοίνικες και θάμνους», «η έκπληξή του ήταν φανερή», «είχαν μεγάλη απορία» ,«Καθόταν στο θρανίο τη και σκεφτόταν» ,«η έκπληξή της έγινε λύπη», «φαινόταν λυπημένος και ξαφνιασμένος» ,«στο πρόσωπό του ζωγραφίστηκε ένα μεγάλο χαμόγελο» ,«την αγκάλιασε» .Με τις φράσεις αυτές φανερώνεται το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας. Με την εναλλαγή των χώρων από μια χιονισμένη πόλη σε μια ερημωμένη, με την διάθεση και τις εκφράσεις των παιδιών που είτε χαμογελούν είτε είναι λυπημένα, είτε αγκαλιάζονται , δηλώνεται το μη λεκτικό στοιχείο. Σε αυτή την κειμενική αφήγηση υπάρχει πληθώρα λέξεων και φράσεων που δηλώνουν στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας με κυρίαρχα συναισθήματα να είναι η χαρά, η λύπη, η έκπληξη, η απορία .

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μια πόλη που ήταν πολύ χιονισμένη αυτή τη περίοδο. Ένα κοριτσάκι πήγαινε στο σχολείο με το καινούριο του βιβλίο. Το βιβλίο ήταν μικρό και τα αυτιά της με δυσκολία τηνοέρχονταν στο δρόμο. Το κοριτσάκι αγαπούσε το βιβλίο του και το κρατούσε αγκαλιά όσο πήγαινε στο σχολείο του. Όταν έφτασε στο σχολείο δεν πρόλαξε και πολύ. Η μόνη της έλλοια ήταν το κόκκινο βιβλίο, το οποίο ήταν στη τσάντα. Το ανοίγει και είδε έναν τεράστιο χαρτί. Το χαμόγελό της έφτανε ως τα αυτιά. Το κοριτσάκι το έβλεπε Χριστίνα. Ξαφικά, όμως ο δάσκαλος βυρτικώθηκε και μεθώσε το βιβλίο νηπιακή. Στην ακρομαθία υπήρχε ένα παιδάκι, συγκεκριμένα αγόρι που το έβλεπε Νικόλας. Ο Νικόλας βρήκε μισοκαλυμμένο ένα παρόμοιο βιβλίο με της Χριστίνας. Ηταν σε μια ερμητισμένη παραλία με γύνικες και θάρνους. Τότε είδε τη πόλη της και τη κοίταξε προσεκτικά. Ηταν κωκέντη στα δέντρα. Η έκδηξη του ήταν φανερή. Εκείνη τη στιγμή στο βιβλίο εμφανίστηκαν 4 εικόνες. Αυτή που του έκανε περισσότερο εντύπωση ήταν μια που έδειχνε ένα κοριτσάκι. Η Χριστίνα έβλεπε τον Νικόλας και ο Νικόλας την Χριστίνα. Έχαν μεγάλη απορία! Πώς να γίνει αυτό. Ξιγά σιγά ο ένας συμπάθησε το άλλον και ανταλλάξαν ένα μεγάλο χαμόγελο. Το κοριτσάκι έκμπε το λογικό βιβλίο βιβλίο όταν τα άλλα παιδιά εχόλασαν. Καθόσαν στο θρανίο της και ανέφεσαν. Σκεφόνταν πως θα τον διακονήσει. Ξεω συνάτησε έναν κύριο που πούλαγε πολύχρω-

μα μπατόνια με ήλιον. Τα αγόρασε όλα. Με δυσκολία τα κρα-
 τούσε για να μην της φύγουν. Τα έδεξε όλα μαζί. Τη βίβλο
 με το βιβλίο της πέταξε πάνω από το σύννεφο, βρεν
 απέρανετο ουρανόν. Σίγα σίγα έφτασε πιο ψηλά από την πό-
 λη. Το χιόνι εκεί πάνω ήταν πιο πυκνό. Ξαφνικά το
 κόκκινο βιβλίο χρίσθησε από τον άνεμο της. Η έκρηξη
 της έγινε Jim. Προσχηθήκε στο χώρο ανοιχτό.
 Ο Νικόλας προσπάθησε να δει τη Χριστίνα, ενώ
 αυτή προσπάθησε να ανακαλύψει τον τόπο του, δις ευχίας
 του βιβλίου. Στο βιβλίο φαινόταν λυπημένος και
 ξαφνιασμένο. Η Χριστίνα φαινόταν κι αυτή μαζί του, αλλά
 σε μεγάλη απόσταση. Εκείνη τη στιγμή στο πρόσωπο του
 αγριώ, συμφορίσθηκε ένα μεγάλο χαμόγελο. Επίσης είδε
 τη φίλη του από κοντά, βόλτα από ψηλά. Την αγκάλια-
 σε και το βιβλίο άρχισε να κλείνει. Έτσι δημιούργηθηκε
 η ιστορία του κόκκινου βιβλίου. Έμεινε έτσι θηλυμένη
 στον κόσμο το βρήκε ένας κύριος και το πήρε μαζί του.

Βιβλίο 3		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος		
Ομάδα 1: Το κόκκινο βιβλίο				
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός

1-2	<p>«<i>μια πόλη που ήταν πολύ χιονισμένη</i>» «<i>το χαμόγελό της έφτανε ως τα αφτιά</i>» «<i>ήταν σε μια ερημωμένη πόλη με φοίνικες και θάμνους</i>» «<i>η έκπληξή του ήταν φανερή</i>» «<i>είχαν μεγάλη απορία</i>» «<i>Καθόταν στο θρανίο τη και σκεφτόταν</i>» «<i>η έκπληξή της έγινε λύπη</i>» «<i>φαινόταν λυπημένος και ζαφνιασμένος</i>» «<i>στο πρόσωπό του ζωγραφίστηκε ένα μεγάλο χαμόγελο</i>» «<i>την αγκάλιασε</i>»</p>	Α1,Γ1,Δ1,ΣΤ1	<p>Με τις φράσεις αυτές φανερόνεται το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας. Με την εναλλαγή των χώρων από μια χιονισμένη πόλη σε μια ερημωμένη, με την διάθεση και τις εκφράσεις των παιδιών που είτε χαμογελούν είτε είναι λυπημένα, είτε αγκαλιάζονται , δηλώνεται το μη λεκτικό στοιχείο.</p>	<p>Σε αυτή την κειμενική αφήγηση υπάρχει πληθώρα λέξεων και φράσεων που δηλώνουν στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας με κυρίαρχα συναισθήματα να είναι η χαρά, η λύπη, η έκπληξη, η απορία .</p>
-----	---	--------------	--	--

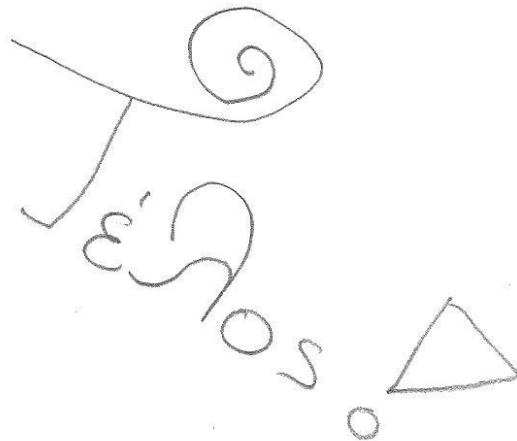
Ήρχε μία χιονισμένη πόλη με πολλά κτήρια.
 Ένα μικρό κοριτσάκι η Λένα πηγαίνοντας σχολείο σιωπώ
 είχε καθίσει (έτρεχε). Με σφαιλιά ένα κόκκινο
 βιβλίο. Έτρεχε, έτρεχε χαμογελαστά πάνω στο χιόνι.
 Ντιμένη πόλη και αφιόνοντας πίσω της κληνό. Μόλις
 έφτασε στο σχολείο γάζεσε στο κιάθιλα και ονους της
 τα ζίδευε στο κόκκινο βιβλίο που αχιοφενότων από
 την τρώντατης. Καθώς άνοιζε το βιβλίο παρατήρισε
 ένα χαρτί δεν ήξερε που βρισκόταν αλλά είχε πολλά
 νησιά. Όμως το βλέματης ήταν καρφωμένο σε ένα από
 όλα αυτά. Και το κοιτούσε και του κοιτούσε ως που είδε
 ένα παιδάκι τον Νικο. Φενόταν πως ήταν φραγός και φροχός.
 Επειδή δε φορούσε ούτε καλά ρούχα και δε φορούσε
 παπούτσια. Ο Νικος μέσα στην αίθια είδε ένα κόκκινο βι-
 βλίο να αχιοφένετε και παραξενεύτηκε. Και το πήρε
 μαζί του. Άνοιξε το βιβλίο και κοίτα μία πόλη χιονι-
 σμένη εμφανίστηκε. Την κοίταζε πολύ προσεκτικά, του
 έκανε εντύπωση. Δεν ήταν βολντι δική του.
 Ξαφνικά μέσα στην κλοαίτια παρατήρισε μια πολλα-
 τακία ένα παράθυρό της βρισκόταν ένα κοριτσάκι που
 τον έβλεπε. Η Λένα κοίταζε έξω και ο Νικος την
 έβλεπε. Ο Νικος κοίταζε δίπλα και την είδε. Με σιω-
 χτό το στόμα και τα δύο παιδάκια κοίταχτηκαν στα
 μάτια.

Το κόκκινο βιβλίο Νο 2

Χαμογέλασε το ένα στο άλλο. Έδειχναν χαρούμενα και μιν ήξεραν το ένα το άλλο. Βλεπόντουσαν μέσα από ένα βιβλίο. Αυτή η παράξενη συνάντηση της προώλεσε περίεργες σκέψεις. Το κοριτσάκι είχε χτυπήσει αλλά κρατώνται το κόκκινο βιβλίο βκευτό του σκόφου. Τα υπόλοιπα παιδιά έτρεχαν διαβητικά. Το κοριτσάκι ζήτησε από έναν κύριο που πουλούσε μπαλόνια να του τα δώσει γιατί είχε ένα σοβαρό σκολό. Της τα έδωσε κι αυτή χαρούμενη τα έπιασε και... πέταξε ψηλά σαν πουλί. Ήταν πολύ χαρούμενη επειδή θα συναντούσε αυτό το αγοράκι. Χιόνισε αλλά του κοριτσάκι κρατούσε το βιβλίο στον αγκώνα της βραχιά. Πέταξε πάνω από τη χιονισμένη πολιτρία με τα πολλά κτήρια, κούτασπρα από το χιόνι. Οχ... έλεγε το βιβλίο από τον αγκώνα της κι η Λένα στεναχωρήθηκε πολύ. Έλεγε το βιβλίο κάτω από την πολυκατοικία της ανοιχτό στη βελίδα με το αγοράκι. Ο Νίκος κοίταξε στο βιβλίο του και είδε τη Λένα να πετά ψηλά στον ουρανό με τα μπαλόνια της. Ο Νίκος έβαλε το βιβλίο, του το άφησε κάτω, κατέβηκε και έβαλε τα κλαίματα. Ξαφνικά η Λένα από τον ουρανό εμφανίστηκε στο δρόμο του κόσμου, το φτωχό με τους λυγρούς και τοίχους.

Το κόκκινο βιβλίο Νο 3

Όταν το κατάλαβε ένοιωσε πάρα πολύ χαρούμενος ε-
φόσον την είδε να έρχεται κοντά του. Την αγκάλιασε καθώς
το βιβλίο έκαθιεν και το δικό του ήταν χυμμένο στην
άγκυ. Ξαφνικά το βιβλίο έκαθισε χιονισμένο. Τότε
έναν κύριο το πήρε με το παδάλατό του κι έφυγε.

Βιβλίο 3		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος		
		Ομάδα 2: Το κόκκινο βιβλίο		
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός

1-2-3	<p>«<i>μια χιονισμένη πόλη με πολλά κτήρια</i>» «<i>έτρεχε με αγκαλιά ένα κόκκινο βιβλίο</i>» «<i>το βλέμμα της ήταν καρφωμένο..</i>» «<i>φαινόταν πως ήταν φτωχός επειδή δεν φορούσε ούτε καλά ρούχα ούτε παπούτσια</i>» «<i>με ανοιχτό το στόμα και τα δύο παιδάκια κοιτάχτηκαν στα μάτια</i>» «<i>χαμογέλασε το ένα στο άλλο</i>» «<i>..η Λένα στενοχωρήθηκε πολύ</i>» «<i>..μαζεύτηκε και έβαλε τα κλάματα</i>» «<i>ένιωσε πάρα πολύ χαρούμενος</i>» «<i>την αγκάλιασε</i>»</p>	Α1,Γ1,Δ1,ΣΤ1	<p>Το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας όπως η εναλλαγή των χώρων από μια χιονισμένη πόλη σε μια ερημωμένη, η διάθεση και οι εκφράσεις των παιδιών που είτε χαμογελούν είτε είναι λυπημένα, είτε αγκαλιάζονται και η εξωτερική τους εμφάνιση υπάρχουν σχεδόν σε ολόκληρο το κείμενο.</p>	<p>Στο κείμενο αυτό υπάρχουν πολλές λέξεις και φράσεις που δηλώνουν στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας με κυρίαρχα συναισθήματα να είναι η χαρά, η λύπη, η έκπληξη, η απορία .</p>
-------	--	--------------	--	---

11-1-17

«Το κόκκινο βιβλίο»

Εε μια χιονισμένη πόλη υπήρχαν πολλές κατοικίες όπου ένα κορίτσι τριειρνούσε σού' τή κρατώντας ένα βιβλίο για να πάει στο σχολείο. Όταν κάθισε στην καρέκλα της τάξης άνοιξε το βιβλίο για να δει έναν χάρτη όπου είχε διαφορά νησιά. Στο κέντρο του χάρτη υπήρχε ένα αγόρι και βιαστικά όπως περπάτασε βρήκε το βιβλίο. Όταν άνοιξε το βιβλίο είδε τη χιονισμένη πόλη. Εε μια πολυκατοικία υπήρχε ένα κοριτσάκι με το ίδιο βιβλίο. «κοιταζόντουσαν μέσα απ' το βιβλίο» και σκεφτότανε πως θα το επισκευτεί. Για να πάει στο νησί πήρε πολλά μπαλόνια όπως πέτασε ψηλά έφρευξε από την χιονισμένη πόλη βιαστικά της έπεσε το βιβλίο στη πόλη και σε μια σελίδα του βιβλίου ήταν το αγόρι. Το αγόρι ήτα στεναχωρημένο γιατί δεν έβλεπε το κορίτσι. Όταν σήκωσε το κεφάλι του είδε το κορίτσι και αγκαλιάστικαν και το βιβλίο έμεινε στο πάτομα και βιαστικά ένας κυριος το πήρε.

Τάξη Δ'γ

Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός
1	«Σε μια χιονισμένη πόλη υπήρχαν πολλές κατοικίες..» «το αγόρι ήταν στενοχωρημένο» «όταν σήκωσε το κεφάλι του» «αγκαλιάστηκαν»	A1,Δ1	Στο κείμενο υπάρχει το στοιχείο της μη λεκτικής επικοινωνίας όπως είναι η διευθέτηση του χώρου και οι χειρονομίες, οι στάσεις του σώματος που δηλώνουν συναισθήματα όπως της στενοχώριας, η οπτική επαφή και η απτική επαφή.	Η αφήγηση αυτή δεν διαθέτει πολλά μη λεκτικά στοιχεία. Παρουσιάζεται ο χώρος που είναι μια χιονισμένη πόλη με πολλά κτήρια, η διάθεση του αγοριού και οι κινήσεις του σώματος όταν ήρθαν σε επαφή.

Μια φορά κι έναν καιρό ήταν μία χιονισμένη πόλη, ήταν ένα κορίτσι που πήγαινε στο σχολείο του και κρατούσε μια τσάντα στον ώμο της και ένα κόκκινο βιβλίο και ήταν πολύ χαρούμενη. Μετά πήγατε όλα τα παιδιά μέσα στην τάξη τους το κορίτσι κοίταξε το κόκκινο βιβλίο της. Το κορίτσι άνοιξε το κόκκινο βιβλίο στη σελίδα που είχε επάνω έναν χώρο και το κοίταξε.

Έβλεπε τις σελίδες που είτε επάνω νησιά, και όπως κοίταξε είδε ένα αγόρι να περπατάει σε ένα νησί. Το αγόρι είδε στην άμμο ένα βιβλίο που ήταν θαμμένο, το αγόρι αναρωτήθηκε και πήγε να το δει. Άνοιξε το βιβλίο και είδε μια πόλη με ψηλά κτήρια, είδε τη χιονισμένη πόλη, είδε και ένα σπίτι με ένα κορίτσι να κρατάει ένα κόκκινο βιβλίο και να βλέπει εικόνες. Το κορίτσι είδε σε φανταστικά ένα αγόρι που κρατάει ένα κόκκινο βιβλίο που είχε πάνω ένα κορίτσι, το αγόρι χαμογέλασε όπως και στην φανταστική το κορίτσι ήταν

χαρούμενο. Ένώ ηρέμας έρεμαν το κορίτσι κρατάει το κόκκινο βιβλίο της, φενόνταν ρες και σκεφτόσαν το κορίτσι πήρε παλάκια μπαρόνια από τον μπαρόνα μετά το κορίτσι από πήρε τα μπαρόνια πέταξε ψηλά στον αέρα και χαμογέλασε και κρατάει το κόκκινο βιβλίο πέταξε πάνω από την πόλη με τα μπαρόνια εκεί που πέταξε ξαφνικά του έπιασε το κόκκινο βιβλίο της.

Το βιβλίο έπεσε στον δρόμο, το βιβλίο είχε πέσει κοντά στη θάλασσα όπως είχε πέσει το βιβλίο άνοιξε μερικές εικόνες από ένα αγόρι που έδειχνε στενοχωρημένο το βιβλίο έδειχνε το αγόρι να κοιτάει το κορίτσι που κρατάει μια ζώνια το κορίτσι έγραφε στο αγόρι και οι δύο ήταν πολύ χαρούμενοι το βιβλίο κλίνει και θρηνεί κάτω στην πόλη, και ξαφνικά ένας κύριος το πήρε και έψυξε με το ποδήλατό του.

Βιβλίο 3		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος		
Ομάδα 4: Το κόκκινο βιβλίο				
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Εκφραση	Σχολιασμός
1-2	«ήταν μια χιονισμένη πόλη.. μια πόλη με ψηλά κτήρια» «ήταν πολύ χαρούμενη» «το αγόρι χαμογέλαγε» «το αγόρι έδειχνε στενοχωρημένο» «έδειχνε το αγόρι να κοιτάει στο κορίτσι» «και οι δύο ήταν πολύ χαρούμενοι»	A1,Δ1	Με τις λέξεις «χαρούμενη», «στενοχωρημένο», «χαμογέλαγε», «κοιτάει» δηλώνονται οι κώδικες μη λεκτικής επικοινωνίας και συγκεκριμένα της γλώσσας του σώματος. Με την πρώτη φράση υπάρχει μια περιγραφή σχετικά με τον χώρο που εκτυλίσσονται τα γεγονότα.	Στη συγκεκριμένη ιστορία υπάρχουν κάποια στοιχεία της A1 κατηγορίας της μη λεκτικής επικοινωνίας που δηλώνουν, χαρά, λύπη καθώς και το στοιχείο της διευθέτησης του χώρου .

Σε μια κωμωδία ήταν η Ελένη που πήγαινε σχολείο με
ένα κόκκινο βιβλίο. Ήταν πολύ κρύο και φορούσε ζεστά ρούχα.
Στο σχολείο είχε πολλά παιδιά μέσα και όλα παρακολουθού-
σαν τον δάσκαλό τους. Η Ελένη κοιτούσε το κάρτελο του βιβ-
λίου της. Παρατήρησε τον χώρο καλά καλά και πιο κοντά
βρήκε έναν άνθρωπο. Ένα παιδί που τον έδειξαν Πέτρο βρήκε
κάτω στην αμμουδιά ένα βιβλίο και πήγε να το μαζέψει. Ξεφύ-
λησε το βιβλίο και είδε μια πόλη. Το αγόρι κοίταξε αλλού και
πιο κοντά και ανόικρισε την Ελένη να διαβάσει ένα βιβλίο.
Η Ελένη είδε το αγόρακι που διάβαζε το ίδιο βιβλίο.
Και ο Πέτρος κοίταξε την Ελένη και της χαμογέλασε ενώ
στο βιβλίο χαμογέλασε η Ελένη. Η Ελένη έκλεισε το βιβλίο
ενώ τα παιδιά πίσω έφτυχαν απ' το σχολείο. Η Ελένη
πήρε και αγάρασε πολλά παιχνίδια. Τα μπαλόνια πήγαι-
ναν όλο και πιο ψηλά την Ελένη μαζί με το βιβλίο.
Πήγαινε όλο και πιο ψηλά μέχρι που έβλεπε τα
σπίκια μικρά. Αλλά οχ! Το βιβλίο της γλιστρούσε
απ' τα χέρια και φαινόταν πολύ στεναχωρημένη ενώ
το βιβλίο έπεφτε όλο και πιο χαμηλά. Το βιβλίο άνοιξε σαν
σαβίλα που ο Πέτρος κοίταξε το βιβλίο. Το αγόρι ένωθε
μοναξιά και κοίταξε το βιβλίο ενώ η Ελένη έρχεται
πιο κοντά του. Τότε ο Πέτρος την είδε και χαμογέλασε.
Τότε αυτός πήδηξε να την πιάσει. Το βιβλίο της Ελένης
έκλεισε και το αγόρι έπευσε επάνω του. Μετά το βρήκε
ο κ. Σταύρος που ήταν ποδηλάτης και το βρήκε

Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός
1	<p>«σε μια χιονισμένη πόλη» «φορούσε ζεστά ρούχα» «κοίταζε την Ελένη και της χαμογέλασε» «Αλλά οχ!» «φαινόταν πολύ στενοχωρημένη» «ένιωθε μοναξιά» «πήδηξε να την πιάσει»</p>	A1,B1,Γ1,Δ1,ΣΤ1	<p>Η φράση «χιονισμένη πόλη» δηλώνει την διευθέτηση του χώρου. Με τη φράση «φορούσε ζεστά ρούχα» περιγράφει την εμφάνιση του κοριτσιού. Οι λέξεις «χαμογέλασε» και «στενοχωρημένη», «μοναξιά» δηλώνουν βασικά συναισθήματα και τις εκφράσεις του προσώπου. Με την φράση «πήδηξε να την πιάσει» περιγράφει την στάση του σώματος και ταυτόχρονα την απτική επαφή. Με τη φράση «αλλά οχ!» και το σημείο στίξης είναι το παραγλωσσικό στοιχείο του κειμένου καθώς δηλώνει έκπληξη και παραπέμπει σε φωνητικό στοιχείο.</p>	<p>Η συγκεκριμένη κειμενική αφήγηση διαθέτει πολλές κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας με συναισθήματα χαράς, λύπης, έκπληξης, μοναξιάς καθώς και στοιχεία εμφάνισης,χώρου,απτικής επαφής και παραγλωσσικά στοιχεία.</p>

21

"Το Κόκκινο Βιβλίο"

Μια φορά κι έναν καιρό υπήρχε μια πόλη χιονομένη. Εκεί ζούσε η Έλενα που κρατούσε ένα βιβλίο και πήγαινε στο σχολείο. Περνούσε μέρα από την ζωή. Ήταν χαρούμενη φοράς ένα κοκκίνο βιβλίο, ^{πράσινο βιβλίο} κακό, ^{πράσινο βιβλίο} μπλε σαρωτό και καφέ πανιέλι. Την ώρα του μαθήματος που ο δάσκαλος εξηγούσε το μάθημα και οι άλλοι μαθητές τον παρατηρούσαν η Έλενα πήγε να βγάλει το βιβλίο ^{από τη} τσάντα της. Το άνοιξε και αντίκρισε έναν χαρτί που είχε πολλά νησιά. Στο ^{κεντρικό} νησί είδε ένα παιδάκι, τον Μάριο να περπατάει στο έρημο ^{στο} νησί. Ο Μάριος ^{σφύριζε κόκκινη κατσαβίδα και σκεπτόμενος} κάθεται πέρασε βρήκε ένα θαμμένο ^{στην} αίθρα ^{αίθρα} κόκκινο βιβλίο. Πήγε να το πάρει, το άνοιξε και είδε μια πόλη με πολυκατοικίες και έναν καταλευκό ουρανό. Είδε το σχολείο της Έλενας που είχε ανοιχτό το ίδιο βιβλίο με αυτόν. Τότε τα παιδιά κατάλαβαν ότι ο ένας κέρρισε να δει τον άλλον. Τότε η Έλενα όταν τον είδε στεναχωρήθηκε. Ηθελε να πάει να τον δει, να αληθινή αλλά πως θα το έκανε; Με ποιον τρόπο; Ο Μάριος είδε την Έλενα. Ήταν κι οι δύο πολύ χαρούμενοι. Ένω οι μαθητές έφευγαν εκείνη σκεφτόταν πως θα τον βρει. Βρήκε μια ιδέα. Σητήσε όλα τα μαλόνια ενός ^{παλιού} ^{μαλόνι} ^{μαλόνι}. Είσι θα πείραζε και θα έφτανε στον Μάριο. Τότε άρχισε να πείραζε με τα πολύχρωμα μαλόνια που ήταν κοκκίνα, κόβ, κίτρινα και κίτρινα. Ήταν τόσο πολύ χαρούμενη!!! Θα βριαντούσε τον Μάριο!!! Κρατούσε και το κόκκινο βιβλίο της. Άρχισε να απομακρύνεται από τα κτίρια της πόλης. Εα φικά της έπεσε το βιβλίο. Ήταν ^{της} Σαφισαμένη. Της έπεσε στο δρόμο. Τότε στεναχωρήθηκε. Ο Μάριος όταν το είδε αυτό ανι σήκωσε τώρα τι θα γινόταν;

№ 2

Πέρασε η ώρα τότε στα γότφρευτηρε και το κείσε. Δεν είχε δε
όπως το κορίτσι που ερχόταν από πίσω του μεταμαλόνια. Ξαφνικά
το αντικρησε ήταν πολύ χαρούμενο δεν πίστευε στα μάτια του.
Εκεί σκαλιόσκιαν ήταν οι οι δύο πολλή φαρύμενο το βιβλίο είκαμε
Ένας αυδηδαίης το βρήκε, το πήρε και έφυγε. Τέλος....

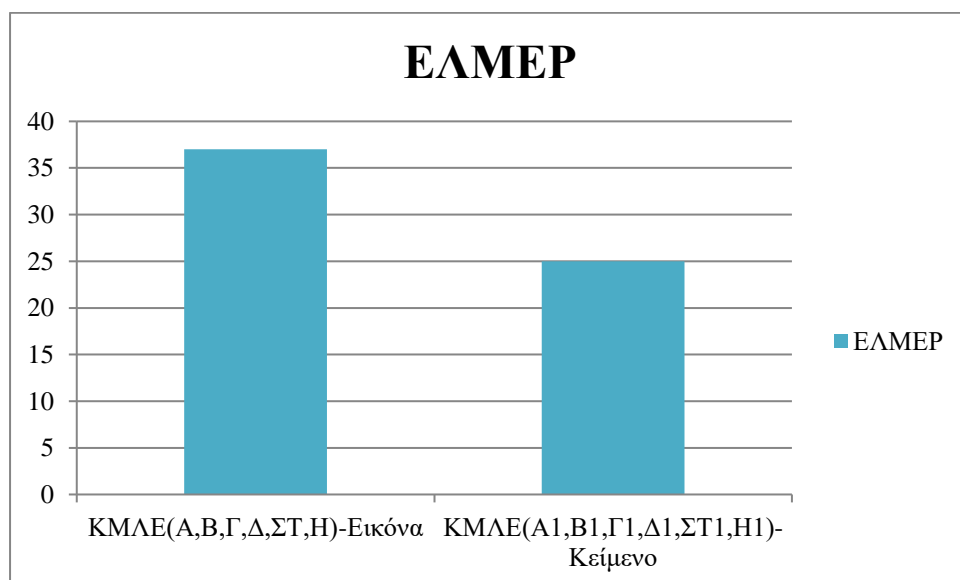
Βιβλίο 3		Αναλυτικός πίνακας ερευνητικού δείγματος		
		Ομάδα 6: Το κόκκινο βιβλίο		
Σελίδα	Μονάδα ανάλυσης (λεκτικό)	Κατηγορία ΜΛΕ	Λειτουργία/Έκφραση	Σχολιασμός
1-2	«μια χιονισμένη πόλη.. με πολυκατοικίες» «ήταν χαρούμενη» «φορούσε ένα κόκκινο σκουφί, κίτρινο κασκόλ, πράσινη μπλούζα, μπλέ παπούτσια και καφέ παντελόνη» «έρημο εκείνο	A1,Γ1,Δ1,ΣΤ1	Οι φράσεις «χιονισμένη πόλη.. με πολυκατοικίες» , «έρημο νησί» δηλώνουν την διευθέτηση του χώρου. Με τη φράση «φορούσε ένα κόκκινο σκουφί, κίτρινο κασκόλ, πράσινη μπλούζα, μπλέ παπούτσια και καφέ παντελόνη» και «πολύχρωμα μπαλόνια που ήταν κόκκινα, μωβ, μπλε και κίτρινα» περιγράφει την	Οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας είναι αρκετές με συναισθήματα χαράς, λύπης, έκπληξης, απογοήτευσης καθώς και στοιχεία εμφάνισης, χώρου και απτικής επαφής .

<p>νησί» «ήταν και οι δύο πολύ χαρούμενοι» «πολύχρωμα μπαλόνια που ήταν κόκκινα, μωβ, μπλε και κίτρινα» «ήταν ξαφνιασμένη» «στενοχωρήθηκε» «απογοητεύτηκε» «εκεί αγκαλιάστηκαν, ήταν και οι δύο πολύ χαρούμενοι»</p>		<p>εμφάνιση του κοριτσιού και των μπαλονιών. Οι λέξεις «χαρούμενη» και «ξαφνιασμένη», «απογοητεύτηκε» δηλώνουν βασικά συναισθήματα και τις εκφράσεις του προσώπου. Με την φράση «εκεί αγκαλιάστηκαν» περιγράφει την στάση του σώματος και ταυτόχρονα την απτική επαφή.</p>	
--	--	--	--

5.Αποτελέσματα (1-2)

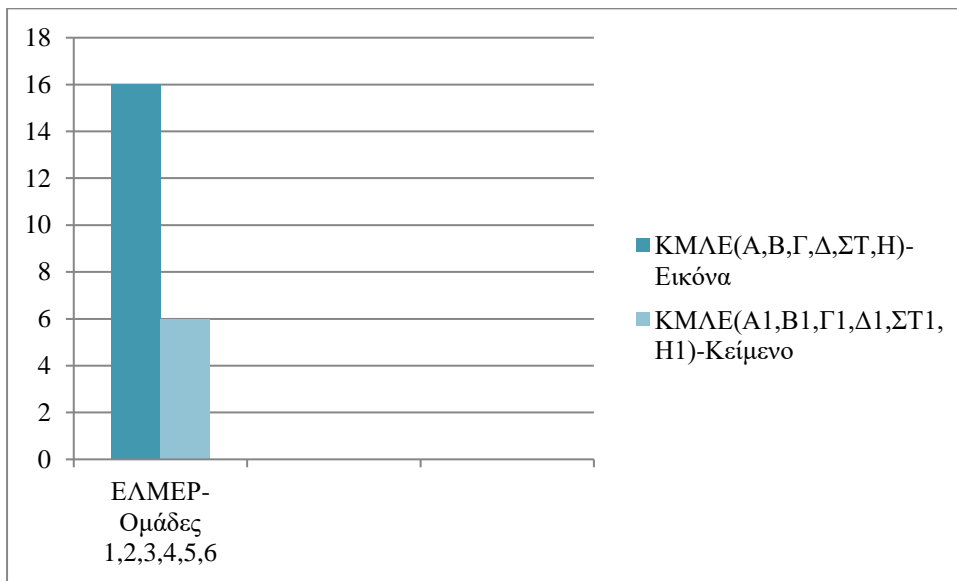
Για να γίνουν περισσότερο κατανοητά τα αποτελέσματα της έρευνας παρακάτω παρουσιάζονται με τη μορφή γραφημάτων τα στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας με τους μη λεκτικούς κώδικες που υπάρχουν στην εικόνα και το κείμενο των τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων και δηλώνουν τα βασικά συναισθήματα καθώς και τα μη λεκτικά στοιχεία από τις εικονογραφήσεις και κείμενα των παιδιών.

Με βάση το παρακάτω γράφημα βλέπουμε καλύτερα τις κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν στην εικόνα και το κείμενο του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου «Έλμερ»:

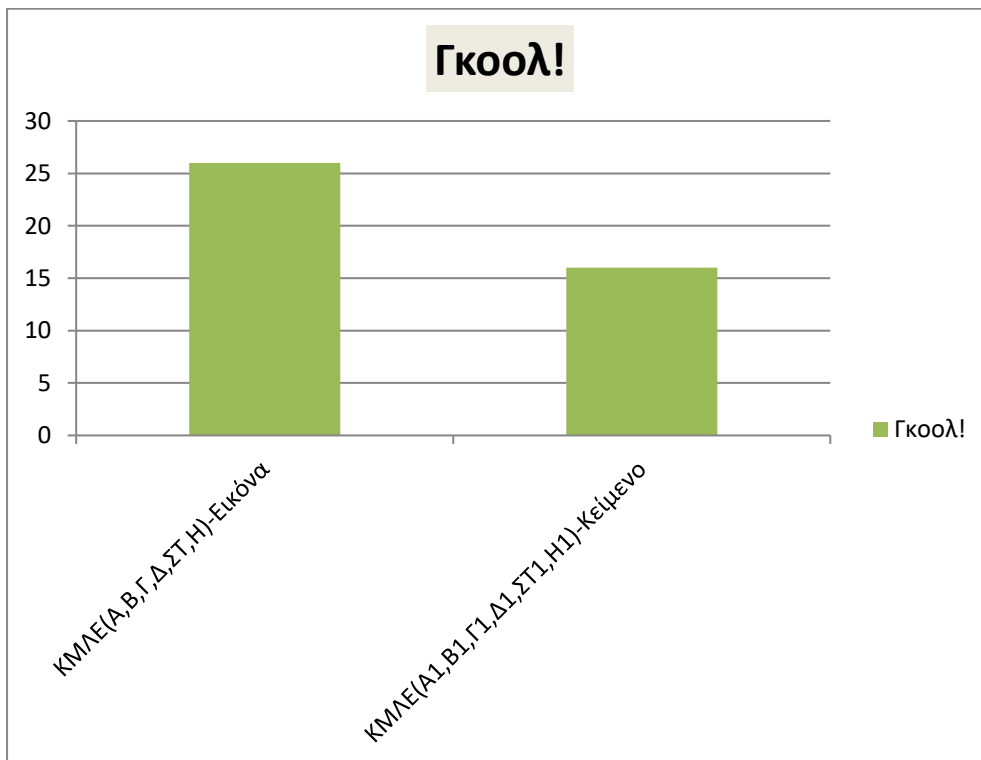
Όπως παρατηρούμε από το γράφημα αυτό οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικόνες του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων αλλά σε όλα τα γεγονότα της ιστορίας η εικόνα και ο λόγος λειτουργούν συμμετρικά.

Στο παρακάτω γράφημα βλέπουμε τα στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας από τις εικονογραφήσεις των 6 ομάδων των παιδιών στο βιβλίο «Έλμερ» στα εικονικά και κειμενικά στοιχεία..

Όπως παρατηρούμε από το γράφημα αυτό οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικονογραφήσεις των παιδιών σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων όπως συμβαίνει και στο πρότυπο βιβλίο.

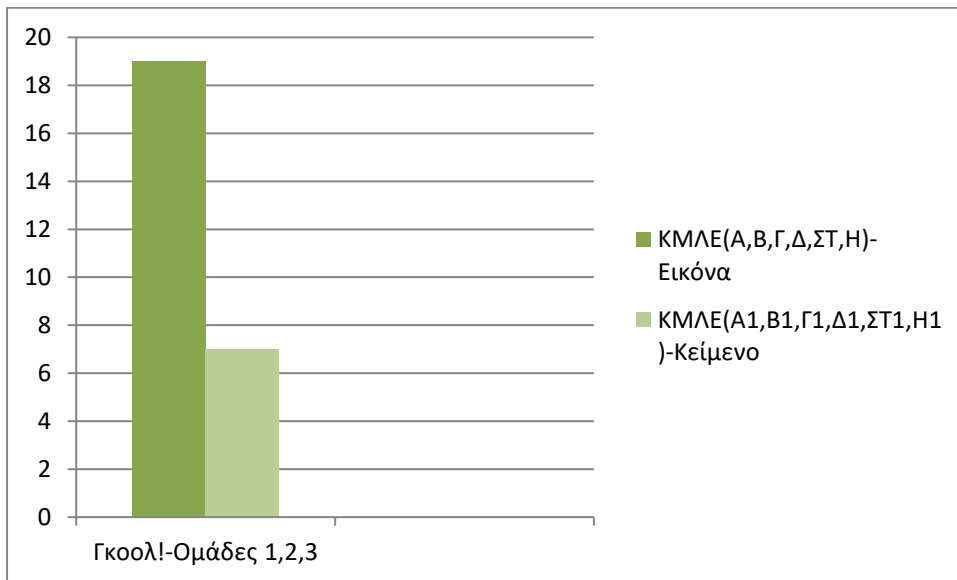
Στο γράφημα του εικονοβιβλίου «Γκοολ» βλέπουμε τις κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν στην εικόνα και το κείμενο του:

Στο γράφημα οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικόνες του εικονοβιβλίου σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων και σε όλα τα γεγονότα της

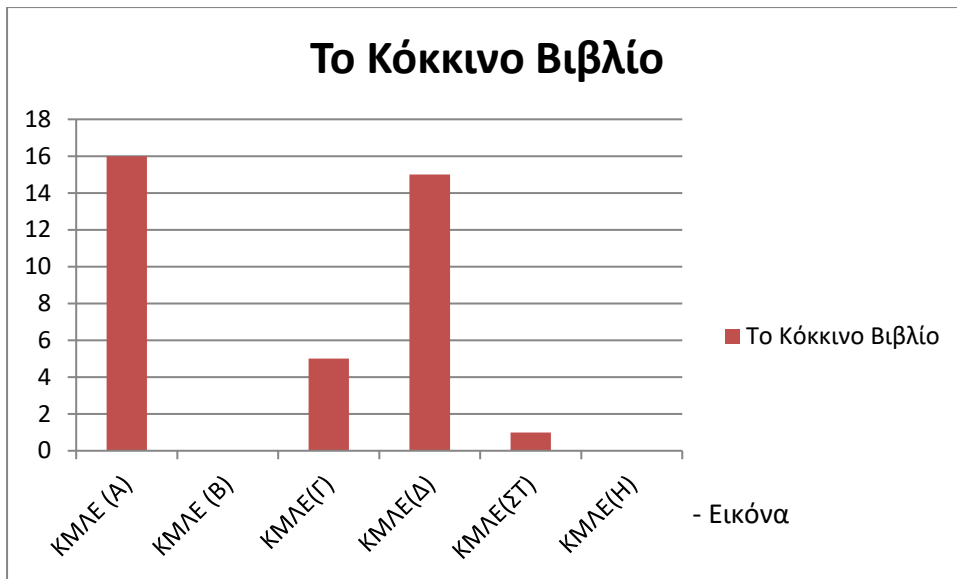
ιστορίας η εικόνα και ο λόγος λειτουργούν αντιθετικά δηλαδή το νόημα των εικόνων δεν συμβαδίζει με το νόημα των κειμένων. Βλέπουμε και πάλι ότι υπάρχουν στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα σε όλο το βιβλίο όμως σε γενικές γραμμές τα μη λεκτικά σήματα είναι περισσότερα στις εικόνες παρά στις λέξεις.

Στο γράφημα από το βιβλίο «Γκοολ!» βλέπουμε τις κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν στην εικόνα και το κείμενο των εικονογραφήσεων των παιδιών.

Όπως παρατηρούμε από το γράφημα αυτό οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικονογραφήσεις των παιδιών σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων. Τα μη λεκτικά σήματα είναι περισσότερα στις εικόνες παρά στις λέξεις αλλά οι εικονογραφήσεις των παιδιών λειτουργούν συμμετρικά σε σχέση με τα κείμενα καθώς η εικονογράφησή της κάθε ομάδας συνδεόταν με τα κείμενα σε αντίθεση με το πρότυπο βιβλίο.

Επίσης στο γράφημα παρακάτω βλέπουμε καλύτερα τις κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν στις εικόνες του εικονοβιβλίου-μη λεκτικού βιβλίου «Το κόκκινο βιβλίο»:

Όπως παρατηρούμε στο εικονοβιβλίο-μη λεκτικό βιβλίο αυτό που υπάρχουν μόνο εικόνες ,οι κατηγορίες μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό είναι η Α και Δ κατηγορία δηλαδή η γλώσσα σώματος και ο χωροχρόνος .Στη συνέχεια οι κατηγορίες Γ και ΣΤ δηλαδή η εμφάνιση και η διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή βρίσκονται σε κάποια σημεία του εικονοβιβλίου. Αυτές οι τέσσερις κατηγορίες μη λεκτικού κώδικα είναι φυσικό να υπάρχουν σε ένα βιβλίο με εικόνες όπως αυτό καθώς ο μόνος τρόπος αφήγησης είναι η εικόνα και παίζει σημαντικό ρόλο η μη λεκτική επικοινωνία στην εξέλιξη των γεγονότων μιας ιστορίας που διαθέτει μόνο αυτό ως μέσο.

Τέλος στο τελευταίο γράφημα βλέπουμε τα στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα που υπάρχουν στα κείμενα των παιδιών από το εικονοβιβλίο «Το κόκκινο βιβλίο».

Όπως παρατηρούμε από τις κειμενικές αφηγήσεις των παιδιών ,οι κατηγορίες μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό είναι η Α1 δηλαδή η γλώσσα σώματος ,στη συνέχεια οι κατηγορίες Β1, Γ1 και ΣΤ1 δηλαδή η παραγλώσσα,η εμφάνιση και η διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή που περιγράφονται στις λέξεις και τις φράσεις των κειμένων των παιδιών. Οι κώδικες μη λεκτικής επικοινωνίας είναι φυσικό να υπάρχουν στα κείμενα αυτά τα οποία διαθέτουν μόνο λέξεις

και καθόλου εικόνες καθώς τα παιδιά περιγράφουν τα γεγονότα μιας ιστορίας από τις εικόνες που είδαν με παραστατικό τρόπο. Κάθε κίνηση του σώματος που είδαν από τις εικόνες την μεταφέρουν σε λέξεις όπως αντίστοιχα έκαναν και στις υπόλοιπες κατηγορίες. Έτσι μέσα από τα κείμενα τους παρατηρήθηκαν πολλά σήματα του μη λεκτικού κώδικα.

8. Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας την έρευνα και φτάνοντας στο τέλος της διπλωματικής εργασίας, μπορούμε συμπερασματικά πλέον με ασφάλεια να επιβεβαιώσουμε την θετική επίδραση που έχει η παιδική λογοτεχνία και συγκεκριμένα τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία σε συνδυασμό με τα στοιχεία μη λεκτικής επικοινωνίας που διαθέτουν, σε όλους τους τομείς της ανάπτυξης και της καλλιέργειας των παιδιών. Η εκφραστική δύναμη της λέξης και της εικόνας παραμένουν ένας αυθεντικός συνδυασμός κρίκος της επικοινωνίας. Η εικόνα και η λέξη είναι δύο δυνάμεις που συνεργάζονται για να δημιουργήσουν εικονογραφημένα παιδικά βιβλία. Στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία το μέσο έκφρασης (εικόνα) και της επικοινωνίας (κείμενο) συνεργάζονται και δίνουν ζωντάνια στην πλοκή μιας ιστορίας.

Μέσα από τις εικονογραφήσεις παιδικών βιβλίων παρατηρούμε πως υπάρχει πληθώρα στοιχείων μη λεκτικής επικοινωνίας τόσο στις εικόνες όσο και στα κείμενα. Η κύρια πηγή έκφρασης των συναισθημάτων είναι το πρόσωπο. Η φωνή και η έντασή της διαφοροποιούν τα σημαντικά στοιχεία του λόγου, δίνοντας έμφαση στα πιο ενδιαφέροντα. Η γενική εμφάνιση του ατόμου παίζει σημαντικό ρόλο και δίνει πληροφορίες για το φύλο, την ηλικία, το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο, την προσωπικότητα, το συναισθηματικό κόσμο και τις διαθέσεις του. Η γλώσσα του σώματος μπορεί να ερμηνευθεί από συμπεριφορές όπως το χαμόγελο, το κλάμα και το χάδι.

Παίρνοντας σοβαρά υπόψη την συμβολή της εικόνας στην ανάγνωση των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων κατανοείται η σημαντικότητα του ρόλου που κατέχει στην μη λεκτική επικοινωνία. Σύμφωνα με τα τρία εικονογραφημένα παιδικά βιβλία που αναλύθηκαν παραπάνω διαπιστώθηκαν πολλά σήματα του μη λεκτικού κώδικα επικοινωνίας. Κώδικες όπως η γλώσσα του σώματος, η παραγλώσσα, η εμφάνιση, η διευθέτηση του χώρου και του χρόνου, η διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή έκαναν αισθητή την παρουσία τους στις εικόνες και τα κείμενα των τριών εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων. Συγκεκριμένα όπως παρατηρήθηκε στο βιβλίο *Έλμερ* οι μη λεκτικοί κώδικες επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν πλειοψηφούν στις εικόνες του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων. Οι μη λεκτικοί κώδικες που κυριαρχούν στις εικόνες και τα κείμενα είναι η A(A1),B(B1),Γ(Γ1),Δ(Δ1),ΣΤ. Στο βιβλίο *Γκοολ* οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικόνες του εικονοβιβλίου σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων. Βλέπουμε και πάλι ότι υπάρχουν στοιχεία του μη λεκτικού κώδικα σε όλο το βιβλίο όμως σε γενικές γραμμές τα μη λεκτικά σήματα είναι περισσότερα στις εικόνες παρά στις λέξεις. Οι μη λεκτικοί κώδικες που κυριαρχούν είναι οι A(A1),B(B1),Γ,Δ. Στο εικονοβιβλίο *Κοκκινο βιβλίο* οι κατηγορίες μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό είναι η A και Δ κατηγορία δηλαδή η γλώσσα σώματος και ο χωροχρόνος. Στη συνέχεια οι κατηγορίες Γ και ΣΤ δηλαδή η εμφάνιση και η διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή βρίσκονται σε κάποια σημεία του εικονοβιβλίου. Αυτές οι τέσσερις κατηγορίες μη λεκτικού κώδικα είναι φυσικό να υπάρχουν σε ένα βιβλίο με εικόνες όπως αυτό καθώς ο μόνος τρόπος αφήγησης είναι η εικόνα και παίζει σημαντικό ρόλο η μη λεκτική επικοινωνία στην εξέλιξη των γεγονότων μιας ιστορίας που διαθέτει μόνο αυτό ως μέσο.

Το ίδιο συνέβη και στις εικονογραφήσεις και τις κειμενικές αφηγήσεις των παιδιών. Συγκεκριμένα στο εικονογραφημένο βιβλίο *Έλμερ* οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας πλειοψηφούν στις εικονογραφήσεις των παιδιών σε σχέση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων όπως συμβαίνει και στο πρότυπο βιβλίο. Οι κατηγορίες που κυριαρχούν είναι η Α,Β(Β1),Γ,Δ δηλαδή η γλώσσα σώματος, παραγλώσσα, εμφάνιση και διευθέτηση χώρου-χρόνου οι οποίες δηλώνουν και τα αντίστοιχα βασικά συναισθήματα σε κάθε εικόνα και κείμενο που υπάρχουν. Στο εικονοβιβλίο *Γκοολ* οι κατηγορίες της μη λεκτικής επικοινωνίας επίσης πλειοψηφούν στις εικονογραφήσεις των παιδιών σε σύγκριση με τα μη λεκτικά μηνύματα των κειμένων κάτι που συμβαίνει και στο πρότυπο βιβλίο. Οι κατηγορίες που κυριαρχούν σε σχέση με τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν σε κάθε εικόνα και κείμενο είναι οι Α,Β(Β1),Γ.Στο εικονοβιβλίο το *Κόκκινο βιβλίο* οι κατηγορίες μη λεκτικής επικοινωνίας που υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό είναι η Α1 δηλαδή η γλώσσα σώματος, οι κατηγορίες Β1, Γ1 και ΣΤ1 δηλαδή η παραγλώσσα,η εμφάνιση και η διαπροσωπική απόσταση/απτική επαφή που περιγράφονται στις λέξεις και τις φράσεις των κειμένων των παιδιών. Οι κώδικες μη λεκτικής επικοινωνίας υπάρχουν στα κείμενα αυτά τα οποία διαθέτουν μόνο λέξεις. Έτσι μέσα από τα κείμενα τους παρατηρήθηκαν πολλά σήματα του μη λεκτικού κώδικα. . Οι εικονικές και κειμενικές αφηγήσεις των παιδιών λοιπόν είχαν πολλά στοιχεία της μη λεκτικής επικοινωνίας και απέδειξαν κατά πόσο αντιλαμβάνονται τα μηνύματα της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Ο διάυλος μη λεκτικής επικοινωνίας που επικρατεί τόσο στα εικονογραφημένα βιβλία όσο και στις εικονογραφήσεις και αφηγήσεις των παιδιών είναι κατά κύριο λόγο η κατηγορία Α και Γ δηλαδή η γλώσσα του σώματος και η εμφάνιση καθώς μέσα από τις εικονογραφήσεις και τα κείμενα των βιβλίων και των ευρημάτων των παιδιών αυτές οι δύο κατηγορίες υπήρχαν σχεδόν σε κάθε εικόνα και κείμενο και εξέφραζαν βασικά συναισθήματα κυρίως της χαράς, λύπης, φόβου και έκπληξης.

Τα βιβλία αυτά προκάλεσαν το ενδιαφέρον των παιδιών, ανέπτυξαν την παρατηρητικότητα και την φαντασία τους και μέσα από την ψυχαγωγία και απόλαυση που τους προσέφεραν, απέδωσαν σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό τα στοιχεία των εικόνων και των κειμένων σε σχέση με τα στοιχεία των εικονογράφων και των συγγραφέων των πρότυπων βιβλίων. Οι ομάδες των παιδιών είχαν άριστη συνεργασία και ευχάριστη διάθεση με αποτέλεσμα να αποδώσουν το εικονογραφικό και λεκτικό μέρος κάθε ιστορίας με τέτοιο τρόπο που να πλησιάζει τα πρότυπα βιβλία και στην εικόνα και στο κείμενο. Στο βιβλίο *Έλμερ* οι έξι ομάδες κατόρθωσαν να εικονογραφήσουν την ιστορία με διαδοχικές εικόνες ώστε ο αναγνώστης να μεταφέρεται από τη μια δράση στην άλλη και να αντιλαμβάνεται τα γεγονότα και την εξέλιξη της ιστορίας. Οι εικόνες των παιδιών επικρατούν σε σχέση με το κείμενο και έχουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία με τις εικόνες του εικονογράφου. Σχετικά με το λεκτικό κομμάτι υπήρχαν σε πολλές εικόνες συγκεκριμένες χαρακτηριστικές φράσεις με το πρότυπο βιβλίο. Στο βιβλίο *Γκοολ* επικρατεί επίσης η εικόνα και λιγότερο το κείμενο και στις τρεις ομάδες των παιδιών. Η πρώτη ομάδα κατόρθωσε να εικονογραφήσει και να πλησιάσει την πρότυπη ιστορία χωρίς φυσικά να έχει δει το πρότυπο βιβλίο. Οι άλλες δύο ομάδες είχαν διαφορές στις εικονογραφήσεις τους σε σχέση με το πρότυπο βιβλίο όμως στο λεκτικό μέρος είχαν προσθέσει πολλά κοινά χαρακτηριστικά κείμενα του πρότυπου βιβλίου. Και σε αυτό το βιβλίο η εικόνα επικρατούσε σε σχέση με το κείμενο. Τέλος στο βιβλίο το *Κόκκινο βιβλίο* τα παιδιά δημιούργησαν έξι ιστορίες σε σχέση με τις εικόνες του πρότυπου βιβλίου που είδαν και σε γενικές γραμμές κάθε ιστορία είχε το ίδιο κεντρικό θέμα. Τα παιδιά χρησιμοποίησαν πολλές περιγραφές για κάθε εικόνα που είδαν, πολλούς χαρακτηρισμούς για τους δύο κεντρικούς ήρωες και τα συναισθήματά τους καθώς και πολλές λεπτομέρειες για τα γεγονότα της πλοκής της κάθε ιστορίας.

Έτσι μέσα από μια μη λεκτική επικοινωνιακή προσέγγιση της παιδικής λογοτεχνίας, ειδικότερα του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου βλέπουμε ότι το βιβλίο όχι μόνο ψυχαγωγεί αλλά διδάσκει και βοηθάει στην ουσιαστικότερη γνωριμία του παιδιού με τον εαυτό του και τον γύρω κόσμο. Το παιδί είναι σε θέση να αντιληφθεί τα μη λεκτικά μηνύματα που υπάρχουν γύρω του και να τα αποτυπώσει μέσα από την εικόνα και τον λόγο.

Μεσα από τις διαφορετικές προσεγγίσεις των τριών αυτών βιβλίων που χρησιμοποιήθηκαν για τα παιδιά παρατηρήθηκε πως το εικονογραφημένο βιβλίο δίνει την δυνατότητα στο παιδί να εκτονωθεί μέσα από τις σαγηνευτικές του εικόνες. Η παιδαγωγική σημασία αυτών των βιβλίων είναι μεγάλη. Εξασκούν την αντιληπτικότητα και παρατηρητικότητα ,παροτρύνουν τα παιδιά να αναπτύξουν τη δημιουργική φαντασία τους και να διαμορφώσουν τις δικές τους εικόνες επηρεασμένα από την ανάγνωση των εικονογραφημένων βιβλίων.

9.Περιορισμοί της έρευνας

Το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε στα παιδιά είναι καινούριο αλλά το δείγμα των συμμετεχόντων δηλαδή των παιδιών ήταν αρκετό για να μπορέσει να αναδειχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό το υλικό που πήραμε από τα παιδιά και το αποτέλεσμα της έρευνας. Επίσης το μεθοδολογικό εργαλείο βασίζεται κυρίως στους κώδικες της μη λεκτικής επικοινωνίας με βάση τα βασικά συναισθήματα που εκφράζουν. Η ανάλυση των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων και το υλικό που συλλέχθηκε από τα παιδιά μπορεί να γίνει με διαφορετικό τρόπο ανάλυσης πέρα των κωδίκων της μη λεκτικής επικοινωνίας. Ωστόσο η έρευνα επικεντρώθηκε κυρίως στην ανάλυση και επεξεργασία κυρίως με βάση τους μη λεκτικούς κώδικες επικοινωνίας αλλά υπήρξε μια περαιτέρω ανάλυση σχετικά με τη διαμόρφωση των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων.

10.Προτάσεις

Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να γίνει σε μεγαλύτερο δείγμα συμμετεχόντων και μπορεί να γίνει σε διαφορετικές ηλικίες παιδιών. Το μεθοδολογικό εργαλείο θα μπορούσε να είναι διαφορετικό και να επικεντρωθεί σε διαφορετικά σημεία πέραν των κωδίκων της μη λεκτικής επικοινωνίας. Επίσης το εικονογραφικό και κειμενικό υλικό των παιδιών μπορεί να αναλυθεί πέρα από τα πλαίσια των κωδίκων της μη λεκτικής επικοινωνίας δηλαδή σε άλλα στοιχεία της παιδικής λογοτεχνίας και της εικονογράφησης βασισμένο στη δημιουργική φαντασία των παιδιών.

11.Παράρτημα

11.1.Περίληψεις

Βιβλίο 1: «Έλμερ –Ντέβιντ Μακ Κι»

Ένας παρδαλός ελέφαντας που είναι η χαρά της παρέας, αποφασίζει να κάνει κάτι για να πάψει να είναι διαφορετικός. Κυλιέται στην λάσπη και παύει να έχει όλα εκείνα τα υπέροχα χρώματα. Όμως η παρέα του γρήγορα βαριέται χωρίς τον διαφορετικό Έλμερ. Η βροχή όμως χαλάει το καμουφλάζ του Έλμερ και τα άλλα ελεφαντάκια τρελαίνονται στα γέλια.

Βιβλίο 2: «Γκοολ! Colin Mc Naughton»

Οι οπαδοί πανηγυρίζουν Λου-κάς, Λουκάς το γουρούνι της χρονιάς! Ο Λουκάς είναι χαλαρός με απaráμιλλη δεξιοτεχνία παγκόσμιας κλάσης. Προσπερνάει το μεγάλο Πελέ, κάνει προσποίηση στο μάγο Μαραντόνα και Γκοολ! Στη συνέχεια με τέσσερα γκολ και μια φρατζόλα ψωμί ο Λουκάς γυρίζει σπίτι όμως ο κακός κύριος λύκος βρίσκεται σε αναμονή...

Βιβλίο 3: «Το κόκκινο βιβλίο –Barbara Lehman»

Ένα κορίτσι περπατά στη χιονισμένη τεράστια πόλη. Ένα αγόρι τρέχει στην αμμουδιά του τροπικού νησιού του. Κι ένα κόκκινο βιβλίο. Ένα βιβλίο χωρίς λόγια. Μπορούμε να διαβάσουμε ένα βιβλίο χωρίς λόγια; Μπορούν οι ήρωές του να ταξιδέψουν έξω από τις σελίδες του παραμένοντας όμως πάντα μέσα στο βιβλίο; Θα καταφέρουν να γίνουν πραγματικότητα ο ένας για τον άλλο;

12.Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολίδου, Β., & Χοντολίδου, Ε. (1999). *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Βρεττός, Ι.,Ε., (2002), *Μη λεκτική επικοινωνία: Σύγχρονες και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ.49-52
- Γιαννικοπούλου Αγγελική, *Η αναγνωσιμότητα των εικόνων από παιδιά προσχολικής ηλικίας, Η συγγραφή και η εικονογράφηση*, επιμ. Μαρία-Μάγδα Τζαφεροπούλου, 1999
- Γιαννικοπούλου Αγγελική, *Στη χώρα των χρωμάτων- Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Παπαδόπουλος, Μεταμόρφωση Αττικής, 2008
- Γιαννουλέας, Π. Μιχάλης, (1997), *Συμπεριφορά και διαπροσωπική επικοινωνία στον εργασιακό χώρο*, Εκδόσεις: ελληνικά γράμματα, Αθήνα, σελ. 35.
- Δελώνης, Α. (1990). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, 1835-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Ηράκλειτος.
- Καλλέργης, Η. (1992). «*Το πρόβλημα της ιδεολογίας στα παιδικά λογοτεχνήματα*», Νεοελληνική Παιδεία, 24 (Μάρτιος 1992), σ.33.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (1999). *Το θαυμαστό ταξίδι*. Αθήνα: Πατάκης.

- Πολεμικός Ν. & Κοντάκος Α. ,*Μη λεκτική επικοινωνία, Ελληνικά Γράμματα,Σύγχρονες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα* Αθήνα, 2002.
- Κόντης, Θ., (2001), *Επιχειρησιακές Επικοινωνίες*, Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική, σελ.41
- Μ. Κανατσούλη, *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 2000
- Μαρτινίδης Πέτρος, *Συνηγορία της παραλογοτεχνίας*, Αθήνα: Πολύτυπο, 1982, σελ. 47 κεξ.
- Μπενέκος Αντ.*Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο* Αθήνα:Δίπτυχο, 198,σελ . 7-81
- Μπιτσάνη Ε. Π., (2006), *Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων*, Αθήνα: Διόνικος, σελ.256
- Μπουραντάς Δ., (1992), *Μάνατζμεντ: Οργανωτική θεωρία και συμπεριφορά: η επιστημονική βάση του μάνατζμεντ*, Αθήνα: Team, σελ 66-70
- Ουμπέρτο Έκο, *Κήνσορες και θεράποντες*, Αθήνα Γνώση, 1987, σελ. 277-326
- Π. Ασωνίτης, *Η εικονογράφηση στο βιβλίο παιδικής λογοτεχνίας*, 2001
- Παπαγεωργίου Αι. (2006). *Η λογοτεχνία στη ζωή των παιδιών*, Λέξημα
- Παπαδάκη-Μιχαηλίδη Ε., *Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων. Η μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995
- ΠαπαδάκηΜιχαηλίδη Ε., «*Το άγγιγμα δίνει ζωή*», στο: Πολεμικός Ν. & Κοντάκος Α. (επιμ.), *Μη λεκτική επικοινωνία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002.
- Παπαδάτος Σ.Γιάννης, *ΠαιδικόΒιβλίο και Φιλαναγνωσία*, Αθήνα, Πατάκης, 2009.
- Παπαντωνάκης, Γ. *Περιπλανήσεις στην Παιδική Λογοτεχνία*.Αθήνα Ακρίτας ,2003
- Πολάσνιεκ, Κ. (1992), «*Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα*». Αθήνα: Καστανιώτης
- Ρένα Σιβροπούλου, *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών*, εκδόσεις Μεταίχμιο 2004.
- Ρουτζούνη-Μπίκα Αναστασία, *Σχέσεις εννοιών χώρου και αντικειμένων στην εικονογραφική πραγματικότητα του παιδικού βιβλίου για την προσχολική ηλικία*, 1999
- Σακελλαρίου, Χ. (2008). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας: Ελληνική και Παγκόσμια*. Αθήνα: Νόηση.Καστανιώτης
- Σαμαράκη, Χ., (2008), *Πώς να κατακτήσεις τα μυστικά της γλώσσας του σώματος*, Αθήνα:Ψυχογιός, σελ.11-14
- Σταμάτης,Π.(2005).*Παιδαγωγική μη Λεκτική επικοινωνία*.Αθήνα:Ατραπός
- Σταμάτης,Π.(2004-2005). *Ολιστική Προσέγγιση της επικοινωνίας. Σύγχρονοι Προσανατολισμοί στην Εκπαίδευση*.τ.1, σ.7-10

-Σχινά Αθήνα, *Η εικονογράφηση του παιδικού βιβλίου, Η συγγραφή και η εικονογράφηση*, επιμ. Μαρία-Μάγδα Τζαφεροπούλου, εκδόσεις Καστανιώτη, 2001

-Φλωρά, Α. (χ.χ.). *Η συμβολή της λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού, στην ιστοσελίδα: Η συμβολή της λογοτεχνίας στη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού*

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Appleyard, J.A *becoming a reader: The experience of fiction from childhood to adulthood*. Cambridge University Press, 1991.

-Birdwhistel, R. (1970), *Kinesics and context: essays on body motion communication*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p.33-34

-Burgoon J., “*Nonverbal communication*”, στο: Burgoon M., Hunsaker F. & Dawson E., *Human Communication*, Sage, Thousand Oaks, 1994 (3rd ed.)

-Burgoon J., “*Nonverbal signals*”, στο: Knapp M. & Miller G. (eds), *Handbook of interpersonal communication*, Sage, Thousand Oaks, 1995

-Freud S., *Psychopathologie de la vie quotidienne*, trad. Jankélévitch S., Gallimard, Paris, 1905

-Glazer Joan, *Introduction to Children’s Literature*, Prentice-Hall, Inc .New Jersey, 1997, σελ.342

-Glazer Joan, *Literature for Young Childre*, Prentice-Hall, Inc, New Jersey, 1991 σελ . 6-15

-Goffman E., *La mise en scène de la vie quotidienne*, trad. Accardo A., Les éditions de minuit, Paris, 1959

-Johnson-Laird P., “*Introduction: What is communication*”, στο: Mellor D.H. (ed.), *Ways of communicating*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, σ. 1

-K. Ruthven, *Ο μύθος*, μετάφραση Ιουλιέττα Ράλλη – Καίτη Χατζηδήμου, Αθήνα: Ερμής, 1988

-Lukens Rebecca & Cline Ruth, *A Critical Handbook of Literature for Young Adults*, Addison-Wesley Longman, New York-London, 1995.

-Mares C., (1966), *Teach yourself Communication*, London: The English Universities Press, p.122

-Moorhead, G., Griffin W., R., (1995), *Organizational Behavior: Managing People and Organizations*, Arizona: Houghton Mifflin, p.250

-Nikolajeva, M., *The Rhetoric of Characters in Children’s Literature*, Lanham, The Scarecrow Press, 2002.

-Pease Allan, (2006), *Το απόλυτο βιβλίο για τη γλώσσα του σώματος*, Αθήνα: Έσοπτρον, σελ.120

-Phillipot, Feldman, McGee & 1991

-Rosenthal, R. (1986), *Non verbal Communication in the clinical context*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press, p.86-87

-Theodorson, A., G., & Theodorson, G., A., (1969), *A modern dictionary of sociology*, NY: Crowell, p.169

-Watzlawick P., Beavin J.H. & Jackson D.D., *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*, Norton, New York, 1967